

2015•2016
FACULTEIT BEDRIJFSECONOMISCHE WETENSCHAPPEN
master in de toegepaste economische wetenschappen

Masterproef
Batterijen recycleren, waarom doen we het?

Promotor :
dr. Sebastien LIZIN

Copromotor :
Prof. dr. Koen VAN LAER

Sofie Geerdens
Scriptie ingediend tot het behalen van de graad van master in de toegepaste economische wetenschappen

2015•2016
FACULTEIT BEDRIJFSECONOMISCHE
WETENSCHAPPEN
master in de toegepaste economische wetenschappen

Masterproef

Batterijen recycleren, waarom doen we het?

Promotor :
dr. Sebastien LIZIN

Copromotor :
Prof. dr. Koen VAN LAER

Sofie Geerdens
Scriptie ingediend tot het behalen van de graad van master in de toegepaste economische wetenschappen

Woord vooraf

Ik heb deze thesis geschreven in het kader van mijn opleiding Toegepaste Economische Wetenschappen met als afstudeerrichting Beleidsmanagement aan de Universiteit Hasselt. Het schrijven van deze thesis is een leerrijke ervaring geweest. Aangezien ik zelf niet veel wist over het onderwerp was het niet altijd even eenvoudig. Met die reden zou ik graag enkele mensen willen bedanken.

Eerst en vooral zou ik graag mijn promotor, dr. Sebastien Lizin, en co-promotor, prof. dr. Koen Van Laer, willen bedanken. Zij hebben mijn vragen iedere keer beantwoord waardoor ik verder kon met mijn onderzoek. Ik zou hen dus graag willen bedanken voor hun begeleiding en ondersteuning gedurende deze hele periode. Ook BEBAT zou ik graag bedanken, aangezien zij dit interessante thesisonderwerp hebben aangeleverd en tijd hebben vrijgemaakt voor een rondleiding.

Daarnaast, en zeker niet onbelangrijk, zou ik graag alle respondenten die mee hebben gewerkt aan het onderzoek bedanken. Het is immers door hun medewerking dat het onderzoek volledig uitgevoerd kon worden.

Tot slot zou ik graag mijn vrienden en familie bedanken. Zij hebben mij moreel gesteund tijdens deze heftige periode. Tot slot wil ik graag mijn moeder en stiefvader bedanken. Zij gaven mij de kans om verder te studeren en waren een grote steun in de gehele periode.

Sofie Geerdens

Samenvatting

Deze masterproef heeft tot doel het onderzoeken van de factoren die het recyclagegedrag beïnvloeden, en meer specifiek het recyclagegedrag van batterijen om uiteindelijk een antwoord te kunnen geven op de centrale onderzoeksvraag: "Welke link bestaat er tussen de milieu-attitude en het recyclagegedrag van gezinnen met kinderen bij batterijpacks?". Deze centrale onderzoeksvraag werd opgesteld op basis van informatie die BEBAT ter beschikking stelde: het inzamelingsproces van batterijpacks verloopt trager dan dat van andere batterijen. Daarenboven worden gezinnen met kinderen als een probleemgroep gezien.

Om meer inzicht te verkrijgen in het recyclagegedrag van gezinnen met kinderen werden er 14 diepte-interviews uitgevoerd. Aan de hand van *snowbal sampling*, met als voorwaarde dat de leeftijd van de kinderen maximum twaalf jaar bedraagt, kwam ik tot deze 14 (eenouder)gezinnen. Ik schakelde de hulp van mijn ouders en de respondenten zelf in om nieuwe respondenten te bereiken. De interviews werden achteraf volledig uitgetypt en gecodeerd. Iedere relevante quote, die een antwoord zou kunnen bieden op de deelvragen, kreeg een code waarmee hij verband hield toegewezen. Ten slotte werd er naar relaties gezocht tussen de codes, zodat de centrale onderzoeksvraag beantwoord kon worden.

Achteraf werden de bevindingen teruggekoppeld aan een literatuurstudie. De literatuur behelst voornamelijk theorieën die eerder gebruikt werden om milieuvriendelijk gedrag of meer specifiek recyclagegedrag te verklaren. Deze theorieën hebben vaak gemeenschappelijk dat de attitude ten opzichte van het milieu geen directe, maar een indirecte invloed uitoefent op het gedrag. Verschillend is echter de weg waarlangs die indirecte invloed loopt.

Het onderzoek bracht naar voor dat gezinnen het milieu belangrijk vinden. Ze zijn van mening dat er iets gedaan moet worden aan de milieuproblematiek, aangezien het milieu erop achteruitgaat. Volgens de gezinnen is hun impact op het milieu echter beperkt. Het milieu is bijgevolg nergens een topprioriteit en wordt vervolgens niet aangehaald als belangrijke beïnvloedende factor. Wanneer gezinnen redenen aanhalen die hun recyclagegedrag beïnvloeden, halen ze eerder praktische elementen aan.

Er werd vastgesteld dat in het algemeen het stellen van recyclagegedrag beïnvloed wordt door volgende factoren: (i) kinderen, (ii) verplichting, (iii) gewoonte, (iv) financieel, (v) kennis en (vi) eenvoud. Wat betreft het recyclagegedrag van batterijen, zijn de volgende factoren relevant: (i) kinderen, (ii) gevaar en (iii) opslag. Bij de batterijpacks ten slotte, spelen volgende factoren een belangrijke rol: (i) kinderen, (ii) kennis, (iii) waarde van het toestel, (iv) reserve en (v) privacy. Hieronder worden vervolgens de nieuwe inzichten besproken.

Het hebben van kinderen is bijgevolg een van de factoren die zowel het algemene recyclagegedrag, als het recyclagegedrag van batterijen en meer specifiek dat van batterijpacks beïnvloeden. De beïnvloeding is echter niet eenzijdig, er werd een wederzijdse beïnvloeding gevonden. Ouders recycleren ten eerste meer of beter omwille van hun kinderen. Ze willen het voorbeeldgedrag

stellen, zodat de kinderen dit gedrag zullen overnemen. Daarbovenop stimuleren de kinderen het recyclagegedrag van de ouders, aangezien ze er op school veel en bewust mee bezig zijn. Hierdoor kunnen zij enerzijds met vragen naar huis komen en anderzijds het recycleren zelf belangrijk achten.

Bovendien worden de kinderen bij het recycleren betrokken via de scholen, aangezien de scholen deelnemen aan campagnes. Zo krijgen kinderen onder andere de opdracht vanuit de school om batterijen in te zamelen en mee te nemen. Een recent voorbeeld hiervan is de campagne waarbij de school die de meeste batterijen inzamelt een optreden van K3 wint. De specifieke invloed die kinderen uitoefenen op het recyclagegedrag van batterijpacks is zowel positief als negatief. Enerzijds bewaren gezinnen de toestellen (en batterijpacks), omdat de kinderen de toestellen kunnen gebruiken als speelgoed of omdat de kinderen er later effectief gebruik van kunnen maken. Anderzijds recycleren gezinnen de batterijpacks net wel, omdat de kinderen er mogelijk mee in contact zouden kunnen komen wanneer de toestellen gebruikt worden als speelgoed.

Een tweede inzicht is de invloed die mogelijk gevaar heeft op het recycleren van batterijen. Ze worden als gevaarlijk beschouwd voor zowel de kinderen als voor het milieu. Er zitten vervuilende stoffen in, maar welke stoffen weten de gezinnen niet precies. Gezinnen gaan voorzichtiger om met batterijen en willen batterijen dan ook graag gerecycleerd hebben. Ze laten de batterijen niet rondslingeren om te vermijden dat de kinderen ermee in aanraking komen. Het precieze gevaar kan vaak echter niet omschreven worden door de gezinnen en impliceert bijgevolg dat extra informatie, in verband met de gevaren van batterijen, niet overbodig zou zijn. Anderen vinden batterijen gevaarlijk, omdat ze al in confrontatie stonden met een gevaarlijke situatie in verband met batterijen.

Het probleem van vertraagde inzameling doet zich vooral voor bij de batterijpacks. In dit opzicht kan er vermeld worden dat onder andere een gebrek aan kennis een grote impact heeft op de vertraagde recyclage van batterijpacks. Gezinnen weten immers niet veel over de batterijpacks: wat zijn het, hoe moet je ze herkennen en in welke toestellen zitten ze. Deze vragen konden nauwelijks beantwoord worden, wat er uiteraard toe bijdraagt dat gezinnen ze niet recycleren door ze bij een inzamelpunt van BEBAT binnen te brengen. Ze vergeten immers dat batterijpacks ook batterijen zijn. In tegenstelling tot de batterijpacks, weten de gezinnen bij de gewone batterijen wel wat ze ermee moeten doen en waar ze de batterijen kunnen binnenbrengen.

De vertraagde inzameling zou aangepakt kunnen worden door extra informatie te verstrekken. Weliswaar op een andere manier dan vandaag de dag gebeurt, aangezien zowel de reclamefilmpjes als de informatie op de inzamelpunten de gezinnen nauwelijks bereikt. Gezinnen willen de informatie dan ook met minimale inspanning verkrijgen, zoals: radiosportjes, borden langs de autostrade, enz.

Daarnaast is het zeer belangrijk dat BEBAT inspeelt op de kinderen, via de scholen bijvoorbeeld. BEBAT kan een oproep doen bij de scholen om batterijen, en uiteraard batterijpacks, in te zamelen en dan als stimulans een budget geven waarmee speelgoed voor de kinderen aangekocht kan worden.

Om te antwoorden op de centrale onderzoeksvraag, kan er met andere woorden geconcludeerd worden dat er geen directe link bestaat tussen de houding ten opzichte van het milieu en het recyclagegedrag van batterijpacks. De milieu-attitude speelt dus een eerder beperkte rol in wat betreft het recyclagegedrag van gezinnen met jonge kinderen.

Inhoudsopgave

Woord vooraf	I
Samenvatting	III
1. Probleemstelling	1
2. Onderzoeksopzet	5
2.1. Centrale onderzoeksvraag	5
2.2. Deelvragen	5
2.3. Onderzoeksmethoden	7
3. Uitgebreide producentenverantwoordelijkheid	9
4. Gedragstheorieën	15
4.1. Algemeen milieugedrag	15
4.2. Domeinspecifiek milieugedrag	17
4.3. Productspecifiek milieugedrag	23
5. Kinderen en recyclagegedrag	27
6. Data en methode	29
6.1. Deelnemers	29
6.2. Verloop van interviews	30
6.3. Analyse	33
7. Resultaten	37
7.1. Inleiding	37
7.2. Resultaten	37
7.2.1. Houding ten opzichte van het milieu	37
7.2.2. Recyclagegedrag	40
7.2.2.1. Kinderen	40
7.2.2.2. Verplichting	42
7.2.2.3. Gewoonte	42
7.2.2.4. Financieel	43
7.2.2.5. Kennis	43
7.2.2.6. Eenvoud	44
7.2.3. Recyclagegedrag batterijen	45

7.2.3.1. Gevaar	46
7.2.3.2. Kinderen	48
7.2.3.3. Opslag	50
7.2.4. Recyclagegedrag batterijpacks	52
7.2.4.1. Kennis	52
7.2.4.2. Waarde toestel	55
7.2.4.3. Reserve	56
7.2.4.4. Kinderen	57
7.2.4.5. Privacy	58
8. Discussie en conclusie	61
8.1. Bespreking	61
8.2. Beperkingen eigen onderzoek en aanbevelingen verder onderzoek	63
8.3. Praktische – en beleidsaanbevelingen	64
8.4. Conclusie	66
Lijst van geraadpleegde werken	69
Bijlagen	75

1. Probleemstelling

Een huishouden zonder batterijen is vandaag de dag onbestaande. Batterijen zijn immers vereist in allerlei moderne producten, apparaten en bij het leveren van diensten. De extreme nood aan batterijen zorgt dan ook voor een jaarlijkse invoer, binnen de Europese Unie, van 800 000 ton aan batterijen om in auto's te plaatsen, 190 000 ton industriële batterijen en tot slot 160 000 ton aan batterijen die gebruikt worden door consumenten (Europese Commissie, 2015).

Batterijen worden gegroepeerd onder het Klein Gevaarlijk Afval, daar we ze dagelijks gebruiken en ze stoffen bevatten die schadelijk zijn voor zowel het milieu als de gezondheid. Onder deze stoffen vallen onder andere: koper, kwik, lood, cadmium, kobalt, enz. (Ovam, g.d.-a). Wanneer batterijen dus bij het huishoudelijk afval terecht komen, zullen deze stoffen op lange termijn schade toebrengen aan het milieu (Hansmann, Bernasconi, Smieszek, Loukopoulos, & Scholz, 2006). Het zou beter zijn om op het einde van de levensduur batterijen te recycleren. Er worden dan waardevolle materialen en metalen uit onttrokken, die als grondstof naar de industrie gaan. Er dienen op deze manier geen natuurlijke grondstoffen aangeboord te worden, wat een positief effect heeft op het milieu (Bernardes, Espinosa, & Tenório, 2004).

Om milieuverontreiniging tegen te gaan, legt de regionale milieuwetgeving in België een uitgebreide producentenverantwoordelijkheid op, en meer bepaald de aanvaardingsplicht, voor iedere producent of invoerder die batterijen of accu's op de Belgische markt brengt. Producenten en invoerders worden verplicht om batterijen en accu's, die zich op het einde van hun levenscyclus bevinden, in te zamelen en te laten verwerken. Een tweede plicht, de sensibiliseringsplicht, zorgt ervoor dat elke producent of invoerder de consument voldoende weet te sensibiliseren en dit uitgebreid te melden aan de gewestelijke overheden. Ten slotte is er nog een derde plicht, namelijk de registratieplicht bij de gewestelijke overheden: deze houdt in dat elke lidstaat van de Europese Unie ervoor moet zorgen dat iedere producent geregistreerd wordt (EU, 2006).

Om aan de aanvaardingsplicht te voldoen, is er een organisatie, BEBAT, opgericht die in België toezicht houdt over de inzameling en recyclage van batterijen. Daarnaast is er in België nog zo'n organisatie, Recupel, opgericht voor de inzameling en recyclage van elektrische apparaten. Deze twee organisaties ontvangen hiervoor een vergoeding. Voor BEBAT bestaat deze vergoeding uit twee delen: een forfaitaire bijdrage van 60 Euro (exclusief BTW) per deelnemer en een milieubijdrage per op de markt gebrachte draagbare of industriële batterij (Bebat, 2011). Het is niet onbelangrijk om Recupel hier even te vermelden, aangezien er een reeks van elektronische apparaten bestaat waaruit de batterij niet te verwijderen valt.

Zoals net vermeld, voldoet BEBAT aan de aanvaardingsplicht van haar deelnemers. Daarnaast vervult ze ook de sensibiliseringsverplichting van haar deelnemers. De VZW tracht immers consumenten ervan te overtuigen batterijen binnen te brengen of te kiezen voor milieuvriendelijke batterijen. Dit doet ze aan de hand van radio- en TV-campagnes en andere acties. Ook de rapportage- en de registratieverplichting neemt BEBAT voor haar rekening (Bebat, 2011).

Om het recyclageproces te bewerkstelligen, werkt BEBAT samen met de overheid en andere partners. Met hun 24 000 inzamelpunten halen ze jaarlijks 2,5 miljoen kilo lege batterijen op om te recyclen, waardoor ze de Europese richtlijn voor het recyclen van batterijen reeds gehaald heeft (Bebat, 2011). Deze richtlijn houdt in dat alle leden van de Europese Unie in 2012 25% van de draagbare batterijen moesten verzamelen en recyclen. Tegen 2016 zouden de leden dit percentage moeten kunnen verhogen tot 45% (EU, 2006), wat men ook effectief gehaald heeft (European Portable Battery Association).

Resultaten wijzen erop dat maar liefst 27% van de afgedankte batterijen en accu's thuis wordt opgeborgen en dat 18% van de afgedankte batterijen en accu's in de vuilnisbak terecht komt (Ovam, g.d.-a). Het is dus nog steeds nodig mensen te sensibiliseren om batterijen binnen te brengen. Hiertoe is het belangrijk te achterhalen welke factoren consumenten drijven om milieuvriendelijk door het leven te gaan. Vandaag de dag wordt er immers veel nadruk gelegd op duurzaamheid. Recyclage is een van de belangrijke vormen van *pro-environmental behavior* of milieuvriendelijk gedrag (Saphores, Ogunseitani, & Shapiro, 2012) en werd dus al uitvoerig onderzocht, maar specifiek naar batterijen toe is het onderzoek zeer beperkt. Dat er een onderscheid is tussen het zeggen dat men gaat recyclen en het effectief recyclen, moet men in het achterhoofd houden. Of men werkelijk gaat recyclen, hangt onder andere af van persoonlijke opinies, de toegankelijkheid van ophaalpunten en het gemak dat hiermee gepaard gaat (Davis, Phillips, Read, & Iida, 2006).

Er valt een onderscheid te maken tussen de verschillende soorten draagbare batterijen. Wanneer ze worden opgesplitst op basis van het type batterij, ontstaan er drie soorten: losse batterijen, batterijpacks en knoopcellen. Het is ook zo dat bij elk type batterij de behuizing verschilt. Onder batterijpacks wordt het volgende verstaan: *een set batterijen of accu's die onderling verbonden en/of voorzien zijn van een buitenverpakking, die één complete eenheid vormt en niet is bedoeld om door de eindgebruiker te worden opgedeeld of geopend*. Knoopcellen worden omschreven als *kleine ronde draagbare batterijen of accu's met een diameter die groter is dan de hoogte* (KB 27 maart 2009, 2009). Losse batterijen zijn batterijen die gebruikt worden in allerlei hedendaagse toestellen bv.: kinderspeelgoed, afstandsbedieningen, enz. De tweede soort, batterijpacks, bevindt zich o.a. in gsm's en tablets. De knoopcellen ten slotte, kennen we als batterijen voor horloges.

Fig. 1: Losse batterijen

Fig. 2: Batterijpacks

Fig. 3: Knoopcellen

Volgens BEBAT zijn voornamelijk batterijpacks een probleemgroep. Het probleem is echter niet dat dit soort batterijen niet gerecycleerd wordt, maar dat ze op een vertraagde manier bij BEBAT terecht komen. Mensen brengen de batterijen bijvoorbeeld wel binnen bij hun gsm-operatoren, die op hun beurt de batterijen bezorgen aan BEBAT. Dit hele proces neemt helaas meer tijd in beslag dan wanneer men de batterijen rechtstreeks binnenbrengt bij BEBAT. Op langere termijn verandert de samenstelling van de batterijen, waardoor BEBAT geconfronteerd wordt met een moeilijker recyclageproces. Daarnaast is het ook zo dat het vooral gezinnen met kinderen zijn die dit soort gedrag vertonen en dus een soort van probleemgroep vormen (Van Dael, Lizin, Hoogmartens, & Van Passel, 2015).

2. Onderzoekopzet

In dit hoofdstuk bespreek ik achtereenvolgens: de centrale onderzoeksvraag, de deelvragen en de onderzoeksmethodes.

2.1. Centrale onderzoeksvraag

Dit onderzoek wordt uitgevoerd om een beter inzicht te krijgen in het inzamelingsproces, meer bepaald het inzamelingsproces van batterijen of nog meer specifiek het inzamelingsproces van batterijpacks bij gezinnen met kinderen. De centrale onderzoeksvraag is daarom de volgende: *“Welke link bestaat er tussen de milieu-attitude en het recyclagegedrag van gezinnen met kinderen bij batterijpacks?”*

2.2. Deelvragen

Recyclage wordt sterk geregeld in de wetgeving, dit is niet anders voor de recyclage van batterijen. Het bestaan van enkele Europese richtlijnen, die vervolgens omgezet zijn naar Belgische wetgeving, zorgt ervoor dat producenten en invoerders van batterijen een uitgebreide producentenverantwoordelijkheid toegewezen krijgen: ze worden verplicht om batterijen en accu's die zich op het einde van hun levenscyclus bevinden, in te zamelen en te laten verwerken, wat ook wel eens de aanvaardingsplicht wordt genoemd. Daarnaast krijgen ze ook nog enkele andere plichten toegewezen (EU, 2006). Om aan deze aanvaardingsplicht te voldoen, werd in België BEBAT opgericht (Bebat, 2011). Het leek me zeer interessant om het volgende te onderzoeken: *“Wie is verantwoordelijk voor de recyclage van draagbare batterijen in België?”*.

Een tweede deelvraag die ik wens te onderzoeken, is de volgende: *“Wat is de relatie tussen algemene milieu-attitude, domeinspecifieke attitude en productspecifieke attitude?”*. De drie laatste deelvragen maken het mogelijk om de relatie tussen de algemene milieuhouding, domeinspecifieke attitude en productspecifieke attitude te onderzoeken.

Milieuvriendelijk gedrag kan op drie niveaus worden bekeken: het micro-, het meso- en het macroniveau. Onder het microniveau vallen de specifieke milieuvriendelijke handelingen, zoals: het kopen van milieuvriendelijke producten. Het tweede niveau, het mesoniveau, heeft te maken met milieuvriendelijk huishoudelijk gedrag, zoals: het wegbrengen van batterijen. Het macroniveau tenslotte, heeft betrekking op het algemeen milieugedrag van de Vlamingen bijvoorbeeld. Het is zo dat de specifieke attitudes op de twee eerste niveaus sterk samenhangen met de algemene bereidheid tot het stellen van milieuvriendelijk gedrag. Om milieugedrag van consumenten te verklaren, moet er dus ook gekeken worden naar de macrorelaties tussen variabelen zoals: milieuvertrouwen, milieubetrokkenheid, algemeen milieugedrag, enz. (Aarts, Pellikaan, & Van der Veen, 1995).

Verschillende onderzoeken hebben echter aangetoond dat het verband tussen milieu-attitude en milieugedrag beperkt is. Hiervoor zouden er drie verklaringen zijn. Volgens enkele sociaal psychologen oefent een attitude geen directe, maar een indirecte invloed uit op het gedrag. Afhankelijk van de theorie die gebruikt wordt, loopt de indirecte invloed langs verschillende

variabelen. Daarnaast worden milieu-attitude en milieugedrag vaak verschillend gedefinieerd. Wanneer attitude te maken heeft met een globaal milieuprobleem, is het verband tussen milieugedrag en milieu-attitude zeer beperkt. Als daarentegen de attitude naar specifiek gedrag verwijst, zijn er wel relaties terug te vinden tussen gedrag en attitude (Ackaert, Swyngedouw, & Brussel, 1998). Ten derde spelen andere motivaties eerder in op het milieugedrag (Tellegen & Wolsink, 1992).

Om het milieuvriendelijk gedrag te verklaren, zijn er in de literatuur veel gedragstheorieën terug te vinden. De ene theorie wordt al vaker gebruikt dan de andere, waardoor het voor mij logisch leek om als derde deelvraag: "*Welke gedragstheorieën werden reeds vaak toegepast om milieuvriendelijk gedrag te verklaren?*" te nemen. De verschillende gedragstheorieën die ik bespreek, worden opgedeeld onder de drie niveaus die eerder al vermeld zijn: algemene milieu-attitude, domeinspecifieke milieu-attitude en productspecifieke-attitude. De wetenschappelijke artikels waaruit deze theorieën naar voren komen, hebben bepaald welke theorie tot welk niveau behoort in mijn thesis. Bijvoorbeeld: als een theorie gebruikt werd, in een wetenschappelijk artikel dat ik geraadpleegd heb, om het recyclagegedrag van batterijen te bespreken, dan heb ik die theorie vermeld onder de productspecifieke milieu-attitude. Het is uiteraard zo dat deze theorieën ook op de andere niveaus gebruikt kunnen worden.

De volgende theorieën keren vaak terug in verschillende wetenschappelijke artikels: *Theory of Planned Behavior*, *Neutralization Theory*, *norm-activation theory* en *value-beliefs-norm*. TPB (Ajzen, 1991) zegt dat de intentie van een individu om bepaald gedrag uit te oefenen het werkelijke gedrag beïnvloedt. De intentie wordt op zijn beurt beïnvloed door drie factoren: attitude, subjectieve norm en waargenomen controle. Vanuit de *Neutralization Theory* (Sykes & Matza, 1957) worden twee strategieën genomen die een invloed kunnen hebben op recyclage. Individuen ontkennen hun verantwoordelijkheid door te zeggen dat hun eigen gedrag een gevolg is van krachten waar ze zelf geen invloed op hebben. De tweede strategie zegt dat individuen ontkennen dat er schade berokkend wordt aan het milieu door niet te recycleren. Volgens de *norm-activation theory* van Schwartz (1970, 1973, 1977) resulteren persoonlijke normen in onbaatzuchtig - en dus milieuvriendelijk gedrag wanneer er aan twee criteria voldaan wordt. Het individu moet zich er ten eerste van bewust zijn dat zijn handelingen gevolgen hebben voor het welzijn van andere individuen. Ten tweede moet hij inzien dat hij verantwoordelijk is voor de gevolgen van zijn handelingen. Stern, Dietz, Abel, Guagnano, and Kalof (1999) voegen in hun *value-beliefs-norms* nog iets extra toe. Het was volgens hun immers zo dat in aanvulling op persoonlijke normen, gebaseerd op altruïstische waarden t.o.v. andere individuen, ook normen gebaseerd op eigenbelang en altruïstische houding naar de niet-menselijke soorten aanzetten tot milieuvriendelijk gedrag.

Aangezien ik in de literatuurstudie verschillende theorieën, en dus ook factoren, vind die milieuvriendelijk gedrag proberen te verklaren, zou ik dit ook graag willen toepassen in de praktijk. Zo vind ik het interessant om te peilen naar de motivaties en barrières waarom gezinnen met kinderen al dan niet zouden recycleren. Ik kies hier voor gezinnen met kinderen, omdat in de probleemstelling al duidelijk naar voren kwam dat vooral deze een probleemgroep zijn.

Om te weten of de algemene milieu-attitude daadwerkelijk een invloed heeft op het recyclagegedrag, ben ik geïnteresseerd in het volgende: *“Welke houding nemen gezinnen met kinderen aan ten opzichte van het milieu?”*

Daarnaast is het relevant om ook het volgende te onderzoeken: *“Hoe wordt het recyclagegedrag bij gezinnen met kinderen beïnvloed?”*. Hier probeer ik dieper in te gaan op het algemene recyclagegedrag. De methode waarmee ik dit zal doen, ziet u onder 2.3 Onderzoeksmethoden.

Een volgende deelvraag, die sterk op de vorige lijkt, maar zich specifiek richt op de recyclage van batterijen: *“Hoe wordt het recyclagegedrag van batterijen bij gezinnen met kinderen beïnvloed?”*.

De zesde deelvraag gaat in op het probleem waarmee BEBAT te kampen heeft. Zoals eerder vermeld in de probleemstelling, zijn vooral de batterijpacks een probleemgroep. De laatste deelvraag luidt dan ook: *“Hoe wordt het recyclagegedrag van batterijpacks bij gezinnen met kinderen beïnvloed?”*

2.3. Onderzoeksmethoden

De eerste drie deelvragen worden beantwoord aan de hand van een literatuurstudie. Zo zal ik aan de hand van wetenschappelijke artikels het verband kunnen bepalen tussen de algemene milieu-attitude, de domeinspecifieke attitude en de productspecifieke attitude. Daarnaast zal ik ook meer inzicht verkrijgen in het recyclageproces in België, namelijk wie er verantwoordelijk voor is. Tot slot zullen enkele theorieën helpen om recyclagegedrag of milieuvriendelijk gedrag te verklaren. Uit die theorieën kan ik dan vervolgens zelf concepten en belangrijke variabelen halen die ik verder wil onderzoeken. Deze wetenschappelijke artikels verkrijg ik via: *Ebscohost, Google Scholar* en *Scencedirect*. Ik kan verschillende zoektermen ingeven waaronder: *recycling, pro-environmental behavior, used batteries, extended producer responsibility*, enz. Op deze manier worden peer-reviewed a1 journals ter beschikking gesteld aan mij.

De vier laatste deelvragen worden beantwoord aan de hand van empirisch onderzoek. Er werd gekozen voor kwalitatief onderzoek. Het doel van kwalitatief onderzoek is inzicht krijgen in betekenissen die respondenten aan hun omgeving geven of die ze gebruiken (Jeanine Evers, 2007). Ten eerste helpt kwalitatief onderzoek meer inzicht te verkrijgen in de ingewikkelde details over fenomenen die moeilijker te verklaren vallen. Het stelt de onderzoeker dus in staat om dieper inzicht te verkrijgen in de ervaringen, gedragingen, emoties, gevoelens, enz. van personen (Strauss & Corbin, 1990).

Daarnaast levert kwalitatief onderzoek ook het voordeel dat het zeer flexibel is op het vlak van aanpassen, afstemmen en het veranderen van de vragen naargelang de antwoorden van de respondent (Sekaran & Bougie, 2003). Het laat dus toe om in te spelen op wat mensen zeggen, waardoor nieuwe dingen ontdekt kunnen worden. Het is mogelijk dat respondenten verschillende of zelfs tegenstrijdige perspectieven hebben of dat er perspectieven naar boven komen die nog niet gekend zijn (Jeanine Evers, 2007).

De gegevens kunnen verzameld worden op verschillende manieren. Ik heb uiteindelijk gekozen voor semigestructureerde diepte-interviews. Een diepte-interview vindt plaats tussen een interviewer en een respondent (Sekaran & Bougie, 2003). Voor iedere geïnterviewde is een eigen aanpak nodig om op die manier de gewenste onderzoeksresultaten te behalen. Een gestructureerd interview is dus niet geschikt. Een semigestructureerd diepte-interview is beter geschikt aangezien de interviews toch een zekere structuur bevatten, maar de geïnterviewde toch hun eigen vrijheid heeft om zo zijn eigen verhaal te vertellen (Wester, Renckstorf, & Scheepers, 2006). De vraagvolgorde lag dus niet volledig vast. Het was bij de diepte-interviews vooral belangrijk dat de respondenten voldoende ruimte kregen om zelf dingen aan te brengen waarop ik dan verder kon inspelen. Dit zou er uiteindelijk toe leiden dat de onderzoeksvraag het best beantwoord zou worden (Baarda, De Goede, & Teunissen, 2009).

3. Uitgebreide producentenverantwoordelijkheid

Professor Thomas Lindqvist vermeldde begin de jaren '90 als eerste de term "uitgebreide producentenverantwoordelijkheid" in een verslag aan het Zweedse ministerie van milieu (Lindqvist & Lidgren, 1990). Hij omschreef het als *een milieubeschermingsstrategie die de producent verantwoordelijk stelt voor de volledige levenscyclus van een product met speciale aandacht voor de terugname, recyclage en eindverwerking, om op die manier de totale impact van het product op het milieu te doen afnemen.*

In Europa creëert het beleidsinstrument *Extended Producer Responsibility*, EPR, een stimulans voor de preventie en de recyclage van afval van consumenten. Het is zo dat EPR verzamelings- en recyclagepercentages oplegt waaraan producenten of invoerders van bepaalde producten moeten voldoen. Onder deze producten vallen ook batterijen. Sinds 2012 zijn de Europese batterijproducenten verplicht om 25% van de verkochte batterijen te verzamelen. Dit percentage moet tegen 2016 stijgen met 20% (EU, 2006). Opdat de producenten aan deze percentages voldoen, wordt er vaak een *Producer Responsibility Organization*, PRO, opgericht (Dubois, 2012). In België vervult BEBAT deze functie.

De richtlijn van het Europees Parlement en de Raad van 19 november 2008 betreffende afvalstoffen en tot intrekking van een aantal richtlijnen (EU, 2008) werd opgesteld om het milieu en de menselijke gezondheid te beschermen door het belang van afvalmanagement, recuperatie en recyclagetechnieken te benadrukken. Hierin wordt het principe dat de producent de kosten voor het afvalmanagement betaalt, bevestigd. Deze richtlijn introduceert het begrip "uitgebreide producentenverantwoordelijkheid". De definitie luidt als volgt: de producenten en invoerders worden verplicht om de producten na het gebruik en de afvalstoffen die overblijven na het gebruik van producten te aanvaarden. Daarnaast worden de producenten geacht zich bezig te houden met het daaropvolgende beheer van de afvalstoffen en dragen ze ook de financiële verantwoordelijkheid voor die activiteiten. Ook moeten de producenten informatie openbaar beschikbaar maken over de mate waarin het product herbruikbaar en recycleerbaar is.

De volgende richtlijn (EU, 2013) voorziet erin dat batterijen en accumulators eenvoudig en veilig verwijderd moeten kunnen worden door de eindgebruikers of door professionals die hiervoor gekwalificeerd zijn. Verder moeten de verzamelde batterijen en accumulators met de best mogelijke technieken worden gerecycleerd.

Deze Europese richtlijn (EU, 2013) voorziet er ook in dat alle producenten van batterijen en accumulators zich moeten laten registreren. Verder moet iedere lidstaat van de EU de Commissie ook op de hoogte stellen van hoe ze deze richtlijn toepassen, alsook de maatregelen die ze treffen om ontwikkeling te stimuleren, zodat de impact op het milieu van batterijen en accumulators beperkt wordt.

Deze uitgebreide producentenverantwoordelijkheid streeft volgens de Organisatie voor Economische Samenwerking en Ontwikkeling, OESO, twee doelstellingen na. Wanneer de producent verantwoordelijk gesteld wordt voor de volledige levenscyclus van een product verschuift de

verantwoordelijkheid, en dus ook de kosten van de gemeenschap, naar de producent. De kost bij de producent leggen, is logisch aangezien hij zelf in de hand heeft hoe het afval de jaren daaropvolgend eruit zal zien. Het is immers de producent die de samenstelling van zijn product bepaalt en dus ook grotendeels in de hand heeft of de stoffen al dan niet recycleerbaar zijn. Daarbij komt kijken dat de producent wordt aangemoedigd om blijvend onderzoek te doen naar ecodesign, design voor recyclage en levensduurverlenging (Ovam, g.d.-b). Het is echter mogelijk dat de producent de kost die hij hierdoor opgelegd krijgt, doorrekent aan de consument.

De Vlaamse Regering heeft de mogelijkheid om het gedrag van de producenten sterk te beïnvloeden. Ten eerste kan het de producenten verantwoordelijk stellen voor de inzameling van de afvalstoffen die voortvloeien uit hun eigenlijke producten. Daarnaast worden de producenten verplicht om de afvalstoffen te aanvaarden en worden ze verantwoordelijk gesteld voor het beheer van de afvalstoffen. Verder krijgt de producent een financiële verantwoordelijkheid opgelegd voor de inzameling en de verwerking van de afvalstoffen. Het verstrekken van informatie over milieuverantwoord productgebruik en verwerkingsmogelijkheden is een andere taak die de producenten opgelegd krijgen. Tot slot kunnen de getroffen maatregelen ook een stimulans betekenen om producten zodanig te ontwerpen dat de milieueffecten en de afvalproductie worden geminimaliseerd (Vlaamse Overheid, 2011).

In Vlaanderen gebeurt de verwezenlijking van de uitgebreide producentenverantwoordelijkheid aan de hand van een van de volgende instrumenten: de aanvaardingsplicht, het collectief plan en de terugnameplicht. De verplichting dat de producent afgedankte producten, aangeboden door de consument, gratis moet aanvaarden, noemt de aanvaardingsplicht. De terugname gebeurt door eindverkopers, containerparken of andere inzamelpunten waaronder, bij batterijen, BEBAT. De aanvaardingsplicht is immers de bestaansreden van BEBAT. Het collectief plan moet enkel worden opgesteld bij volgende afvalstoffen: gebruikte injectienaalden, gebruikte wegwerpluiers, zwerfvuil, dierlijke en plantaardige vetten en oliën en afvallandbouwfolies (Ovam, g.d.-b).

Aan de hand van de terugnameplicht krijgen producenten de verantwoordelijkheid toegewezen om verpakkingsafval in te zamelen en te verwerken. Hierbij wordt er een onderscheid gemaakt tussen huishoudelijke of bedrijfsmatige afval. Bedrijven kunnen voldoen aan de terugnameplicht door aan te sluiten bij Fost Plus, indien het gaat over huishoudelijk verpakkingsafval, of VAL-I-PAC wanneer het afval een bedrijfsmatige oorsprong heeft. Aan deze bedrijven wordt een financiële vergoeding betaald, in verhouding met het soort en hoeveelheid op de markt gebrachte verpakkingen, die dan gebruikt wordt om de inzameling en recyclage te bekostigen. Producenten kunnen natuurlijk ook opteren om op eigen houtje aan de terugnameplicht te voldoen (Ovam, g.d.-c).

Er worden minima opgelegd om de hoeveelheid te bepalen die gerecycleerd zou moeten worden. Dit leidt volgens Dubois (2012) echter tot inefficiënties en moedigt bovendien preventie en groen produceren niet echt aan. Het zou beter zijn om samen met de opgelegde minima ook een taks te heffen op de producenten voor het deel dat niet wordt gerecycleerd. Op deze manier worden immers de kosten van afvalverwerking geïnternaliseerd en leidt dit op zijn beurt tot efficiëntere prijssignalen die producenten aanzetten tot afvalmanagement.

Dubois (2012) heeft een model gecreëerd dat specifiek toegepast wordt op verpakkingsafval. Hij begint met het volgende: producenten voorzien producten voor consumenten. Naast de productiekost, moeten de producenten ook een taks betalen aan de overheid en moeten ze een vergoeding betalen aan de PRO, omdat hij de producenten helpt met het behalen van de opgelegde minima die gerecycleerd moeten worden. Nadat de consument zijn goederen heeft geconsumeerd, zal hij hiervan een deel sorteren, wat gezien wordt als een last en dus bijdraagt tot *disutility*. Opdat consumenten meer zouden sorteren, wordt er een sorteersubsidie toegekend. Voor het deel dat niet gerecycleerd wordt, is er eigenlijk ook een kost, waar in de realiteit (bijna) geen rekening mee gehouden wordt, namelijk schade toegebracht aan het milieu. De totale afzetkost voor de consument bedraagt dus de private afzetkost samen met de schade aan het milieu.

Wanneer de overheid over perfecte informatie beschikt en zijn beslissingen volledig kan doorvoeren, zal zij de welvaart kunnen optimaliseren. Onder welvaart kunnen we verstaan: het totale nut voor de consumenten, waar vervolgens productiekosten, afzetkosten en *disutility* voor sorteren worden afgetrokken (Dubois, 2012).

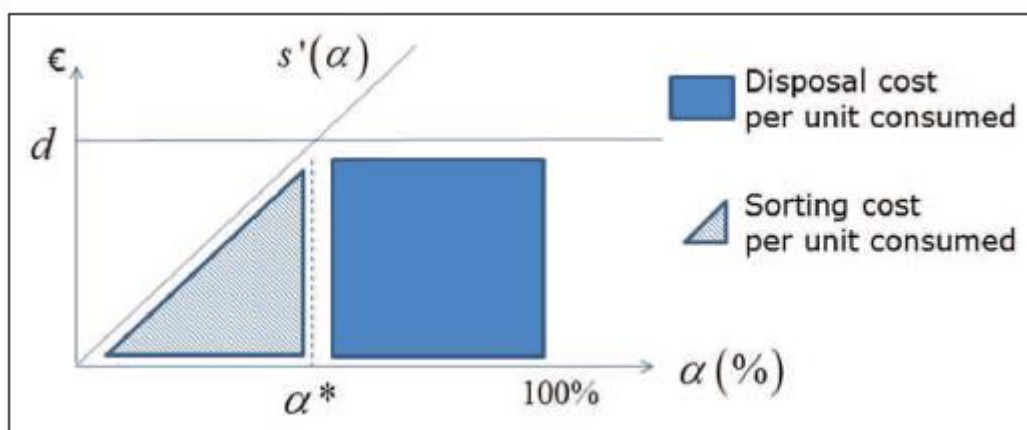

Fig. 4: optimaal sorteergedrag

Op figuur 4 wordt de eerste voorwaarde tot welvaartsmaximalisatie grafisch weergegeven. Zo moet de marginale kost om een extra eenheid te sorteren ($s'(\alpha)$) gelijk zijn aan de afzetkost voor deze eenheid (d). Ten tweede moet de marginale kost om te investeren in groene productdesign gelijk zijn aan de marginale opbrengst. Tot slot moet het marginale nut van consumptie gelijk zijn aan de totale kost. De overheid zal op deze manier moeten bepalen welke hoeveelheid afval er gesorteerd zal moeten worden. Wanneer de overheid deze hoeveelheid laat toenemen, zullen de sorteerkosten ook toenemen (driehoek), maar de afzetkosten per eenheid geconsumeerd (rechthoek) zullen dan dalen. Op figuur 4 is α^* het optimale punt.

Een volgende situatie die Dubois (2012) bespreekt, is die wanneer de overheid over imperfecte informatie en een beperkte autoriteit beschikt, zodat iedere actor de eigen belangen kan nastreven. De producent zal zijn prijs gelijk stellen aan de marginale kost wanneer er sprake is van perfecte competitie. Vervolgens zal iedere consument zijn eigen nut willen maximaliseren, waarbij hij afhankelijk is van de grootte van zijn budget, maar hij ook nog eens een subsidie ontvangt voor

het gesorteerde deel. Het is de keuze van de consument of hij zijn inkomen besteedt aan een afvalgenererend product of aan een milieuvriendelijk product. De consument zal zoveel sorteren waarbij de marginale sorteerkost gelijk is aan de subsidie voor het gesorteerde afval. Daarnaast zal de consument kiezen voor een product waarbij de verhouding tussen prijs en design gelijk is: de marginale kost van investeren in productdesign is gelijk aan de vermeden kost. Daarnaast ziet hij dat afvalpreventie op verschillende manieren gestimuleerd wordt: stijgende productiekosten, stijgende taksen en bijkomende sorteerinspanningen. Het zal nooit mogelijk zijn om de volledige kost voor afvalmanagement op te leggen aan huishoudens, aangezien er een kans bestaat dat zij op illegale wijze afval verwerken, waardoor we geen sociaal wenselijk resultaat verkrijgen en er dus kans is op falen in de markt. Wanneer het huishoudelijk afval ondergewaardeerd wordt, zal er ook een zwakkere stimulans zijn voor preventie en recyclage (Dubois, 2012). EPR zou hierbij volgens economen een grote hulp bieden, ze zien het immers als een tweezijdige tool: enerzijds zorgt een sorteersubsidie ervoor dat consumenten afval sorteren, anderzijds zorgt een producttaks ervoor dat de hoeveelheid afval geringer wordt gehouden (Dubois, 2012). Daarnaast is er bewezen dat EPR groene productdesign stimuleert (Eichner & Pethig, 2001)

In een Pareto-efficiënte allocatie, de allocatie van middelen waarbij niemand er op vooruit kan gaan zonder dat iemand anders er op achteruit gaat, zouden we het volgende zien:

$$s'(\alpha^*) = d$$

$$c'(\beta^*) = [s(\alpha^*) + d[1 - \alpha^*]]w$$

$$u'(q^*) = c(\beta^*) + [s(\alpha^*) + d[1 - \alpha^*]][1 - \beta^*]w$$

Fig. 5: Pareto-efficiënte allocatie

De eerste vergelijking maakt duidelijk dat de marginale kost om een extra eenheid te sorteren gelijk moet zijn aan de kost om deze eenheid af te zetten. De tweede vergelijking toont aan dat de marginale kost om te investeren in groenproductdesign gelijk zou moeten zijn aan het marginale nut. Onder het marginale nut kan het volgende worden verstaan: de daling van de sorteer- en afzetkost van een bijkomende eenheid verpakking. De laatste vergelijking laat zien dat het marginale nut van consumptie gelijk zou moeten zijn aan de totale kost (productie-, sorteer- en afzetkost).

De volgende drie vergelijkingen geven de gedragingen van consumenten weer:

$$s'(\alpha) = z$$

$$c'(\beta) = [s(\alpha) + t + f - z\alpha]w$$

$$u'(q) = c(\beta) + [s(\alpha) + t + f - z\alpha][1 - \beta]w$$

Fig. 6: Consumentengedrag bij recyclage van verpakking

Volgens de eerste vergelijking zou de consument zijn sorteerspanning opdrijven tot het punt waarbij zijn marginale sorteerkost gelijk is aan de subsidie voor het gesorteerde deel. De volgende vergelijking toont aan dat de consument zal kiezen voor producten waarbij een gelijke verhouding bestaat tussen prijs- en productdesign. De derde vergelijking laat zien dat afvalpreventie niet enkel gestimuleerd wordt door stijgende productkosten of producttaksen, maar ook wanneer er toenemende sorteerspanningen vereist zijn.

Dubois (2012) laat zien dat EPR in combinatie met een taks en een subsidie het meest efficiënte resultaat behaalt in theorie. Aangezien de PRO geen rol speelt in de setup, is de contributie 0 en krijgen we het volgende:

$$t = z = d$$

$$f = 0$$

Als we dit invullen in de vergelijkingen die horen bij fig. 6, verkrijgen we de vergelijkingen van fig. 5. Het zou zo zijn dat consumenten bij aankoop een vergoeding betalen die gelijk is aan de volledige afzetkost van het goed na consumptie. Wanneer de consument achteraf de gesorteerde goederen binnenbrengt, krijgt hij een subsidie die gelijk is aan de vergoeding die hij betaald heeft. Niet iedereen zal alle goederen sorteren en binnenbrengen, waardoor de vergoeding betaald door alle consumenten groter is dan de subsidie die terugbetaald moet worden aan de consumenten. Dit overschot compenseert de kosten om ongesorteerd afval te verwerken alsook de kosten voor milieuschade.

Hoe komt het dat in praktijk EPR niet het sociaal wenselijk resultaat verkrijgt, namelijk wel hetzelfde sorteergedrag, maar geen optimale groene productdesign en preventie? In het toegepaste EPR-model worden enkel sorteerkosten in rekening gebracht bij de consumptieprijs, terwijl er in de theorie ook rekening gehouden wordt met de afzetkost van het ongesorteerde afval (private afzetkost en de schade toegebracht aan het milieu). Deze wordt in de praktijk afgewenteld op de gemeenschap en niet op de consument van de afvalgenererende producten. Een oplossing zou zijn de kosten van de niet-gesorteerde hoeveelheid te internaliseren door middel van een taks (rechthoek fig. 4). Deze taks zou gedragen moeten worden door de PRO, om op die manier extra transactiekosten te vermijden. De PRO betaalt een taks op het niet-gesorteerde afval en rekent bijkomende kosten vervolgens door via de producentenbijdragen. Dit heeft uiteindelijk tot gevolg

dat de consumenten een efficiënt prijssignaal krijgen en producenten de intentie krijgen om meer te investeren in het groenproductdesign (Dubois, 2012).

Om de perfecte hoeveelheid die opgehaald moet worden te kunnen bepalen, is er inzicht nodig in de consumentenmarkt, inzamelpunten en recyclagetechnologieën. Deze informatie is echter nooit volledig beschikbaar waardoor er twee soorten inefficiënties kunnen optreden. Wanneer het target te laag wordt gezet, wordt een deel van de milieuschade niet vergoed. Het kan natuurlijk ook zijn dat het target te hoog gezet wordt waardoor er teveel kosten worden toegerekend. Beide inefficiënties zorgen voor welvaartsverlies (Dubois, 2012).

Een tweede probleem dat tot stand komt wanneer er targets geplaatst worden, is het probleem van technologische innovatie. De afvalmarkt verandert continu, maar het plaatsen van targets zorgt niet voor een stimulans om deze afvalmarkt te kunnen blijven volgen. Er wordt immers een minimum opgelegd dat gerecycleerd moet worden en als de PRO dit gehaald heeft, is zijn doelstelling ook behaald. Innovatie en leereffecten zorgen ervoor dat de kosten van inzameling dalen, maar de afzetvolumes blijven onveranderd (Dubois, 2012).

4. Gedragstheorieën

Milieuvriendelijke gedrag wordt omschreven als: *het gebruik van diensten en gerelateerde producten die in de basisbehoeften voorzien en een betere levenskwaliteit garanderen, waarbij het gebruik van natuurlijke rijkdommen, giftige materialen en emissies van afval en verontreinigende stoffen gedurende de levenscyclus worden geminimaliseerd zodat de behoeften van de toekomstige generaties niet in gevaar worden gebracht (United Nations Environment Programme, 2005).*

Voorbeelden hiervan zijn: het recycleren van huishoudelijk afval, het kopen van gerecycleerde producten en het kopen van organisch voedsel (Park & Ha, 2012).

Wanneer men in de literatuur milieuvriendelijk gedrag probeert te verklaren, zijn er twee visies te onderscheiden: de psychologische visie en de economische visie. Hoewel ze allebei hetzelfde doel hebben, namelijk het beschrijven van individueel gedrag dat leidt tot collectieve voordelen, bekijken ze het op een andere manier. De psychologische visie houdt zich vooral bezig met interne psychologische variabelen, waaronder: overtuigingen, attitudes en normen. TPB, *norm-activation* theorie en *value-beliefs-norms* theorie sluiten hier dus bij aan (Clark, Kotchen, & Moore, 2003). Milieuvriendelijk gedrag wordt door de economen gemodelleerd als de private voorziening van publieke goederen. De standaard micro-economische modellen zeggen dat individuen gedreven worden door eigenbelang en dat ze streven naar nutsmaximalisatie. Economen focussen meestal op externe variabelen zoals: prijzen en gemak (Saphores et al., 2012).

Vandaag de dag werkt men eraan om de kloof tussen deze visies te dichten. Brekke, Kverndokk, and Nyborg (2003) zeiden dat individuen gedreven worden door morele "calculus" wanneer ze bijdrage leveren voor een publiek goed: individuen worden gemotiveerd, omdat ze voordeel halen uit het feit dat ze gezien worden als sociaal verantwoordelijk. Daarnaast vergelijken ze de baten van zulk gedrag met de kosten om zo het optimale niveau van dit vrijwillige gedrag te weten te komen.

4.1. Algemeen milieugedrag

Naar de vraag of er een relatie is tussen milieu-attitude en milieugedrag, werd ook heel wat onderzoek gedaan. Verschillende onderzoeken hebben bewijs geleverd dat dit verband eerder beperkt is. Hiervoor zouden er drie verklaringen zijn. Ten eerste is er een gebrek aan een uniform begrip voor attitude. Volgens enkele sociaal psychologen oefent een attitude geen directe, maar een indirecte invloed uit op het gedrag. Afhankelijk van de theorie die gebruikt wordt, loopt de indirecte invloed langs verschillende variabelen. Daarnaast is er een gebrek aan overweging van gedragsbeperkingen die buiten de individuen hun controle ligt. Tot slot is het ook zo dat wanneer attitude te maken heeft met een globaal milieuprobleem het verband tussen milieugedrag en milieu-attitude zeer beperkt is. Als daarentegen de attitude naar specifiek gedrag verwijst, zijn er wel relaties terug te vinden tussen gedrag en attitude. Er is dus ook een gebrek aan *measurement correspondence* tussen attitude en gedrag op het algemeen niveau (Kaiser, Wölfing, & Fuhrer, 1999).

Grob (1995) verklaarde aan de hand van het model afgebeeld in fig. 7 welke factoren een invloed hebben op het algemene milieugedrag. Iedere component afgebeeld in de figuur, bestaat uit twee of meerdere subcomponenten. Voor milieubewijstzijn zijn dit enerzijds feitelijke kennis over het milieu en anderzijds de erkenning van milieuproblemen. Twee subcomponenten voor de emotionele component zijn: de emotionele waarde die de individu hecht aan aspecten van het milieu en de verstoring resulterende van zijn of haar perceptie van de discrepantie tussen de ideale en de werkelijke milieumomstandigheden. De persoonlijke-filosofische component, ten derde, bevat postmaterialistische overtuigingen en de bereidheid om een nieuwe houding aan te nemen. Overtuigingen omtrent de doeltreffendheid van wetenschap en technologie en overtuigingen over zelfwerkzaamheid zijn subcomponenten voor waargenomen controle. Het gedragscomponent ten slotte bestaat uit de directe acties die een impact hebben op het milieu.

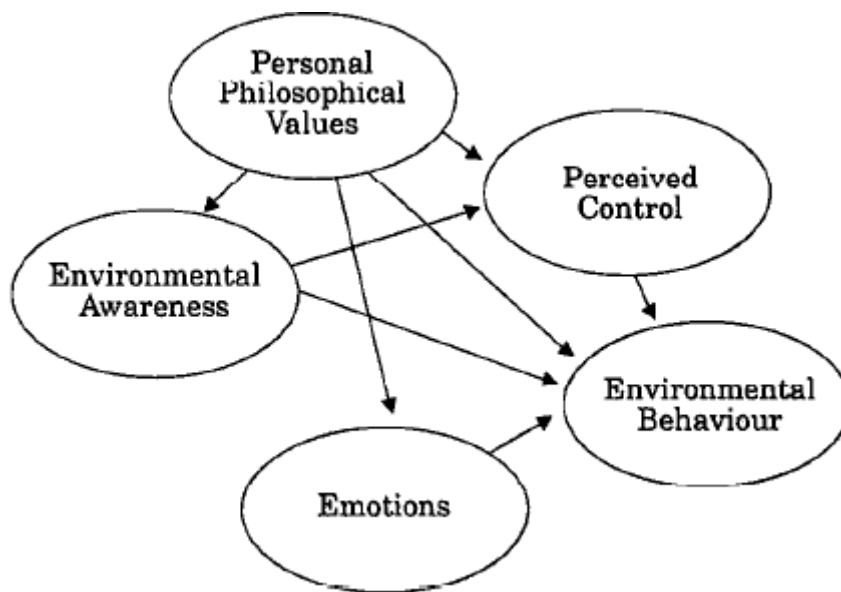

Fig. 7: Voorgestelde model van milieugedrag door Grob

39% van de variantie van milieugedrag werd verklaard door bovenstaand model. Het sterkste directe effect dat gevonden werd door Grob (1995) was de relatie tussen persoonlijke-filosofische waarden en milieugedrag. Niet onbelangrijk was het indirect effect vanuit persoonlijke-filosofische waarden doorheen milieubewustzijn, emotie en waargenomen controle op milieugedrag. De andere directe en indirecte effecten op milieugedrag van milieubewustzijn, emoties en waargenomen controle waren minder belangrijk. Er was een significant direct effect van milieubewustzijn op waargenomen controle. Ook tussen de emotionele-component en milieugedrag was een relatie te vinden: zoveel te meer bezorgd de correspondenten waren, zoveel te meer verantwoordelijk hun gedrag was. Tussen waargenomen controle en milieugedrag werd een omgekeerde relatie gevonden dan verwacht: zoveel te lager de waargenomen controle was, zoveel te geschikter ze zich gedroegen ten opzichte van het milieu. Milieubewustzijn had in vergelijking met de andere componenten het minst grote effect op milieugedrag.

Kaiser et al. (1999) toonden in hun onderzoek aan dat kennis inzake milieu en milieuwwaarden 40% van de variantie van ecologische gedragsintenties verklaarden. Deze ecologische gedragsintenties verklaarden op hun beurt 75% van de variantie van het algemene ecologische gedrag. De relatie tussen milieukennis en milieugedrag is zowel empirisch als theoretisch ondersteund (Ernst, 1997).

Stern et al. (1999) waren in hun *value-beliefs-norms* theorie van mening dat in aanvulling op persoonlijke normen gebaseerd op altruïstische waarden t.o.v. andere individuen, normen gebaseerd op eigenbelang en altruïstische houding naar de niet-menselijke soorten ook aanzetten tot milieuvriendelijk gedrag. Jezelf laten leiden door eigenbelang noemden ze in deze theorie de egoïstische waardenoriëntatie. Rekening houden met de waarden van niet-menselijke soorten, werd de biosferische oriëntatie genoemd (Saphores et al., 2012). Persoonlijke normen van een individu treden dus in werking wanneer hij van de overtuiging is dat de toestand van het milieu gevolgen heeft voor zichzelf, andere individuen of niet-menselijke soorten en hij de verantwoordelijkheid heeft om deze gevolgen te beperken (Turaga, Howarth, & Borsuk, 2010).

4.2. Domeinspecifiek milieugedrag

Wanneer er gekeken wordt naar domeinspecifieke milieu-attitude zijn er ook een talrijk aantal studies terug te vinden. Klöckner and Oppedal (2011) onderzochten aan de hand van de *norm-activation* theorie en de TPB welke variabelen een invloed uitoefenden op de algemene recycling.

Norm-activation kent zijn oorsprong in de *theory of moral decision-making* van Schwartz. Schwartz' theorie (1970, 1973, 1977) werd uitgebreid om altruïstisch gedrag, en dus ook milieuvriendelijk gedrag te verklaren. Altruïstisch gedrag is het gedrag dat gesteld kan worden zodat de levensverwachtingen van een of meer soortgenoten toeneemt zonder dat diegene die het gedrag stelt er zelf voordeel uit haalt.

Altruïstisch gedrag ontstond volgens Schwartz uit situatie-specifieke, persoonlijke normen die zelfverwachtingen reflecteren afgeleid van gedeelde normen. Er zijn echter twee criteria waaraan moet worden voldaan opdat persoonlijke normen kunnen resulteren in dit onbaatzuchtig gedrag. Ten eerste moet de persoon er zich van bewust dat zijn handelingen gevolgen hebben voor het welzijn van andere individuen. Daarnaast moet hij ook de verantwoordelijkheid aan zichzelf toekennen voor de gevolgen van die handelingen. De activering van persoonlijke normen leidt daarom niet altijd tot altruïstisch gedrag. Het zou kunnen dat de persoonlijke normen geneutraliseerd worden, aangezien de persoon in kwestie de gevolgen van zijn daden kan ontkennen of zijn verantwoordelijkheid kan ontkennen (Turaga et al., 2010).

Wanneer de *norm-activation* theorie werd toegepast op milieuvriendelijk gedrag, werden altruïsme of bezorgdheid om anderen gezien als relevante waardeoriëntatie om normen te vormen (Turaga et al., 2010).

De tweede methode waarvan Klöckner and Oppedal (2011) gebruik maakten, is *Theory of Planned Behavior*, TPB. De theorie wordt gebruikt om onderzoek te voeren naar factoren die een invloed hebben op gedragskeuzes. Een van deze gedragingen is het recyclinggedrag (Tonglet, Phillips, &

Read, 2004). Een individu maakt gedragsbeslissingen door systematisch gebruik te maken van de informatie die hij beschikbaar heeft (Greenslade & White, 2005)

TPB (Ajzen, 1991) veronderstelt dat individuen zich rationaal gedragen: ze nemen de gevolgen van hun gedrag in acht. De voorloper van TPB, *theory of reasoned action*, stelt dat gedrag bepaald wordt door de intentie van het individu om gedrag uit te oefenen. Deze intentie wordt volgens TRA beïnvloed door twee factoren, namelijk: attitude en de subjectieve norm (Tonglet et al., 2004). TPB voegt een derde factor toe: waargenomen controle, die een invloed heeft op de intentie. Attitude heeft te maken met hoe het individu de uitoefening van een bepaalde handeling beoordeelt. Wanneer er gesproken wordt over de mate waarin het individu ervaart dat er sociale druk wordt uitgeoefend om bepaald gedrag (niet) uit te voeren, is er sprake van de subjectieve norm. Waargenomen controle, de derde factor, is de perceptie van het individu dat hij in staat is bepaald gedrag te stellen (Davis et al., 2006).

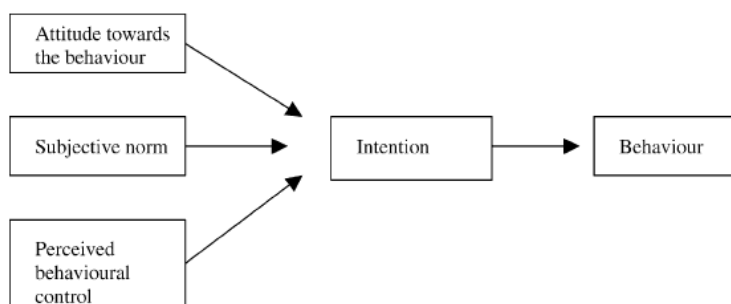

Fig. 8: Theory of Planned Behavior, adapted from Ajzen (1991)

Ajzen (1991) erkende ook het feit dat er externa factoren zijn die gedrag beïnvloeden, maar volgens hem is deze beïnvloeding indirect en wordt het gemedieerd door de andere componenten. Een mediërende variabele is een variabele die zich bevindt tussen de tijd dat de onafhankelijke variabele de afhankelijke variabele beïnvloedt. Deze variabele gedraagt zich als een functie van de onafhankelijke variabele opererend in elke situatie en helpt de invloed van de onafhankelijke variabele op de afhankelijke variabele uit te leggen (Sekaran & Bougie, 2003).

Vele studies toonden echter aan dat er extra variabelen zouden moeten toegevoegd worden aan het model, waar het model ook voor open staat (Tonglet et al., 2004). Met deze reden voegden Davis et al. (2006) nog enkele extra variabelen toe: de morele norm, ervaring uit het verleden, situationele factoren, gevolgen van recyclage en gedrag ten opzichte van afvalminimalisatie. Ook de studie van Tonglet et al. (2004) voegde alle voorgaande variabelen toe, behalve gedrag ten opzichte van afvalminimalisatie.

Onder morele norm wordt verstaan: de persoonlijke opinie van de individu of specifiek gedrag al dan niet moreel correct is. Situationele factoren omvatten onder andere: hoeveelheid moeite die uitgeoefend moet worden, opslagruimte en ongemak (Tonglet et al., 2004).

Klößner and Oppedal (2011) kwamen met behulp van de twee voorgaande besproken theorieën, *norm-activation* en TPB, tot het besluit (zie resultaten fig. 9) dat het algemene recyclagedrag voornamelijk verklaard wordt door de intentie tot recycleren en recyclage gewoontes. De waargenomen controle, PBC, beïnvloedt het algemene recyclagedrag ook, maar deze beïnvloeding is minder sterk. De waargenomen controle heeft geen invloed op de algemene intentie tot recycleren, persoonlijke normen hebben geen statistisch significante impact op gewoonten. Tot slot hebben ook de sociale normen geen statistisch significante impact op de intentie tot recycleren. Het model maakt ook duidelijk dat vooral persoonlijke normen en attitudes de grootste invloed hebben op de algemene intentie tot recycleren. Persoonlijke normen worden op hun beurt sterk beïnvloed door AN/AC variabele en in mindere mate door sociale normen.

Klößner and Oppedal (2011) keken niet alleen naar de invloed van variabelen op domeinspecifieke milieu-attitude, maar ook naar de invloed van variabelen op productspecifieke milieu-attitude. Hiervoor keken ze naar papier, plastic, glas en metaal. De specifieke waargenomen controle beïnvloedt fractiespecifieke recyclage en medeert de invloed van het type recyclageschema, de afstand tot de recyclagecontainers en de vervoerswijze waarvan gebruik gemaakt wordt om tot de recyclagecontainers te geraken. Daarnaast beïnvloedt de specifieke waargenomen controle ook de specifieke intentie tot recycleren. Het specifieke recyclagedrag wordt verder beïnvloed door specifieke intenties en de specifieke systeemkarakteristieken. Deze resultaten zijn terug te vinden in Fig. 9.

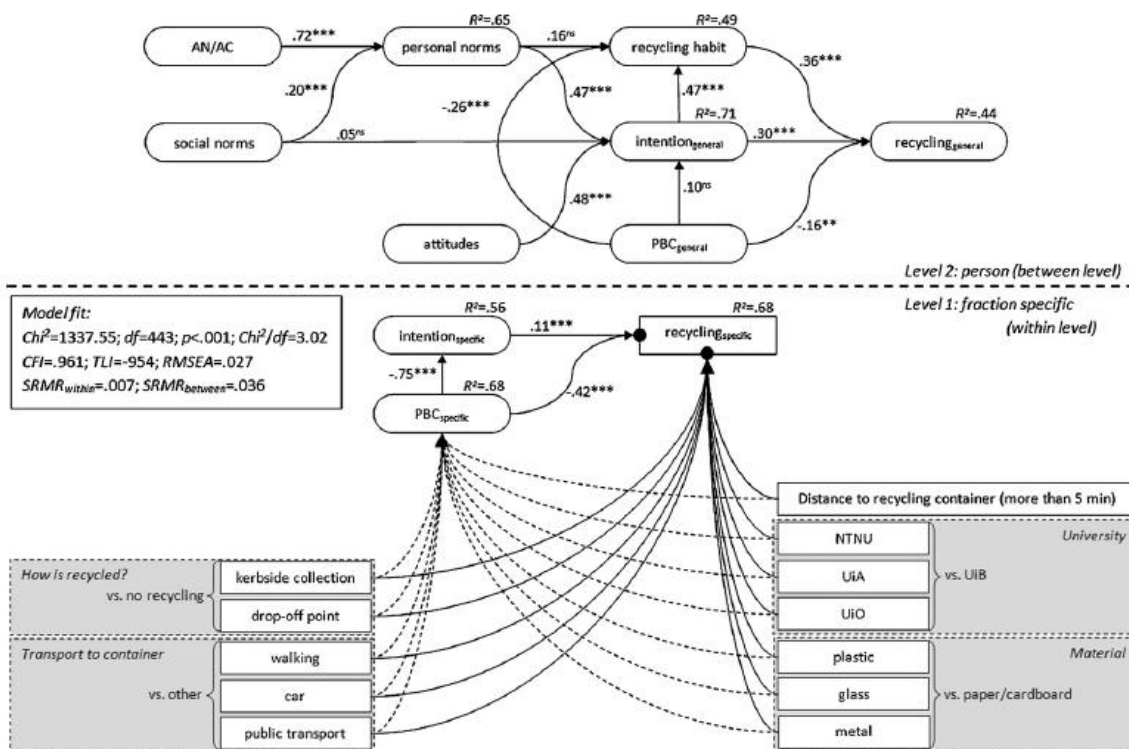

Fig. 9: Multilevel structureel vergelijkingsmodel van recyclagedrag

Davis et al. (2006) kwamen tot de conclusie dat de TPB-componenten slechts 2% van de intentie tot recycleren verklaarden. Toch is het zo dat verschillende onderzoeken al aantoonde dat het nuttig is om deze factoren te onderzoeken: Tonglet et al. (2004) merkten in hun studie op dat de TPB-componenten 26,1% van de variantie in intentie tot recycleren verklaarden. De enige significante variabele in dit onderzoek was attitude.

Wanneer Davis et al. (2006) de extra variabelen toevoegden, steeg het percentage tot 57,7%. De significante variabelen bleken in hun onderzoek de volgende te zijn: het resultaat dat ontstaat uit het feit dat men recycleert, bezorgdheid om de gemeenschap en situationele factoren. In het onderzoek van Tonglet et al. (2004) werden, zoals eerder vermeld, ook bijkomende variabelen toegevoegd, waardoor het percentage steeg tot 33,3%. Statistisch significante variabelen in dit onderzoek waren: attitude, opgedane ervaring uit het verleden in verband met recyclage, gevolgen van recyclage en bezorgdheid over de gemeenschap.

Ook Tonglet et al. (2004) gebruikten TPB en kwamen tot de conclusie dat attitudes ten opzichte van recyclage significante variabelen waren van de recyclageintenties. Ze merkten op dat pro-recyclageattitude voornamelijk aanzet tot het effectieve recycleren. Deze attitude wordt op zijn beurt gedreven door enerzijds het hebben van de passende mogelijkheden, faciliteiten en kennis in verband met recyclage, anderzijds mag ervaring uit het verleden niet afschrikken.

Whitmarsh and O'Neill (2010) voegden onder andere *self-identity* toe aan TPB en kwamen tot de conclusie dat het een significante gedragsdeterminant was voor afvalvermindering. Zo zullen personen die zichzelf zien als recycleerders meer kans hebben om effectief te recycleren ten opzichte van mensen die zich niet omschrijven als recycleerders (Mannetti, Pierro, & Livi, 2004). Onder *self-identity* kan het het volgende worden verstaan: de label die gebruikt wordt om zichzelf te omschrijven (Cook, Kerr, & Moore, 2002). Deze *self-identity* wordt beïnvloed door persoonlijke motivatie, maar ook door sociale interacties, nl.: eisen en verwachtingen van anderen en de variatie aan rollen die we invullen (Ellemers, Spears, & Doosje, 2002).

Knussen and Yule (2008) onderzochten de invloed van de variabele gewoonte aan de hand van twee metingen, namelijk: recyclagegedrag uit het verleden en het waargenomen gebrek aan gewoonte als verklarende factor voor het vroegere falen om te recycleren. Verder controleerden ze de variabelen van de TPB, demografische karakteristieken en situationele beperkingen. Zowel gedrag uit het verleden als een gebrek aan gewoonte droegen significant en onafhankelijk bij tot de variantie van de intentie tot recycleren, waarbij ze suggereerden dat recyclagegedrag uit het verleden geen gepaste meting van gewoonte is. Gebrek aan gewoonte modereerde de relatie tussen attitude en intentie, zodat de attitudes van personen die een gebrek hadden aan recyclagegewoonte de intentie tot recycleren niet verklaarden.

Een modererende variabele is een variabele die een sterk voorwaardelijk effect heeft op de relatie tussen de onafhankelijke-afhankelijke variabele. Als de relatie tussen de onafhankelijke – en de afhankelijke variabele voorwaardelijk wordt, dan heeft de derde variabele een modererend effect op die relatie (Sekaran & Bougie, 2003).

Voor correspondenten die aangaven dat gebrek aan gewoonte het falen in recycleren vroeger verklaarde, was het minder waarschijnlijk dat ze daadwerkelijk recycleerden. Daarnaast ondervonden deze personen een zwakkere norm om te recycleren en waren ze jonger. Het was echter niet zo dat deze personen een minder positieve attitude hadden ten opzichte van recyclage. Verder was het ook niet zo dat ze minder controle over hun gedrag waarnamen (Knussen & Yule, 2008).

Consumenten informeren over het belang van recycleren en waar ze moeten recycleren, kunnen de publieke deelneming in recycleren ook doen toenemen (Mee, Clewes, Phillips, & Read, 2004). De relatie tussen milieukennis en recyclage is ook meerdere malen ondersteund (Bratt, 1999).

do Valle, Reis, Menezes, and Rebelo (2004) toonden aan dat het recyclagegedrag van een persoon sterk beïnvloed wordt door de sociale normen die deze persoon waarneemt bij andere personen of sociale groepen die belangrijk zijn voor hem of haar.

In de *Theory of Interpersonal Behavior*, zie figuur 10, erkende Triandis (1977) dat zowel sociale factoren als emoties een rol spelen in het vormen van intenties. Verder gaf hij ook aan dat gedrag uit het verleden een invloed heeft op het huidige gedrag. Ook in deze theorie zijn de gedragsintenties direct voorgangers van het gedrag. Het nieuwe aan deze theorie is het volgende: gewoonten mediëren ook het gedrag. Beide invloeden worden gemodereerd door de *facilitating conditions*.

Triandis (1977) zegt dat gedrag een functie is van: intentie, gewoonten, situationele beperkingen en voorwaarden. De intentie wordt beïnvloed door sociale factoren, rationele overwegingen en affectieve factoren. Gedrag wordt beïnvloed door morele overtuigingen, maar de impact hiervan wordt gemodereerd door zowel het emotionele als door cognitieve beperkingen.

Onder de sociale factoren vallen de volgende: normen, rollen en het zelfconcept. Normen zijn de sociale regels over wat men al dan niet moet doen. Een set van gedragingen die als gepast wordt beschouwd zodat een persoon zijn eigen positie in een groep behoudt, zijn de normen. Het zelfconcept houdt het volgende in: idee dat een persoon heeft over zichzelf, de doelen die gepast zijn voor de persoon in kwestie om na te streven of zich van te onthouden en de gedragingen die die persoon wel of niet uitoefent (Triandis, 1977).

Emotionele reacties op een beslissing of een situatie waarin een beslissing genomen moet worden, worden geacht zich te onderscheiden van een rationeel-instrumentale evaluatie van de gevolgen. *Affect* heeft een meer onbewuste input voor de besluitvorming en wordt gestuurd door instinctieve gedragsreacties op bepaalde situaties (Triandis, 1977).

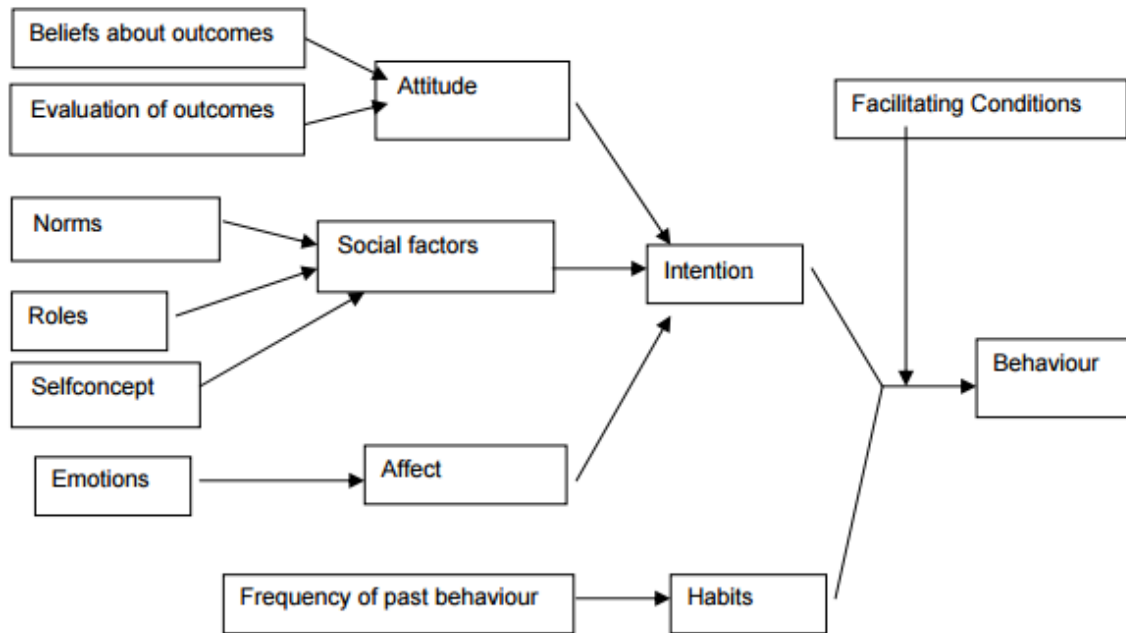

Fig. 10: Theory of Interpersonal Behavior

Thøgersen (1995) bekeek in zijn theorie, nl.: *Motivation-ability-opportunity*, drie belangrijke concepten: motivatie, bekwaamheid en opportuniteit.

Motivatie kan op verschillende manieren bekeken worden. Zo is er enerzijds, zoals hierboven al besproken, de *Theory of Reasoned Action*. Volgens deze theorie zal de intentie van een persoon om bepaald gedrag te stellen, de motiverende factoren vastleggen en zet deze om in een gedragsmentaliteit. De motiverende factoren zijn attitude en sociale normen (Ajzen, 1991).

De bekwaamheid van het individu om gedrag uit te voeren, omvat zowel gewoonten als takenkennis. Wanneer er gekeken wordt naar gewoonte, valt er op te merken dat het zowel een onafhankelijke determinant is van gedrag, maar ook een moderator van intentie. We leren onszelf routines of gewoonten aan die ons ertoe in staat stellen om een bepaalde handeling automatisch uit te oefenen waarbij we een minimum aan bewuste aandacht gebruiken. Daarnaast kan het ook zo zijn dat men bepaald gedrag niet op de juiste manier kan stellen, aangezien men informatie ontbreekt, de boodschap niet begrijpt of belangrijke informatie vergeet (Thøgersen, 1995).

De opportuniteit ten derde, wordt hier gezien als een eerste objectieve voorwaarde voor gedrag. Het zou echter ook subjectief gezien kunnen worden, aangezien individuen dezelfde voorwaarden op een verschillende manier kunnen waarnemen en dus verschillende opportuniteiten zouden kunnen zien.

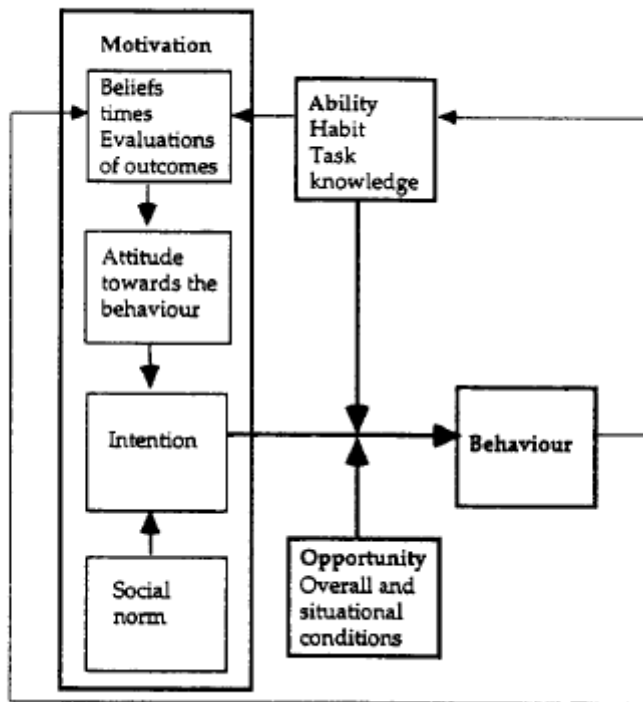

Fig. 11: The motivation-ability-opportunity Theory

Op figuur 11 zijn twee feedbackpijlen te zien: deze houden in dat de overtuigingen of evaluaties van een bepaalde activiteit kunnen veranderen door ervaring. Het is immers zo dat een verandering kan optreden nadat men een eerste, of enkele keren, bepaald gedrag heeft gesteld, bijvoorbeeld wanneer de verwachtingen over de kosten of baten overdreven zijn. Dit wordt afgebeeld aan de hand van de directe pijl van gedrag naar overtuigingen. Ten tweede kan het ook zijn dat de verandering pas optreedt wanneer men al lerend een bepaalde taak eenvoudiger maakt. Dit proces wordt afgebeeld door de indirecte pijl van gedrag naar overtuiging, langsheen bekwaamheid (Thøgersen, 1995).

4.3. Productspecifiek milieugedrag

Hansmann et al. (2006) bestudeerden de relatie tussen de variabelen van het TPB-model en de recyclage van batterijen waarbij ze twee strategieën uit de *Neutralization Theory* van Sykes and Matza (1957) toevoegden aan het TPB-model. De eerste neutralisatie strategie houdt in dat een individu zijn verantwoordelijkheid ontkent door te stellen dat zijn eigen gedrag voortvloeit uit krachten waar hij geen invloed op heeft. De andere strategie, toegepast op recyclage, die ze meenemen in hun werk is de volgende: een individu ontkent dat er schade berokkend wordt aan het milieu door niet deel te nemen aan het recyclageproces. Deze twee strategieën kunnen teruggekoppeld worden aan het altruïstisch gedragsmodel van Schwartz: enerzijds de op zich genomen verantwoordelijkheid en anderzijds het bewust zijn van de gevolgen van eigen acties. Het is wel zo dat de *Neutralization Theory* negatief gedrag probeert te verklaren, het model van Schwartz daarentegen probeert positief gedrag te verklaren.

In principe werden rechtvaardigingen gezien als rationalisaties ten gevolge van afwijkend gedrag om zo het individu te beschermen tegen schuld die het aan zichzelf toeschrijft of schuld die het toegewezen krijgt door de gemeenschap (Hansmann et al., 2006). De Neutralisatie Theorie (Sykes & Matza, 1957) gaat er vanuit dat rechtvaardiging vooraf gaat aan afwijkend gedrag, daar ze normen kan neutraliseren. Op deze manier kan de Neutralisatie Theorie gebruikt worden om te bepalen waarom afwijkend gedrag gedurende bepaalde tijd volgehouden kan worden door individuen.

Hansmann et al. (2006) onderzochten welk van de volgende psychologische en contextuele variabelen een invloed hebben op het productspecifieke milieugedrag, namelijk dat van de verwerking van batterijen: algemene attitudes, vertrouwen in afvalverwerkingsbedrijven, kennis over de manier waarop men batterijen correct verwerkt, verwerping of aanvaarding van rechtvaardigingen, zelforganisatie van het batterijverwerkingsgedrag.

Ze kwamen tot de conclusie dat er een positief verband bestaat tussen enerzijds kennis over recyclage, zelforganisatie van recyclage en onenigheid met rechtvaardiging voor niet-recyclage en anderzijds recyclage gedrag. Attitude ten opzichte van ecologisch positieve afvalverwerking en vertrouwen in afvalverwerkingsbedrijven waren niet direct gelinkt aan zelfgerapporteerd recyclagegedrag voor batterijen.

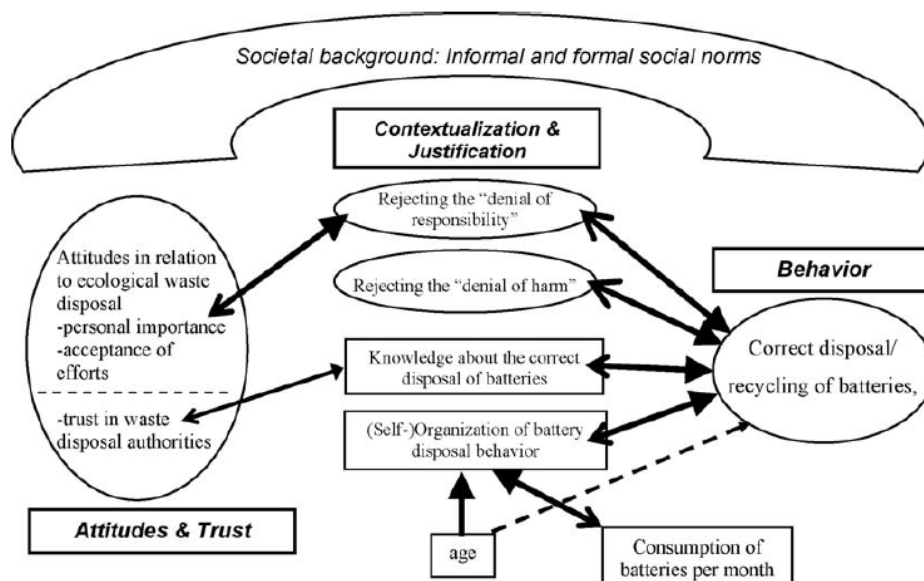

Fig. 12: contextueel psychologisch model van de correctie verwerking van gebruikte batterijen (De stippellijn van leeftijd naar de recyclage van batterijen houdt in dat er enkel een relatie gevonden werd tussen leeftijd en de hoeveelheid batterijen die er gerecycleerd werd, aangezien ze in dit onderzoek hier ook onderzoek naar deden.)

Een ander onderzoek dat specifiek uitging naar de recyclage van batterijen, was dat van Sun, Yang, Huisingsh, Wang, and Wang (2015). Volgens hen kan het niet-recycleren van gebruikte batterijen voornamelijk verklaard worden door het ontbreken aan gunstig gelegen verzamelpunten.

Een beperkte bekendheid van batterijmanagementbeleid onthulde dat de respondenten niet over voldoende informatie beschikten. Consumenten waren van mening dat de overheid verantwoordelijk is voor het inzamelen van batterijen en dat het bijgevolg dus een vitale rol moet spelen in batterijmanagement. Daarnaast gaven de respondenten aan dat ze hun batterijen het liefst zouden recyclen aan de hand van recyclebakken die op de stoep geplaatst worden.

Sun et al. (2015) ondervonden ook dat wanneer er een *deposit refund* systeem werd aangenomen, de respondenten bereid waren om 15,6% van de verkoopprijs van een batterij neer te leggen als vergoeding. Als er een recyclevergoeding wordt uitgegeven, is de bereidheid tot betalen voor de recyclevergoeding gelijk aan 13,6% van de verkoopprijs van een batterij. Het *deposit refund* systeem zou een stimulans moeten zijn voor de consumenten om gebruikte batterijen terug te brengen, terwijl de recyclevergoeding ervoor zorgt dat producenten en kleinhandelaars een subsidie ontvangen om gebruikte batterijen op te halen en te recyclen.

Een volgende theorie die geïntroduceerd werd, door Klöckner and Blöbaum (2010), was het Comprehensive Action Determination Model, CADM-model. Volgens het model wordt milieugegedrag direct beïnvloed door variabelen uit drie verschillende gebieden: gewoonteprocessen, situationele omstandigheden en intentieprocessen (Klöckner & Oppedal, 2011). De invloed van sociale en persoonlijke normen wordt gemedieerd door intentie- en gewoonteprocessen. De sociale - en persoonlijke normen, attitudes en waargenomen gedragscontrole genereren de intenties in een beslissingsproces. Cognitieve en affectieve overtuigingen over het gedrag worden gereflecteerd door attitudes, waargenomen gedragscontrole weerspiegelt overtuigingen over de mate van vastberadenheid en persoonlijke normen weerspiegelen het morele kantje van het beslissingsproces (Klöckner & Blöbaum, 2010).

Tussen normatieve -, gewoonte-, intentieprocessen en situationele omstandigheden bestaat een complexe interactie over de tijd. Normatieve processen hebben een invloed op de intenties die op hun beurt het beslissingsproces beïnvloeden. Daarnaast beïnvloeden ze gewoonten gezien de hoge temporele stabiliteit. Persoonlijke normen bestaan meestal voor een langere tijd en worden dus verondersteld stabiel te zijn (Klöckner & Blöbaum, 2010). Gewoonte- en situationele processen verstoren intentieprocessen en modereren de impact van intenties op gedrag (Ajzen & Fishbein, 2005). Aangezien waargenomen gedragscontrole een vereiste is om de normatieve - en intentieprocessen te activeren, kan er gezegd worden dat situationele factoren normatieve - en intentieprocessen beïnvloeden (Ajzen, 1991). Het belang van iedere variabele verschilt over de tijd, tussen verschillende personen en verandert naargelang de situatie (Klöckner & Blöbaum, 2010) .

Volgens het model zouden individuen recyclen wanneer ze de intentie hebben tot recyclen, wanneer het samenhangend is met hun recyclegewoonten en wanneer ze voelen dat ze in staat zijn te recyclen (Klöckner & Oppedal, 2011).

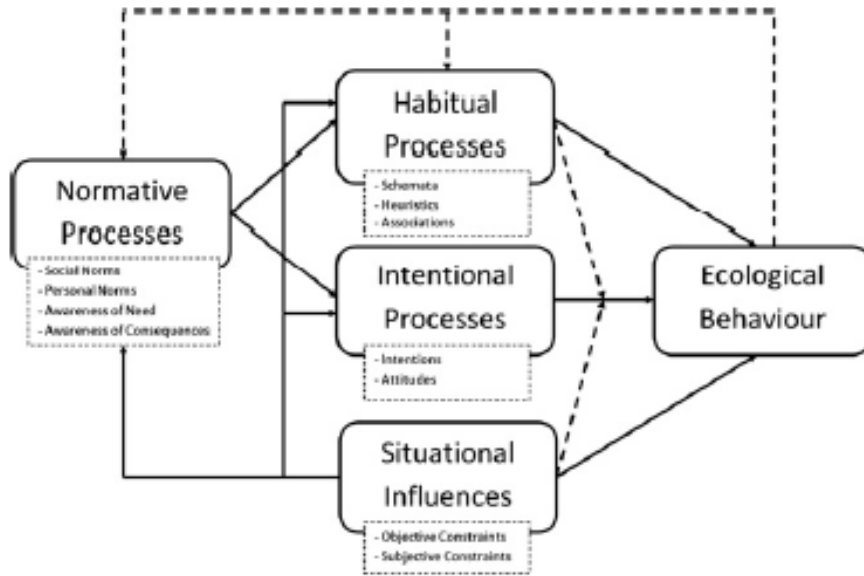

Fig. 13: Comprehensive Action Determination Model

5. Kinderen en recyclagegedrag

Verskillende beslissingen en activiteiten in verband met gezondheid en het welzijn van individuen worden uitgeoefend in de context van het gezin. Vaak speelt het gezin dan ook een centrale rol wanneer gezondheid en welzijn voor individuen en de gemeenschap gepromoot wordt (Grønhøj & Thøgersen, 2012).

Wanneer het gaat over milieuvriendelijk gedrag, zijn er twee concepten die het vaakst gebruikt worden: persoonlijke normen en sociale norm (Matthies, Selge, & Klöckner, 2012). Zoals eerder aangehaald, definieerde Schwartz (1977) de persoonlijke norm als zijnde: *het gevoel van persoonlijke, morele verplichting gebaseerd op de persoonlijke waarden van het individu in kwestie*. Sociale normen daarnaast, worden omschreven als: *verwachtingen van belangrijke personen die een invloed hebben op de gedragsintentie parallel aan de gedragsattitudes* (Ajzen & Fishbein, 1977). Volgens de consumentensocialisatietheorie (John, 1999) speelt de familie (meer specifiek de ouders) een grote rol wanneer het gaat over het leren en het overdragen van milieuvriendelijk consumentengedrag aan de volgende generatie.

Matthies et al. (2012) gebruikten de eerder besproken *norm-activation* theorie om na te kunnen gaan hoe ouders het milieuvriendelijk gedrag van hun kinderen (8 jaar – 10 jaar) beïnvloeden. Volgens hen was het zo dat het kind ervan overtuigd zou moeten worden dat zijn gedrag relevant is om de oplossing te vormen voor het probleem. Het is dus noodzakelijk dat ouders de persoonlijke norm van hun kinderen activeren d.m.v. informatie aan te bieden, enerzijds over het probleem en anderzijds over de individuele bijdrage aan dit probleem. Daarnaast zou het gedrag ook gestuurd moeten worden door zowel sancties als expliciete verwachtingen van de ouders.

Wanneer ze de proef op de som namen, kwamen Matthies et al. (2012) tot de conclusie dat, wanneer het gaat over recyclage, ouders hun kinderen het best beïnvloeden door enerzijds sancties op te leggen en anderzijds door hun eigen gedrag.

Het is vaak zo dat ouders een voorbeeld willen geven van goed gedrag. Passend gedrag wordt dus voornamelijk aangeleerd door het gedrag van anderen te observeren (Bandura & McClelland, 1977). Kinderen worden blootgesteld aan het gedrag en de voorkeuren van hun ouders. Dit kan er uiteindelijk voor zorgen dat kinderen dit gedrag zullen zien als een aanvaardbare norm. Het is natuurlijk ook mogelijk dat de kinderen enige tegenstand zullen bieden aan deze ouderlijke normen (Kuczynski & Parkin, 2007).

Grønhøj and Thøgersen (2012) tonen aan dat het milieuvriendelijk gedrag van adolescenten (16 jaar – 18 jaar) sterk beïnvloed wordt door de dominerende normen binnen het gezin, meer bepaald in hoe sterk deze normen zich manifesteren in het gedrag van hun ouders.

Het gedrag van de adolescenten correleert significant met hun eigen attitude ten opzichte van dit gedrag, maar daarnaast ook met de dominerende gezinsnormen. De perceptie van het gedrag van hun ouders is de variabele die het sterkst correleert met het gedrag van de adolescenten. Dit wil

dus zeggen dat de gedragsmatige gevolgen van de beschrijvende gezinsnormen gemedieerd wordt door de perceptie dat het kind heeft van het gedrag van de ouders. De normatieve invloed is dus afhankelijk van de zichtbaarheid en de (on)dubbelzinnigheid van het gedrag van de ouders (Grønhøj & Thøgersen, 2012).

Een omgekeerde relatie werd ook al bewezen in enkele studies. Zo vonden Ballantyne, Fien, and Packer (2001) dat kinderen milieuproblemen, die aangekaart worden in school, mee naar huis brengen, wat een verandering in de huishoudelijke praktijken met zich mee brengt.

6. Data en methode

Ik maakte gebruik van kwalitatief onderzoek, gebaseerd op diepte-interviews. Eerder werd al aangehaald dat deze thesis dieper in zal gaan op het recyclagegedrag van gezinnen met kinderen onder twaalf jaar.

6.1. Deelnemers

Om ouders met kinderen onder de twaalf jaar te vinden, maakte ik gebruik van *snowbal sampling* waarbij rekening gehouden werd met de leeftijd van het oudste kind. Die leeftijd bedroeg maximum 12 jaar. Concreet houdt deze methode het volgende in: de onderzoeker gaat op zoek naar een of meerdere individuen die informatie kunnen verstrekken en vraagt daaraan wie er nog eventueel een bijdrage zou kunnen leveren aan het onderzoek, op basis van de nodige criteria (Mortelmans, 2007).

Ik heb voornamelijk de hulp van mijn ouders ingeschakeld. Dit was vooral noodzakelijk aangezien de meeste mensen van mijn leeftijd nog geen kinderen hebben of als ik dan al iemand kende met een klein zusje of een klein broertje, dan was de persoon die ik kende al ouder dan twaalf jaar. Naast mijn ouders heeft een van de respondenten andere mogelijke respondenten gecontacteerd. Ik heb voornamelijk contact opgenomen met de respondenten via telefoongesprekken. Daarnaast is het ook wel een enkele keer gebeurd dat ik contact opnam via *sociale media*. Er werd telkens kort uitgelegd wat het doel van het onderzoek is en wat het interview precies inhoudt.

Onderstaande tabel geeft een overzicht weer van deelnemers die deelgenomen hebben aan het onderzoek. Er worden telkens fictieve namen gebruikt waardoor de anonimiteit gewaarborgd wordt. Zoals duidelijk blijkt uit de tabel heb ik veertien koppels (of alleenstaande ouders) geïnterviewd. Achtereenvolgens wordt het volgende vermeld: naam, leeftijd, beroep, het aantal kinderen en de leeftijd van de kinderen. Uit het overzicht van de deelnemers blijkt dat de sample vooral bestaat uit gezinnen met kinderen jonger dan of gelijk aan 6 jaar. Wat betreft de leeftijd van de respondenten, zijn vooral de 30+'ers ruim aanwezig.

Respondenten	Leeftijd	Beroep	Kinderen	Leeftijd kinderen
Ricardo – Marie	38 jaar – 36 jaar	Zelfstandige geluidstechnieker – Gezins-bejaardenhelpster	3 – en	1 jaar – 3 jaar – 5 jaar
Marko	42 jaar	Arbeider	1	6 jaar
Jan – Lieze	28 jaar – 28 jaar	Postbode – Arbeidster	3	2,5 jaar – 5 jaar – 6 jaar
Raf – Ellen	34 jaar – 31 jaar	Federale politie – Logopediste	3	2,5 jaar – 5 jaar – 6 jaar
Mike – An	23 jaar – 28 jaar	Arbeider metaal – Keukenhulp	1	9 jaar
Guy – Monique	38 jaar – 39 jaar	Invaliditeit – Poetsvrouw	2	7 jaar – 11 jaar
Jo – Lien	34 jaar – 29 jaar	Grafisch ontwerper – Kleuterleerkracht	2	3 jaar – 6 jaar
Rob – Evy	36 jaar – 35 jaar	Politie – Advocate	2	4 jaar – 6 jaar
Hans – Heidi	35 jaar – 34 jaar	Leerkracht middelbaar – Psychologe BUSO	3	2,5 jaar – 2,5 jaar – 4 jaar
Gert – Kim	30 jaar – 28 jaar	Projectleider sanitair – Zelfstandige schoonheidsspecialiste	1	3 jaar
Toon – Ria	48 jaar – 39 jaar	Arbeider – Arbeidster	1	12 jaar
Gerry – Sara	39 jaar – 39 jaar	Zelfstandige voeger – Bediende	1	10 jaar
Patrick – Fien	42 jaar – 39 jaar	Chef-kok – Bediende	1	6 jaar
Walter – Luna	23 jaar – 23 jaar	Arbeider – Werkloos	1	3 jaar

Tabel 1: respondenten

6.2. Verloop van interviews

In totaal vonden er veertien interviews plaats met beide ouders of met één ouder wanneer het gaat over een éénoudergezin. De interviews gebeurden *face-to-face* en gingen door op een datum en plaats waar de deelnemers hun voorkeur naartoe ging. Meestal was dit bij de deelnemers thuis, maar af en toe gebeurde het ook dat de interviews plaatsvonden bij mij thuis.

Ik maakte gebruik van diepte-interviews waarbij het algemene thema van het interview de algemene onderzoeksvraag is: *“Welke link bestaat er tussen de milieu-attitude en het recyclagegedrag van gezinnen met kinderen bij batterijpacks?”*

Om de interviewleidraad (zie bijlage 1) op te stellen, heb ik me laten leiden door de literatuurstudie die ik eerder uitgevoerd heb. Ieder deel in de vragenlijst had te maken met een deelvraag van het onderzoek.

Om meer te weten te komen over de algemene milieuhouding vroeg ik in de eerste plaats het volgende: *“Hoe zou u uw houding ten opzichte van het milieu omschrijven?”*. Daarnaast vroeg ik nog waar ze in de eerste plaats aan dachten als ze het over het milieu hadden, of ze het belangrijk vinden om zelf actief met het milieu bezig te zijn, of ze het gevoel hebben dat zijzelf een invloed hebben op het milieu en of er met de kinderen over het milieu gesproken wordt. Wanneer ze op de laatste vraag affirmatief antwoorden, vroeg ik hen of ze daar voorbeelden van konden geven. Hieruit kon ik misschien ook extra informatie halen die nuttig zou zijn om meer te weten te komen over hun houding ten opzichte van het milieu.

Het algemene recyclagegedrag was een volgend topic dat besproken werd. Hierbij vroeg ik ten eerste: *“Hoe actief zijn jullie bezig met recycleren?”*. Verder vroeg ik ook hoe ze recycleerden en waarom ze dit zo doen. Ik vroeg hen ook of het niet-recycleren volgens hen een invloed heeft op het milieu. Een volgende vraag was: *“Hoe voelen jullie zich persoonlijk als jullie bezig zijn met recycleren? Ervaren jullie dat als iets positief? Of eerder een opdracht? Of eerder frustrerend?”* Wanneer ze dan bijvoorbeeld specifiek over papier, karton, plastic en PMD spraken, stelde ik hier de volgende vragen over, bijvoorbeeld: *“Vinden jullie alle soorten even eenvoudig om te recycleren of is er een bepaalde soort moeilijker?”* en *“Wie houdt zich voornamelijk bezig met recycleren?”*. Om de kinderen ook hier weer in het verhaal te betrekken, vroeg ik hoe ze ermee trachten om te gaan met de kinderen, door wie de kinderen het aangeleerd krijgen en hoe ze ermee omgaan wanneer de kinderen slecht recycleren. Ook vroeg ik hen of ze anders omgingen met recyclage voordat ze kinderen hadden. Ten slotte vroeg ik aan de gezinnen, in verband met het algemene recyclagegedrag, of ze het nog beter zouden kunnen doen en ze zich eventueel schuldig voelden. Daarbij vroeg ik hen ook of ze oplossingen zagen die ervoor zouden kunnen zorgen dat ze het beter zouden doen.

De batterij was een topic dat zeker en vast niet mocht ontbreken in het interview en werd dan ook uitvoerig behandeld. Als eerste stelde ik de volgende vraag: *“Is het volgens jullie belangrijk om batterijen te recycleren?”*. Wanneer ze dan enkele redenen aanhaalden waarom het effectief belangrijk is batterijen te recycleren, vroeg ik het volgende: *“Vanwaar halen jullie deze informatie?”*. Het was vaak echter zo dat de gezinnen niet goed konden antwoorden op de vraag waarom het belangrijk is batterijen te recycleren, waarbij ik hen dan vroeg of ze een tekort aan informatie ervoeren en hoe ze die informatie dan het liefst zouden krijgen.

Een volgende vraag die ik stelde, luidde als volgt: *"Hebt u een duidelijk zicht op welk soort batterijen er allemaal in het zakje/ bakje mogen om vervolgens binnen te brengen?".* Verder vroeg ik ook of ze een duidelijk zicht hadden op de plaatsen waar batterijen allemaal binnengebracht mogen worden. Ook vroeg ik hen het volgende: *"Heeft er zich ooit een situatie voorgedaan waardoor jullie dachten dat batterijen gevaarlijk zijn?".* Als dat zo was, vroeg ik hen om deze situatie kort te schetsen. Daarnaast vroeg ik hen ook om te omschrijven hoe zij omgaan met de recyclage van batterijen: welk soort batterijen bevinden er zich allemaal in het huishouden, in welke toestellen zitten deze batterijen, wie is er verantwoordelijk voor de recyclage van batterijen, hoe vaak worden de batterijen binnengebracht en waar worden de batterijen binnengebracht. Er werd bovendien echt gepeild naar bepaalde incidenten: er werd bewust gevraagd naar wat er gebeurt als de batterijen leeg geraken. Welke rol de kinderen spelen in het recyclageproces van batterijen werd onder andere onderzocht aan de hand van de volgende vraag: *"Heeft het feit dat jullie kinderen hebben een invloed gehad op jullie recyclagegedrag van batterijen?".*

Om dieper op de probleemgroep, batterijpacks, in te gaan, stelde ik eerst en vooral volgende vraag: *"Wanneer was de laatste keer dat jullie een gsm vervangen hebben?".* Daarbij vroeg ik hen ook wat ze toen deden met zowel de gsm als met de batterij. Vaak kreeg ik dan als antwoord dat ze hun batterij gewoon bijhielden, omdat ze ook niet goed wisten wat ze ermee moesten doen. Een vraag die hierbij aansluit, was de volgende: *"Wisten jullie dat batterijpacks net zoals de gewone batterijen in het bakje van BEBAT mochten gedeponeerd worden?".* Ook over het vervangen van een laptop werden diezelfde vragen gesteld. Bijkomend werden er ook nog vragen gesteld die verband houden met de informatieproblematiek: *"Is het u/ jullie niet opgevallen dat BEBAT de batterijen uit een laptop expliciet vermeld in hun reclame filmpje?"* en *"Is het jullie niet opgevallen dat dit op de inzamelpunten zelf ook vermeld staat?".* Ook vroeg ik of de gezinnen van mening waren dat het hun taak was om dit soort batterijen te recycleren, of het duidelijk was in welke toestellen batterijpacks zitten. In verband met de kinderen werd ook hier gevraagd: *"Is er een verandering ontstaan in de recyclage van batterijpacks sinds jullie kinderen hebben?".* Ik sloot af met de vraag of ze denken dat het nog beter zou kunnen en daarbij aansluitend welke stimulansen zijzelf zien opdat ze batterijpacks beter zouden recycleren. Als allerlaatste werd er gevraagd of ze nog graag iets wilden toevoegen.

De interviews duurden gemiddeld veertig minuten en varieerden van veertien minuten tot een uur en drie minuten. Ze werden opgenomen met geluidsopnamemateriaal, nl.: een iPhone en een iPad. De deelnemers werden hier op voorhand over op de hoogte gebracht. Daarnaast werd ook nog eens om toestemming gevraagd voordat het interview effectief van start ging.

Om de analyses zo zorgvuldig mogelijk uit te kunnen voeren, werden deze in de eerste plaats volledig en letterlijk uitgetypt in *Microsoft Office Word*.

6.3. Analyse

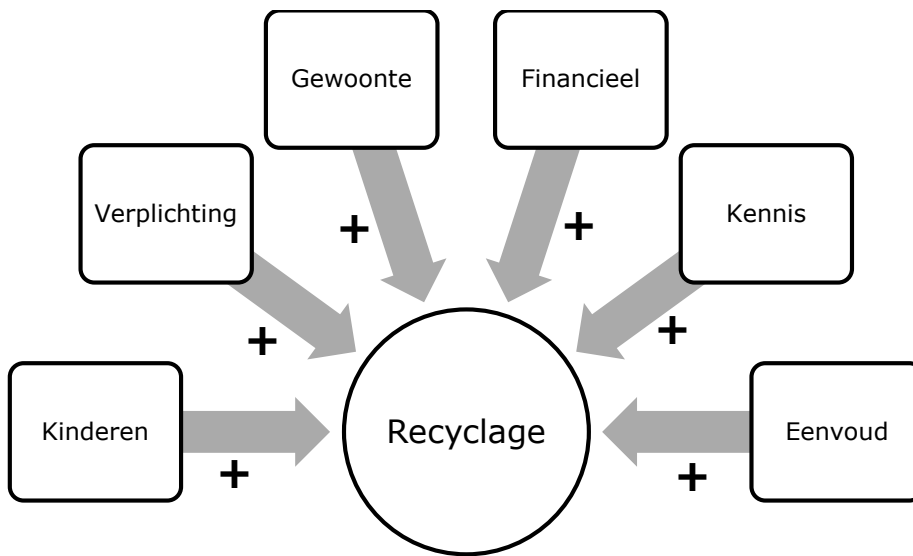
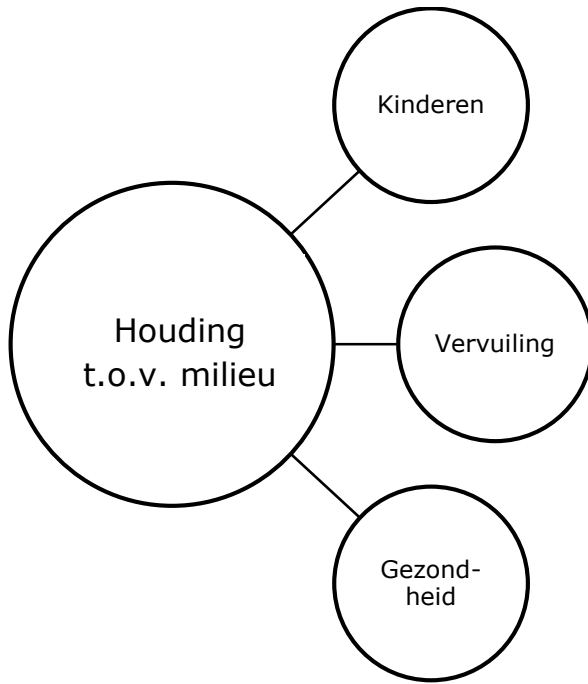
Vervolgens werden de gegevens gereduceerd en gecodeerd. Coderen is het analytisch proces waarbij de kwalitatieve data die verzameld werd, vereenvoudigd, geordend en geïntegreerd wordt om zo een theorie te vormen. Het coderen zal ervoor zorgen dat er betekenisvolle conclusies over de data genomen kunnen worden (Sekaran & Bougie, 2003).

Een eerste fase in dit proces is het open coderen. De relevante begrippen en concepten die tijdens het interview op de voorgrond treden, krijgen een code. De codes zijn verdeeld over de vier deelvragen die het interview beoogt te beantwoorden (Miles & Huberman, 1984). Meer praktisch gericht, deed ik het volgende. Ik ging op zoek naar relevante citaten en statements in ieder interview. Telkens als een citaat relevant leek, duidde ik het aan in het interview. Ik bleef dus dicht bij wat de geïnterviewde zei en gaf hieraan een bijpassende code.

De gezinnen hadden het bijvoorbeeld over het feit dat ze hun gsm-toestel en batterij niet zomaar recyclen, aangezien er nog bestanden opstaan en ze met de angst zitten dat de bestanden op de een of andere manier achterhaald zouden kunnen worden door derden. Hieraan gaf ik dan de code 'privébestanden'. Daarnaast vertelden de gezinnen bijvoorbeeld ook dat ze hun toestellen met batterijpacks niet recyclen, omdat ze eerst proberen hier zelf geld uit te halen. Ze proberen de toestellen in de eerste plaats door te verkopen. Citaten die hiermee verband hielden, gaf ik de code 'doorverkopen'.

De fase die volgt op het open coderen heet axiaal coderen. Deze fase heeft als doelstelling de volgende: clusters verkrijgen van codes die inzicht geven in relevante patronen en thema's (Corbin & Strauss, 2014). Toegepast op dit onderzoek werden codes die verband hielden met elkaar samengevoegd. Alle citaten die iets meer zeiden over 'privébestanden' kregen de uiteindelijke code 'privacy'. Ook bij de citaten die het doorverkopen omschreven, werd een andere code voorzien, namelijk: 'waarde toestel'.

De derde en laatste fase is de fase van selectieve codering. Hierin komt aan het licht welke de verhoudingen zijn tussen de thema's en de concepten. Daarnaast wordt het ook duidelijk op welke manier bepaalde processen en gebeurtenissen verklaard kunnen worden (Corbin & Strauss, 2014). Er werd in deze stap bepaald welke delen van de tekst op welke onderzoeksvraag een antwoord konden geven. Ook werden er codebomen opgemaakt, om zo meer inzicht te krijgen in de onderlinge samenhang van codes in een concept. Welke vorm deze codeboom aanneemt (tabel, lijst of netwerkstructuur), is irrelevant, zolang de hiërarchische indeling in de concepten en subconcepten maar duidelijk is (Calliope, 2015). De citaten werden gekopieerd naar *Microsoft Office Excel* waarbij ik voor iedere deelvraag telkens een tabblad gebruikte, namelijk: houding t.o.v. milieu, recyclagegedrag, recyclagegedrag batterijen en recyclagegedrag batterijpacks. Op de volgende pagina's wordt de codeboom weergegeven.

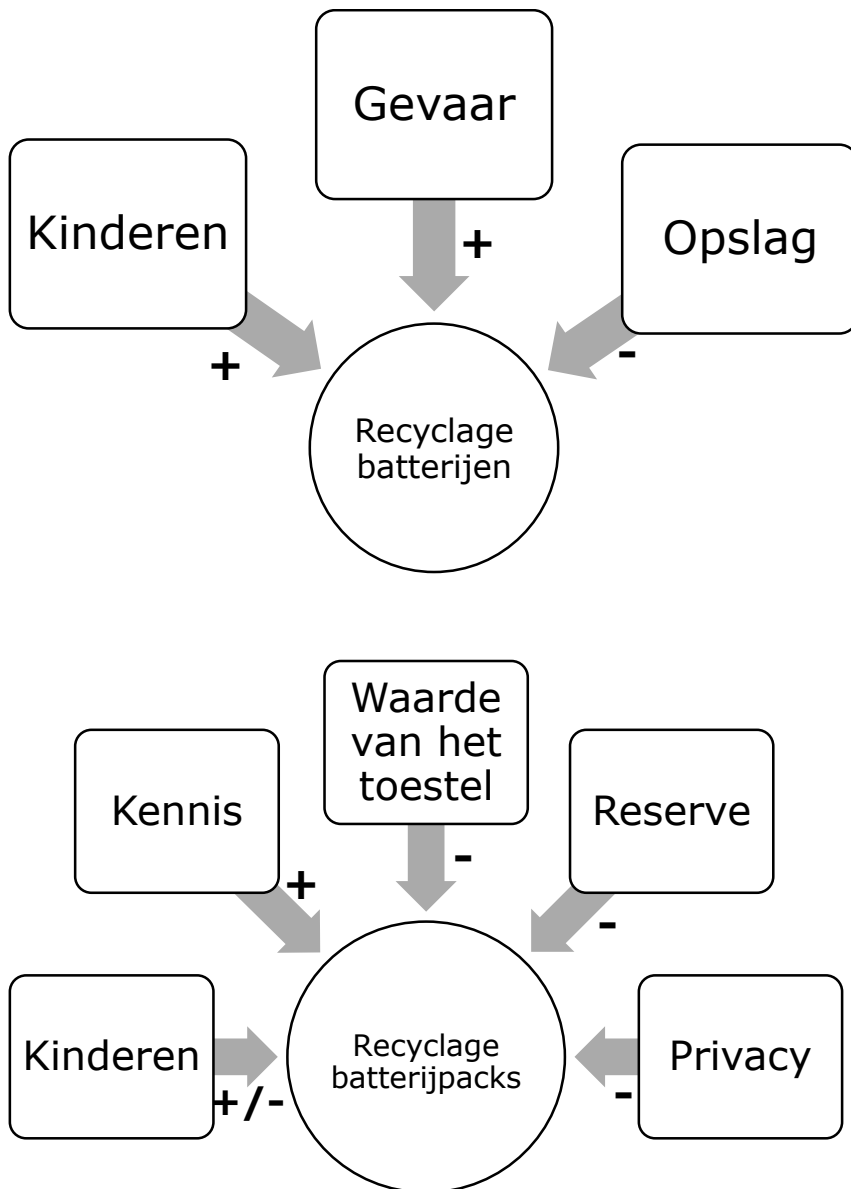

Fig. 14: Codeboom

Ten slotte werden de onderzoeksvragen beantwoord. Er zal een omschrijving gegeven worden aan de hand van kernbegrippen waarbij ook de verbanden tussen deze verschillende begrippen worden nagegaan. De codeboom was hierbij dus een grote hulp (Baarda et al., 2009).

7. Resultaten

7.1. Inleiding

In dit deel zijn de resultaten van de interviews opgenomen. Deze resultaten vormen de basis om een antwoord te geven op de deelvragen en de centrale onderzoeksvraag. De centrale onderzoeksvraag is de volgende: *"Welke link bestaat er tussen de milieu-attitude en het recyclagegedrag van gezinnen met kinderen bij batterijpacks?"*. De analyse zal de belangrijkste thema's uit de uitgevoerde interviews naar boven halen. De citaten die weergegeven worden, zijn letterlijke overnames uit de interviews.

7.2. Resultaten

7.2.1. Houding ten opzichte van het milieu

De eerste reeks aan resultaten tracht een antwoord te geven op een van de deelvragen uit de masterthesis: *"Welke houding nemen gezinnen met kinderen aan ten opzichte van het milieu?"*.

Wanneer de gezinnen vertelden over de invloed die zijzelf uitoefenden op het milieu, dachten zij dat die invloed eerder beperkt was. Raf vertelde het volgende wanneer er gevraagd werd of hij een gevoel had een impact te hebben op het milieu:

"Ja, ik weet het niet als je echt naar grote vervuilingen toe gaat. Een papiertje weggoien, daar kan je wel invloed op mee hebben. Als je iets in de bos gaat gooien dat zal iedereen wel zien, maar echt naar de grote uitstoten om aan de milieunormen te geraken, dan denk ik dat ik wel wat klein ben om daaraan te gaan voldoen."

Gezinnen denken in dit opzicht voornamelijk dat de grotere invloeden op het milieu van anderen afkomstig zijn. Grote boosdoener is volgens hen de industrie. Marko suggereert het volgende:

"Ik denk dat de meest invloedrijke nog altijd de industrie is en ons eigen wagenpark."

Ook het koppel Fien denkt hier hetzelfde over. Zij is van mening dat de afdruk van grote bedrijven zeer groot is, terwijl het de bedrijven zijn die minder moeite doen dan de gezinnen zelf:

"Maar eigenlijk zijn we ook maar kleine garnaaltjes. [...] Ik denk dat onze afdruk heel klein is. Ik denk vooral naar de grote bedrijven toe. [...] Ik denk dat de gezinnen meer moeite doen dan de grote bedrijven."

Als iedereen zijn steentje echter bijdraagt, zou het effect volgens de gezinnen wel merkbaar zijn. Iedereen heeft dus de verantwoordelijkheid om mee te helpen. Zo vertelde Ria bijvoorbeeld:

"Ik wou juist zeggen, iedereen samen. Allee, ja, ik wil maar zeggen, alle mensen samen, dan moet het toch iets helpen. Als iedereen er iets voor wil doen."

Ook Hans deelde diezelfde mening:

"Ja, ik denk dat iedereen wel zijn steentje moet bijdragen, maar ik denk wel dat dat per individu beperkt is. Maar ik denk wel dat als iedereen dat klein beetje doet, dat dat toch wel veel uithaalt."

Uit de interviews bleek vooral dat gezinnen van mening zijn dat het milieu zeker en vast aandacht nodig heeft. Er werd aangehaald door de gezinnen dat wanneer ze aan het milieu dachten, ze ook dachten aan de problemen die er zich allemaal voordoen op het vlak van milieu. Marie was bijvoorbeeld van mening dat het milieu erop achteruit aan het gaan is:

"Ja, toch wel. Het milieu wordt slechter. Ik denk dat als iedereen een beetje meehelpt en mee sorteert dat dit wel zal helpen voor het milieu. Dat je niet alles in één zak doet of alles zo maar weggooit."

De focus waarom het milieu belangrijk is en aandacht nodig heeft, ligt hierbij echter op verschillende plaatsen. Het eerste belangrijke thema dat de gezinnen aanhaalden, was de aandacht voor de toekomst, waarbij er vooral gekeken wordt naar de toekomst waarin hun kinderen zullen leven. Toon zei hieromtrent het volgende:

"Voor ons niet, maar voor de toekomst. Voor de kinderen. Het zijn zij toch, wij zullen dat niet meer meemaken, maar voor de kinderen wel."

Ook Sara was van mening dat het milieu zeer belangrijk was voor de toekomst van de kinderen:

"Tja, als we er zelf niets aan doen, wordt het voor onze kinderen alleen maar erger."

Een tweede thema dat regelmatig aangehaald werd, was dat van de milieuvervuiling. De gezinnen dachten aan verschillende dimensies wanneer ze spraken over milieuvervuiling. Een eerste dat aangehaald werd, staat zeer dicht bij de gezinnen zelf, namelijk de vervuiling in de bossen. Zo zei Hans:

"Nee, niet echt eigenlijk. Ik jaag me daar wel in op als ik dan van school naar huis rijd en ik zie daar leerlingen een papiertje weggooien. Dan kan ik me daar ongelofelijk in opjagen, maar het is niet dat ik stop en dat ik die daarover zou aanspreken ofzo. Of als je hier in het bos gaat lopen, zie je soms ook zwerfvuil liggen. Overlaatst drie brandblusapparaten in het midden van het bos, daar kan ik me dan in opjagen van: wie gooit dat daar heen."

Ook Rob denkt aan de vervuiling in de bossen:

"Als wij in het bos gaan wandelen, dan erger ik mij ook aan het feit als daar overal zwerfvuil of wat zakken of een salon staat soms of weet ik veel wat, allemaal van die dingen dus ja."

Daarnaast wordt er ook gedacht aan een andere dimensie van milieuvervuiling, namelijk dat van de grotere vervuilingen, die verder van de gezinnen zelf afstaan. Een daarvan is de vervuiling van de zee. Jo zei hieromtrent:

"Ja, veel types van bijvoorbeeld ook vervuiling ofzo. Daar zijn ze toch redelijk veel mee bezig ook. Dat er zo, ik heb pas nog zo'n documentaire gezien, dat ze in de zee toch ook heel veel afval loodsen."

Een derde thema dat aangehaald werd door de gezinnen, was dat van de link met de gezondheid. De staat van het milieu heeft volgens velen immers een invloed op de gezondheid. Ook de leefbaarheid speelt in dit opzicht een belangrijke rol. Rob vertelde hierover:

"Gezondheid ja, milieu hangt samen met gezondheid, ja. [...] Gezondheid ja en dat alles nog blijft zoals het nu is. Dat het niet meer, dat hebben we toch alleen niet in de hand, maar ja. Het milieu is in die mate belangrijk: als er morgen hier ene alle bomen bij wijze van spreken af doet, ja dan is het allemaal niet meer leefbaar. Er moeten ergens wel regeltjes zijn, er moeten dingen zijn, maar het moet natuurlijk niet tot in het absurde gaan. Dus op dat gebied, belangrijk? Ja."

Uit de bevindingen komt dus naar voor dat het milieu wel belangrijk is voor de gezinnen, maar een hoofdprioriteit is het voor niemand. Zo zei Ricardo over het milieu het volgende:

"Het is geen topprioriteit, er wordt wel naar gekeken. Maar het is niet zo om te zeggen van dat we er super mee bezig zijn. Maar het is niet onbelangrijk."

Desalniettemin kan er ook opgemerkt worden dat er mensen zijn die een meer kritische houding aannemen. Zo antwoordde Patrick het volgende wanneer ik hem vroeg waaraan hij als eerste dacht wanneer hij het woord milieu hoort:

"Geldklopperij. [...]Dat is gewoon geldklopperij. [...] Door het milieu is meneer Machiels de rijkste geworden van ons allemaal dus, met verbrandingsovens, dat zegt genoeg."

Zijn vrouw, Fien, vulde hier nog het volgende bij aan:

"Regels enz. om mensen het geld uit hun zakken te halen."

7.2.2. Recyclagegedrag

Hieronder wordt uiteengezet hoe het recyclagegedrag van gezinnen met kinderen beïnvloed wordt, daar een van de deelvragen uit de masterthesis de volgende is: *"Hoe wordt het recyclagegedrag bij gezinnen met kinderen beïnvloed?"*

Het recyclagegedrag van gezinnen wordt op verschillende manieren beïnvloed. Er werden een zestal redenen gevonden die een invloed hebben op het algemene recyclagegedrag van gezinnen met jonge kinderen. Deze zes redenen zijn: kinderen, verplichting, gewoonte, financieel, kennis en praktisch. Achtereenvolgens worden de volgende elementen hieronder besproken.

7.2.2.1. Kinderen

Een eerste invloed op het recyclagegedrag van gezinnen, zijn de kinderen. Hierbij werd een wederzijdse positieve beïnvloeding gevonden: de ouders doen het enerzijds meer door de aanwezigheid van de kinderen, en anderzijds brengen de kinderen ook meer het besef met zich mee.

Ten eerste gaan de ouders zich dus meer bezighouden met het recycleren van afval net omdat ze kinderen hebben. Ze willen het de kinderen op de juiste manier aanleren en ze willen daarbij dus het voorbeeldgedrag stellen. Zij denken immers dat de kinderen dit gedrag zullen overnemen en dat het vooral in de jongere jaren aangemoedigd moet worden. Heidi vertelde hierover het volgende:

"Tja, ik heb voor mezelf wel meer het goede voorbeeld moeten geven (lacht) terwijl ik dat ervoor misschien iets minder had."

Ook Jan deelde diezelfde mening en zei dat ook hij het voor zijn kinderen doet, aangezien zij het ook moeten leren:

"Ik doe het puur voor de kinderen, omdat de kinderen het moeten leren. Ik geef dat eigenlijk toe, vroeger veegde ik mijn voeten daar ook aan."

De toekomst van de kinderen wordt ook hier aangehaald door de gezinnen. Wanneer ik vroeg of Jan de stimulering van recyclage belangrijk achtte, vertelde Jan:

"Ja, ik vind dat wel nodig. Zeker voor de kinderen in de toekomst. Stel wij zijn er niet meer binnen x aantal jaren. Ik vind wel dat mijn zoon dat moet kunnen doorgeven op zijn kinderen."

Zoals hierboven vermeld werd, geldt er een wederzijdse beïnvloeding: de ouders doen het niet alleen voor de kinderen, maar ze doen het ook door de kinderen. Zo zal het hebben van kinderen

ervoor zorgen dat de gezinnen zich meer bewust zijn van het feit dat ze moeten recyclen. Het is bijvoorbeeld zo dat de kinderen zich meer bezig houden met recyclen dan de ouders, wat dan zorgt voor een stimulerend effect. Mike zei hierover:

"Maar we proberen zo goed mogelijk te sorteren, omdat de kleinste daar thuis mee bezig is."

Vooraf vanuit de school worden de kinderen gestimuleerd om bezig te zijn met recyclen. Ze komen dan vaak thuis met enkele vragen natuurlijk. De ouders proberen hierover dan de meest geschikte uitleg te geven. Vaak vinden de ouders het zeer belangrijk dat de school zich daar toch mee bezig houdt. Zo zei Heidi:

"Ja, de kindjes, je merkt dat Luna daar op school ook wel mee bezig is. Overlaats ging het over respect over het milieu en dan stelt ze zichzelf daar wel heel veel vragen over en dan proberen we toch ook wel uit te leggen waarom dat belangrijk is. [...] Ik vond dat eigenlijk toen wel heel fijn om te weten dat ze daar op school wel mee bezig waren."

Er wordt niet enkel gesproken over milieu en recycling in de scholen, er wordt ook effectief afval ingezameld. De kinderen worden er dus nauw bij betrokken. Lien vertelt hier uitgebreid over:

"In de school is dat wel een keer per jaar dat ze zo'n actie doen van de gemeente uit. En dan moeten de kinderen een uur het vuilnis gaan oprapen en dan wordt dat vuilnis opgehaald door de gemeente."

Ook in de scholen zelf wordt het afval beperkt. Er worden bepaalde dingen gevraagd van de ouders, zoals bijvoorbeeld een koekendoos meegeven in plaats van verpakking rond de koeken te laten. De beïnvloeding vanuit de kinderen op het recyclinggedrag van de ouders wordt dan ook mooi aangetoond aan de hand van het volgende citaat van Heidi, die vertelt over hoe het er in de school van haar dochtertje Luna aan toegaat:

"Ze mogen geen drinkbusjes mee naar de school nemen, dat moet ook in een fles zijn die ze kunnen hergebruiken zodat ze niet teveel onnodige afval hebben. Want Luna zegt dat tegenwoordig ook altijd als we een koek willen meegeven waar wel een papiertje rond is: dat mag niet van de juf wij mogen geen papiertjes mee naar school pakken. [...] Jawel, daar wordt echt wel naar gekeken, ze hebben liefst een koekendoos en een boterhamendoos, dat je dat niet inpakt. En eigenlijk is dat wel heel goed want voor mezelf heb ik dan weer wel de neiging om dat eerder in een zakje of in zilverpapier mee te pakken."

7.2.2.2. Verplichting

Een tweede factor die een invloed heeft op het recyclagegedrag is verplichting. Gezinnen recycleren om die reden dat het louter een verplichting is. Ze voelen dan ook niets bij het feit dat ze recycleren. Dit werd onder andere aangehaald door Marko:

"Ik voel daar helemaal niets bij, daar ga ik heel eerlijk over zijn. Ik recycleer omdat ik gedwongen word om te recycleren. We hebben hier onze zak om plastic en PMD in te steken. Ja, moest iedereen een onbeperkt aantal grofvuil vuilzakken krijgen en moest je alles op eigen houtje naar het containerpark doen dan zou het veel minder zijn denk ik."

Ook Ellen deelde hierover dezelfde mening als Marko:

"Het is een beetje de beiden denk ik. Het is omdat het een plicht is dat je het een stukje doet. Het is een gewoonte, omdat we het altijd zo gedaan hebben. Niet?"

7.2.2.3. Gewoonte

Zoals uit het citaat van Ellen hierboven afgeleid kan worden, heeft ook het feit dat recycleren een gewoonte is een invloed. Gezinnen recycleren eenvoudigweg omdat het een gewoonte is. Het 'gewoontegedrag' wordt volgens hen beïnvloed in de jongere levensjaren. Die gewoonte houdt verband met de opvoeding die de ouders hebben genoten. Toon en Gerry bijvoorbeeld, deelden diezelfde mening:

"Oh, maar het is juist een gewoonte. Het is geen moeite, of je nu uw glazen pot in de vuilzak gooit of je gooit hem apart en ene keer per maand doe je hem hier naar een bak ergens. Zo is dat bij PMD toch juist hetzelfde. Of je dat nu in een plasticen vuilzak gooit of je gooit dat in de blauwe zak. Dat is een gemak, dat is gewoon een gewoonte eigenlijk."

"Ja, misschien wel. Misschien kan iedereen zich die gewoonte ook wel aankweken, dat is volgens mij doenbaar. Je moet dat willen natuurlijk."

Dat de opvoeding vroeger daarin een belangrijke rol speelde, werd bijvoorbeeld door Raf bevestigd:

"Je bent ermee groot geworden, uiteindelijk. Naar het containerpark gaan bijvoorbeeld, dat is al de eerste grote basisstap van alles wordt gesorteerd want daar wordt alles wel opgesplitst."

An, uit Nederland, vertelde ook dat de opvoeding volgens haar cruciaal is. Zij heeft het in Nederland immers allemaal niet op de manier van in België aangeleerd gekregen, waardoor ze nu wel moeilijkheden ervaart:

"Vooral van mij uit niet eigenlijk. Ik ben dan van Nederland en in Nederland wordt er eigenlijk niet gesorteerd want we hebben daar eigenlijk gewoon grote containers op de weg staan en een gat van drie-vier meter en daar wordt gewoon alles ingegooid. Dus in Nederland sorteren we eigenlijk niet echt: plastic of glas of eender iets (An5). [...] Ik denk dat wel want heeft toch een zekere soort, alle, vorm van opvoeding eigenlijk. En ja, hier is dat toch heel anders."

7.2.2.4. Financieel

Een vierde, maar niet onbelangrijke invloed, is het financiële aspect dat ook zal bijdragen aan het feit dat gezinnen recycleren. Volgens enkele gezinnen zijn de vuilzakken immers niet goedkoop. De volgende citaten van Lieze en An benadrukken deze denkwijze zeer sterk:

"Ik denk ook aan vuilzakken. Ik denk ook dat wanneer je alles in één vuilzak stopt, je jezelf blauw betaalt aan vuilzakken alleen."

"En ik denk ook wel dat het bewuster is, omdat als je gaat samenwonen, dan moet je eigenlijk al wat kijken op je portemonnee en op je geld en zakken kopen kost al niet zo veel, allee, ik bedoel niet zo min. Ik denk dat je daar ook wel bewuster wordt van: oh jee, ik zal maar proberen om een zak per twee weken te doen, dat je niet alles daarin gooit. En als je bij je ouders woont heb je toch zoiets van: pa en ma doen dat wel, weet je wel daarin. Ik denkt dat dat ook wel een issue is."

7.2.2.5. Kennis

Ook het al dan niet hebben van kennis over hoe er juist gerecycleerd moet worden, heeft een grote invloed op het recyclagegedrag van gezinnen. Wanneer mensen kennis hebben, zullen ze eerder gaan recycleren. Wanneer ze niet over deze kennis beschikken, zal dit echter leiden tot frustraties waardoor mensen bijgevolg niet goed zullen gaan recycleren. Ook viel het op dat mensen een eerder beperkte inspanning zullen doen om de kennis te verkrijgen, om de kennis op te zoeken. De informatie moet zelf tot bij de gezinnen gebracht worden.

De problematiek van informatietekort werd zeer vaak aangehaald in verband met de recyclage van plastic. Zo vertelde Walter, een medewerker bij een afvalverwerkingsbedrijf, dat dit zeer duidelijk een probleem vormt:

"Bij de bevolking is dat een probleem want er is heel veel onduidelijkheid over wat er in mag en wat niet."

Het inzicht van Walter wordt vaak bevestigd door de andere gezinnen, bijvoorbeeld Lien:

"Van plastic is het moeilijkste denk ik. Daar moet je soms over nadenken: mag dat erin of mag dat er niet in. [...] Nee, maar soms heb je ook van harde plastic, als je potjes hebt ofzo. Bijvoorbeeld van gel ofzo, mag dat erin of mag dat er niet in?"

Mensen die niet over de juiste kennis beschikken, zijn snel gefrustreerd. Dit zal ertoe leiden dat ze vaak op een verkeerde manier zullen gaan recycleren aangezien ze zelf weinig extra informatie zullen opzoeken wanneer ze twijfelen. Dit kan onder andere afgeleid worden uit wat Hans meedeelde:

"Of al die deksels. Die zouden er misschien ook afgedraaid moeten worden, dat weet ik eigenlijk niet. Als wij bijvoorbeeld wijnflessen bij het glas doen, laten we vaak de dop erop zitten of bij bokalen laten we draaidop erop zitten. Ik weet eigenlijk niet waar dat zou moeten."

Hoewel gezinnen weten dat er extra informatie beschikbaar is, en vaak ook weten welk middel ze hiervoor kunnen raadplegen, gaan ze die extra moeite toch beperken tot het minimale. De informatie zou hen beter aangereikt moeten worden. An vertelde in dit opzicht het volgende:

"Alhoewel in de kalender van de gemeente enz. staat dat ook wel in. Maar [onverstaanbaar]. [...] Nee, daar wordt niet zo echt naar, allee. Je moet eigenlijk eerst 50 pagina's verder bladeren voordat je eigenlijk het goede hebt."

Gezinnen gaan dus vaak niet op zoek naar kennis. De meest nuttige manier om de kennis te vergroten, zou een informatiedrager zijn die hen het minst moeite kost. De inspanning die ze hierbij moeten leveren, is dan minimaal. Ze hebben het liefst dat de informatie zeer direct is. Dit voorgaande blijkt zeer sterk uit de volgende citaten van het koppel Raf en Ellen, die de kennis het liefst aangereikt krijgen via radio of televisie:

"Voor mij, vooral radio. Dat is handig. Dat wordt nog al eens gedaan. [...] Beter dan een foldertje want daar moet je al echt uw tijd voor nemen."

"Ja, zo van die spotjes. Als dat zo over vet of over die batterijen gegaan is, als je zoiets ziet, onthoud je dat wel. Dat is wel. [...] Want ja, we krijgen wel elk jaar een foldertje. We krijgen ook zo'n kalender van de gemeente waar dan opstaat hoe je moet recycleren en naar waar het moet [...]. Je leest dat meestal ook niet in detail als je dat krijgt."

7.2.2.6. Eenvoud

Tot slot heeft ook het praktische gebeuren een invloed op het recyclagedrag van de gezinnen. Gezinnen willen het liefst dat alles zo eenvoudig mogelijk is. Ze vinden het bijgevolg frustrerend dat ze afval zelf moeten wegbrengen of er zelf veel moeite in moeten steken. Het feit dat de

gezinnen er zelf voor instaan, zorgt ervoor dat het recyclageproces trager verloopt. Dat blijkt uit volgende citaten van het koppel Fien en Patrick:

"Dus plastic dat moeten we zelf brengen. [...] Ja, dus daarom blijft dat hier ook ophopen. Plastic blijft hier ophopen. Dat is echt zo dat we zeggen: nu wordt het tijd en dat je uw koffer volsteekt en naar het containerpark gaat. De blauwe zak (PMD) wordt opgehaald. Papier wordt ook opgehaald maar ja als wij het dan eens vergeten. Het glas blijft hier ook staan. Frituurolie blijft hier ook staan. Dus dat zijn zo van die dingen van: pff. Mijn autootje is te klein om dat in te steken. En hij heeft dan die grote auto mee op de dagen dat ik vrij ben. Ja en ik hef mij daar, dat is ook allemaal veel te zwaar om dat uit de kelder te halen. Dus ja. en als ik op u moet wachten tot dat het boven is, dan duurt het eventjes."

"Dat is nog het ergste, dat je het zelf moet wegbrengen. [...] Het is gewoon frustrerend dat je dat zelf moet doen. Je moet die zakken gaan halen bij de gemeente, je moet ze hier nog eens de kelder inslepen. Je moet nog eens uw plastic de kelder in slepen, terug omhoog slepen, terug vastpakken, terug dingen in. Dat kost meer handelingen, als ik daar werkvolk voor moest betalen, dan was ik failliet. Ja, dat is toch waar. Je moet zelf ook nog naft oprijden naar het containerpark ook nog. Dan moet je nog oppassen dat je alles fatsoenlijk sorteert of je krijgt ook nog eens op uw appel."

Volgens velen zou het dan ook een oplossing zijn dat alles opgehaald wordt. Meer mensen zullen zich dan bezig houden met het recycleren van afval. Dat blijkt uit wat Rob mij vertelde:

"Maar het probleem vooral hier vind ik nu, is het gewone plastic afval. Dat is het enige waar wij eigenlijk veel beter in zouden kunnen recycleren, maar dat is door, ja, dat is eigenlijk ook het enige wat ik nog naar het containerpark moet doen. De rest wordt opgehaald. Nu weet ik dat in Lommel een proefproject loopt om alles op te halen. En als dat zou komen denk ik, dat dan alles wat echt recycleerbaar is hier echt apart zal gehouden worden, maar nu gebeurt het al eens regelmatig dat alles van die plastic mee... [weggegooid wordt]."

7.2.3. Recyclagegedrag batterijen

Een voorlaatste deelvraag toetst naar het recyclagegedrag van batterijen, namelijk: *"Hoe wordt het recyclagegedrag van batterijen bij gezinnen met kinderen beïnvloed?"* Uit de interviews kan afgeleid worden dat de recyclage van batterijen beïnvloed wordt door vijf factoren, namelijk: gevaar, campagnes, kinderen, praktische beperking en tijdstip. Deze vijf factoren worden een voor een besproken hieronder.

7.2.3.1. Gevaar

Eerst en vooral kwam er uit de interviews naar voor dat gezinnen batterijen gevaarlijk vinden. De redenen waarom de gezinnen batterijen gevaarlijk vinden, kunnen uiteenlopend zijn. Enerzijds waren er gezinnen die al geconfronteerd werden met een gevaarlijke situatie in verband met batterijen. Anderzijds waren er ook gezinnen die wel wisten dat batterijen gevaarlijk zijn, maar het gevaar niet specifiek kunnen omschrijven. Vaak werd er vermeld dat extra informatie in verband met de gevaren van batterijen toch welkom zou zijn. Toch kan er hier ook een contrast gezien worden, daar er gezinnen zijn die batterijen of het omgaan met batterijen helemaal niet gevaarlijk achten.

Het feit dat de gezinnen batterijen een gevaarlijk product vinden, zorgt ervoor dat ze er zeer voorzichtig mee omgaan en het dus zeker gerecycleerd willen hebben. De reden waarom enkelen batterijen gevaarlijk vinden, is ten eerste omdat er zich in het verleden een gevaarlijke situatie met batterijen heeft voorgedaan in hun ogen. Jan vertelde hierover:

"Ja, maar nee, ik kan u dat wel vertellen. Wij hadden een missie en we hadden een speciale verrekijker die op een lithiumbatterij werkte en die batterij was aan het smelten. Zoiets heb ik nog nooit meegemaakt, het was een hele dure batterij, maar die begon te smelten. Sindsdien dacht ik zoiets van: batterijen zijn toch maar gevaarlijke prulletjes. Het is goed voor alles, maar toen dacht ik het is zo een dure batterij en dat begint hier gewoon te smelten langs mij. Dus batterijen. [...] Ik breng ze altijd naar de Aldi."

Ook het koppel Marie en Ricardo vinden batterijen gevaarlijk door een voorval uit het verleden en gaan de batterijen bijgevolg ook recycleren:

"Ja, dat ga ik nooit zomaar in de vuilzak gooien. Ik houd dat echt altijd apart. Ik heb ook eens een voorval gehad waarbij een batterij begon te schuimen, echt heel raar."

"Ja, dat is zuur. Dat is gevaarlijk."

Batterijen worden in de eerste plaats gezien als gevaarlijk voor het milieu. De stoffen die er inzitten zijn volgens de gezinnen schadelijk voor het milieu. Dit blijkt onder andere uit het citaat van Monique:

"Slecht voor het milieu, als dat in het milieu terecht komt, dat ding dat erin zit. Hoe heet dat? [...] Ja, slecht voor het milieu, als dat uitloopt. De stoffen die daar allemaal inzitten."

Gezinnen zijn van mening dat batterijen gerecycleerd moeten worden, omdat anders de stoffen in de grond terecht zouden kunnen komen. Dit kan geïllustreerd worden aan de hand van volgend citaat van Toon:

"Daar zit toch een hoop vuiligheid in. Kwestie wat in die batterijen zit, dat is allemaal niet gezond. Je gooit dat allemaal samen en dat komt allemaal de grond in."

Daarnaast worden batterijen ook gevaarlijk gevonden voor de kinderen. Dit met reden omdat de kinderen batterijen in hun mond zouden kunnen steken. Jo is een van de personen die er zo over denkt:

"Omdat als het een batterij dat gelekt is of ze steken dat, ja, dat zou alleen Daan misschien nog kunnen, dat denk ik ook niet, maar ja, als ze dat in hun mond steken ofzo en zeker zo'n gelekte batterij."

Gezinnen zijn er ook meer bewust mee bezig van de batterijen niet zomaar te laten rondslingeren. Ze gaan zeer voorzichtig om met de batterijen net omdat ze kinderen hebben. Ze willen het buiten het bereik van de kinderen houden en hebben het liefst dat de kinderen er vanaf blijven. Ricardo was een van deze personen en zei:

"We letten er wel iets meer op dat we de batterijen niet zomaar laten liggen zodat de kinderen er ook niet aan kunnen."

Wanneer de kinderen dan toch voldoende oud zijn en de batterijen soms zelf op de juiste plek mogen gooien, blijven de ouders alert. Ze zorgen dat ze steeds in de buurt zijn wanneer kinderen in contact komen met batterijen. Ze vinden het wel belangrijk dat de kinderen leren met batterijen om te gaan, aangezien ze er later toch mee in contact komen. Jan, met zoontje Milan, beschreef deze situatie als volgt:

"Milan heb ik dat ondertussen wel geleerd, hij is bijna zes jaar oud. Met een schroefje komt hij altijd naar mij. Ik zeg maar iets stoms zoals dit (wijst naar afstandsbediening van tv): ik zeg dan, als je het zelf kan opendoen, ik heb dan wel het liefst dat hij kort bij mij staat zodat ik dat wel in het oog kan houden, maar dan zeg ik altijd dat hij het zelf maar moet vervangen. Als hij 18 of 19 jaar is kan ik ook niet altijd zijn handje gaan vasthouden om iets te maken of te vervangen."

Ook Monique wil dat de kinderen extra voorzichtig omgaan met batterijen en het verwisselen van de batterijen:

"Af en toe, maar meestal leggen wij het, doen we het toch wel zelf liever. En dan ook van: als je het vast hebt gehad, uw handen wassen."

Ten tweede vinden anderen batterijen ook gevaarlijk, maar zij kunnen het gevaar niet specifiek omschrijven. Zo vertelde het koppel Gert en Kim hierover het volgende:

"Ik denk dat mensen eigenlijk niet eens weten waarom dat die batterijen gewoon niet in de vuilbak mogen. Ik denk dat de meesten niet weten waarom dat dat is. [...] Ja, maar waarom dat dat is. [...] Ja, daar zit van alles in. Daar zit zwavel in en van alles zit."

"Ja, je weet dat het niet mag. [...] Is dat niet dat daar zo'n stof inzit die heel schadelijk is. [...] Ik weet wel dat dat uitlekt ofzo, als je zo speelgoed langer laat staan in de zon ofzo, en dat uitlekt, dat da heel giftig is wat daar uitkomt, dat wit hard."

Ook Gerry wist te vertellen dat batterijen schadelijk zijn, maar meer kon hij hierover ook niet vertellen:

"In mijn ogen is dat vuiligheid, ja. Dat is zeker niet om zomaar rond te slingeren als dat niet meer dient. [...] Ik weet daar eigenlijk ook niets over. Ik weet wel dat een batterij, ja, ze hebben mij altijd verteld dat een batterij vergif is dus dat dat vuil is. Dan houd ik dat apart. Meer weet ik daar ook niet over."

Uit de bevindingen komt er dus naar voor dat een beperkte kennis hebben over de oorzaak van het mogelijke gevaar van batterijen. Als er dan gesproken werd over wat de beste manieren zouden zijn om die kennis te verkrijgen, noemden de gezinnen verschillende dingen waaronder een reclamefilmpje en *sociale media*. Wanneer er bijvoorbeeld aan Raf gevraagd werd of hij voldoende informatie had in verband met de gevaren van batterijen, zei hij het volgende:

"Ja, aangezien ik daar niet direct een antwoord op kan geven, is meer informatie niet overbodig (lacht). [...] Nog altijd gewoon via de media. Eens een filmpje."

Luna bijvoorbeeld, vond het nuttig om vooral *sociale media* te gebruiken om mensen meer bewust te maken van de gevaren die batterijen met zich mee brengen:

"Ja, TV. Of reclame, maar ja veel mensen gooien dat gewoon weg. Maar tv vooral en Facebook. Social media eigenlijk. Daar zit iedereen toch op, iedereen bekijkt dat."

Tot slot zijn er echter ook gezinnen die batterijen helemaal niet gevaarlijk vinden en bijgevolg de batterijen niet recycleren, maar gewoon bij het huisvuil gooien. Marko zei hieromtrent het volgende:

"Nee, ik denk niet dat AA-batterijen zoals in het speelgoed van de kleine zit gevaarlijk zijn. [...] Maar ik zeg het, ik weet dat het fout is, maar ik smijt mijn gebruikte batterijen in de vuilbak. Onmiddellijk."

7.2.3.2. Kinderen

Ten tweede zijn de kinderen een invloed op wat betreft de recyclage van batterijen. Het gebeurt vaak dat kinderen de opdracht krijgen vanuit de school om batterijen in te zamelen en mee te nemen, waardoor de gezinnen de batterijen bijhouden en meegeven met de kinderen. De invloed

die vanuit de kinderen uitgaat, is weliswaar positief. Marko recycleert normaal niet, maar omdat zijn zoontje die vraag vanuit de school kreeg, deed hij het toch:

"Ik weet dat mijn zoontje eens een keer een doosje heeft meegebracht dat hij moest recyclen voor school. Dat hebben wij dan wel gedaan. Hij heeft deze dan ook meegenomen naar school."

De reden waarom gezinnen de batterijen binnenbrengen in de school is de volgende: gezinnen weten dat de school voordelen verkrijgt wanneer zij batterijen inzamelen voor BEBAT. Fien vertelde hoe het volgens haar te werk gaat in de school van haar dochtertje:

"Maar op ons Lena haar school is het wel zo dat je daar uw batterijen kan gaan binnendoen en dan wordt dat opgehaald en daar krijgt de school geld voor. [...] Dus dat doe ik dan wel."

Het valt op dat gezinnen batterijen recyclen wanneer er een campagne gedaan wordt. Bijvoorbeeld batterijen recyclen voor een goed doel: in hun ogen hebben de gezinnen een goede bijdrage geleverd aan de maatschappij. Toon deelt deze mening:

"Iets dat je zegt misschien uw batterijen binnen brengen zoals oude kleren. Voor minderbedeelde kinderen, als je zoiets kan doen. Dat gaat ten voordele van iets, dan kan dat wel zijn. [...] Ten voordele van school of ten voordelen van ja kinderen die ziek zijn."

Daarnaast kan een effectieve campagne ook een in de vorm van een wedstrijd zijn, zoals bijvoorbeeld de recente campagne van BEBAT om een K3-show te winnen. De school die de meeste batterijen inzamelt, krijgt een gratis show voor alle kinderen. Hier komt het competitieve van de gezinnen naar boven: de competitie zorgt dat je uw sociale identiteit kunt tonen aan mensen (Hogg, 2006). Ook hier is er weer een voordeel aan verbonden, namelijk: de kinderen hebben de kans om K3 te kunnen zien. Luna heeft nog nooit batterijen gerecycleerd, ze houdt ze normaal bij in haar lade. Nu vertelde ze echter in dit verband:

"Bij hen op school hangt daar nu ook iets aan vast, de K3-show. Ja, je kan iets winnen, dat is ook een motivatie. Ik vind dat ook een soort motivatie voor die kinderen, ja. [...] Ik heb nu bij hem op school. BEBAT heeft een actie voor batterijen te verzamelen voor een K3-show en ik heb dat bij hem op school gegeven want zij verzamelen het nu (Luna14). [...] Ik houd dat bij in mijn schuif. [...] Tot ik er genoeg heb. Nu bij de schoolactie wil ik ze wel allemaal naar school doen. [...] Nu met de school wel ja, anders had ik ze niet binnen gedaan. Dan lagen ze hier nog altijd. Met de school heb ik wel gekeken tot wanneer die actie loopt en dan breng ik het binnen. Dat zal dan wel een mooie hoop zijn. [...] Ik denk als je zo naar gezinnen kijkt, moet je vooral op de kinderen richten. Niet op de volwassenen. Want ouders doen veel voor de kinderen, alles voor de kinderen eigenlijk. Als iets afhangt voor hun kind, dan doen ze dat wel."

De hierboven besproken campagne van BEBAT bereikt de gezinnen via een tussenweg, namelijk de school of andere gezinnen. Kim en Ria zeggen hierover:

"Misschien inderdaad met school ofzo, als ze zo'n briefje meegeven. Want daarstraks, mijn vriendin, ik zei dan van dat jij kwam en ze zei van: oh ja, wij gooien dat ook altijd weg zei ze tegen haar man. En ze zei van: haar zoontje had een briefje van school gekregen dat ze batterijen spaarden, want dan konden ze een reisje naar wat was het? Een optreden van K3 winnen."

"Ja, vandaag heb ik dat meegegeven aan iemand op het werk, dat was voor een school. Ze hebben nu weer een actie, iets met K3."

7.2.3.3. Opslag

Ten derde oefent de opslag een invloed uit op het recyclageproces van batterijen. Deze invloed is echter negatief. De grote reden die aangehaald werd waarom gezinnen batterijen trager binnenbrengen, is vooral omdat de omvang van het bakje waarin de batterijen bewaard worden zeer klein is en ze bijgevolg dus niet veel plaats is beslag nemen. De batterijen staan vaak niet in het zicht en dus ook niet in de weg. Hier werd dan vaak de vergelijking gemaakt met grotere stukken afval, zoals kartonnen dozen, die natuurlijk wel veel plaats innemen en dus sneller binnengebracht zullen worden. Lieze is een van deze personen die zo denkt:

"Ja, gewoon. Batterijen, weet je, eer dat zakje vol is, dat duurt langer. Om terug te komen op karton bijvoorbeeld, dat staat voor je, dat zie je. Maar zo'n zakje, je weet wel dat het daar ligt en als het vol is, doe je het weg. De grotere dingen staan meer in de weg natuurlijk."

Enkele gezinnen denken dan ook dat het een oplossing zou zijn om de batterijen meer in het zicht te zetten. Mike en An waren ook van die mening:

"Ja, meer in het zicht. Er wordt beter aan gedacht dat dat weggegooid moet worden."

"Meer in het zicht zetten. Ja."

Ook hier is het informatietekort weer een cruciale factor: gezinnen denken dat het niet uitmaakt of ze de batterijen sneller binnen brengen of dat ze deze langer in de kast laten liggen. In werkelijkheid maakt dit echter een groot verschil, aangezien het recyclageproces bij BEBAT bemoeilijkt wordt wanneer de batterijen langer in huis bewaard worden. Het voorgaande zal bijgevolg geen bepalende factor zijn voor wanneer de batterijen binnengebracht worden. Een bepalende factor is eerder 'wanneer het bakje vol is.' Hoe snel het bakje vol is, wordt ook bepaald door de aanwezigheid van de kinderen aangezien gezinnen zeiden dat het gebruik van batterijen sterk toegenomen was sinds dat ze kinderen hadden.

'Wanneer het bakje of zakje vol is', draagt er dus bij toe dat het vaak langer duurt eer de batterijen zijn eindbestemming bereiken. Ook bij Sara is dit het geval:

"Het is gewoon dat wanneer ik erbij gooi en ik zie dat het doosje vol is, dan doe ik ze weg. Het is niet dat ik zeg van: ik moet die ene keer om de zoveel tijd wegdoen. Als dat doosje niet vol is, blijft dat staan."

Als er dan gevraagd werd hoe vaak batterijen op een jaar binnengebracht werden, varieerde het antwoord sterk. Dit heeft natuurlijk te maken met het feit dat iedereen zijn batterijen binnen doet afhankelijk van het feit of het bakje vol is of niet. Bij Fien is dit een zeer groot bakje en gebeurt het zeer weinig:

"Ik heb dat ooit een keer gedaan, naar de school gebracht. Toen zat ze nog in de kleuterschool. Ik denk twee schooljaren geleden ben ik dat bakje eens gaan leegkappen. [...] Ik heb zo'n vroegere melkpot van vroeger. Dat zijn zo van die ijzeren grote blikken en als dat vol is, ja dan ga ik dat binnenbrengen."

Bij Ria:

"Ja, 1 keer per jaar. [...] En als ze leeg zijn, wij hebben hier zo'n kommetje staan en dan gooien we die daar gewoon in."

Lien brengt batterijen dan weer vaker binnen op een jaar, hoewel ook zij zegt dat ze een grote hoop batterijen bijhoudt:

"Drie keer per jaar denk ik. Wij laten wel veel batterijen bijeenkomen vooraleer we dat meegeven. [...] Nee, nu doen we een zakje, maar vroeger hadden we eens doos staan. Maar ja, dan wacht je echt tot die doos vol is. Maar dat doen we nu niet meer want dan is dat veel te veel."

Zoals hierboven vermeld, wordt hoe snel het bakje of zakje vol is bepaald door de aanwezigheid van kinderen, aangezien het batterijgebruik toeneemt door de kinderen. Rob vertelt hierover:

"Nee, het is eigenlijk door de kinderen te hebben dat we de batterijen eigenlijk vooral zijn gaan moeten recyclen want eigenlijk anders hadden we heel weinig. [...] Door de kinderen en daardoor worden we daar ook meer bewuster van omdat je dan ook meer afval krijgt en wat doe je daarmee? Ah ja, dat moet ik daar. En als je dan bepaalde producten door de samenstelling van het gezin of door de leeftijd van de kinderen ga je dan ook een bepaald aantal producten kopen die je dan anders ervoor of erna niet meer gaat kopen. Dat zie ik nu al. En dan ga je er ook minder bij nadenken, omdat je die ook niet meer hebt. Bij batterijen gaat dat binnenkort wel zo zijn dat we die veel minder gaan hebben."

Informatietekort, zoals hierboven vermeld, speelt hier parten. Gezinnen zijn er niet van op de hoogte dat het recyclageproces bij BEBAT bemoeilijkt wordt wanneer ze de batterijen langer bij hun thuis bijhouden. In hun ogen hebben ze hun plicht voldaan door de batterijen op de juiste plaats binnen te brengen. Fien suggereert:

"Nee, want ik denk niet dat dat kwaad kan als dat hier nu een maand langer hangt of niet, allee. Het komt terecht dus. In mijn ogen doet dat dan er niet toe."

7.2.4. Recyclagegedrag batterijpacks

Een laatste, maar zeker niet onbelangrijk topic, is de recyclage van batterijpacks. De onderstaande uiteenzetting tracht een antwoord te geven op de volgende deelvraag: *"Hoe wordt het recyclagegedrag van batterijpacks bij gezinnen met kinderen beïnvloed?"* Er werden een vijftal invloeden gevonden: kennis, waarde toestel, reserve, kinderen en privacy.

7.2.4.1. Kennis

Ten eerst speelt het hebben van de juiste informatie een belangrijke rol in wat betreft recycleren. Naar de batterijpacks toe, kan er uit de bevingen het volgende gehaald worden: gezinnen hebben vaak niet de nodige kennis. De gezinnen weten vaak niet wat een batterijpack is of hoe ze het moeten herkennen. Daarnaast zijn ze er ook niet van op de hoogte in welke toestellen dit soort batterijen zitten, zodat ze die erna eruit kunnen halen en binnenbrengen bij BEBAT. Vervolgens zijn ze zich er vaak niet van bewust dat het batterijen zijn en dus ook op die manier behandeld mogen worden. Hiermee wordt bedoeld: samen met de 'gewone batterijen' recycleren. Wat verder opvalt, is dat de gezinnen het ook niet hebben over de grondstofschaarste, hoewel BEBAT er in zijn laatste reclamefilmje toch op inspeelt.

Wanneer er gevraagd werd of ze een batterijpack kenden, antwoordden de gezinnen dat ze er nog nooit van gehoord hadden. Dit kan mooi geïllustreerd worden aan de hand van het volgende citaat van Fien:

"De wat? Nee. [...] Ah ja! Ja, dat zijn eigenlijk ook batterijen. Dat is juist."

Daarnaast hebben de gezinnen geen duidelijk zicht op de toestellen die functioneren met zo'n batterijpack. Dit antwoordde Rob wanneer ik hem vroeg of het hem duidelijk was in welk soort toestellen die batterijpacks zich allemaal bevinden:

"Ja, ik wist dus bijvoorbeeld niet dat de pack van een laptop weg kon. Ik dacht echt dat van het moment dat je met van die oplaadbare batterijen, niet van die ronde, dat gaat ook, maar dat wist ik niet dat dat erin mocht. Dus daar was ik ook niet mee bezig, dat was er dus ook nooit niet in geraakt dan. Zo is dat met de gsm ook, dat zijn dan ook van die

oplaadbare, maar die hebben dan een andere vorm. Die zijn dan platter en iets groter. Ja, ik wist ook niet dat dat daarin mocht."

Ook de manier waarop de gezinnen batterijpacks moeten herkennen, is niet duidelijk. Het wordt dan uiteraard ook moeilijk om de batterijen op de juiste plaats binnen te brengen, als de gezinnen nog niet in staat zijn de batterijen te herkennen. Lien dacht bijvoorbeeld het volgende:

"Ja, multimedia vooral."

Raf suggereerde dan weer het volgende:

"Ik zie nu uw batterijpack dat je zegt een bredere batterij, geen ronde batterijen."

De batterijpacks worden vaak niet gezien als batterijen door de gezinnen, waardoor ze ook niet goed weten wat ze ermee moeten doen en de batterijen bijgevolg gewoon bijhouden. Heidi vertelde dat ze de batterijen van een batterijpack niet recycleerde en als er dan gevraagd werd waarom, antwoordde ze dit:

"Omdat ik niet goed weet wat ik daar mee zou moeten, met die batterijen."

Ook Rob geeft een gebrek aan kennis aan als een relevante factor om batterijpacks niet te recyclen:

"Door dingen niet te weten ja, doe je het ook niet. [...] Zo een dingen zouden ze dan misschien wel eens wat beter, want batterijen, de meesten denken dan aan die kleine ronde. Weinig aan een gsm-batterij of zo'n batterij van een laptop."

Noch de reclamespotjes waarin de batterijpacks op het einde vermeld worden, noch de informatie op inzamelpunten zelf in verband met batterijpacks worden opgemerkt door de gezinnen. Marko getuigt:

"Welke reclame? Waar moet ik die gezien hebben? [...] Dat heb ik nog niet gezien. BEBAT zegt me wel iets van op de radioreclame, maar niet op tv."

Ook Hans heeft het reclamespotje nog nooit gezien:

"Dat is me echt nog nooit opgevallen (lacht). [...] Tja nee, dat is misschien ook zo selectief kijken. Je weet het gaat over batterijen en je staat er niet bij stil, ja."

Een reden die zeer vaak aangehaald werd, was dat gezinnen eerder opnames bekijken waardoor ze de reclame doorspoelen. Fien vertelde hieromtrent het volgende:

"Ik moet eigenlijk eerlijk zeggen, wij kijken alleen maar opnames. We kijken weinig life tv, en als er dan reclame is, wordt dat heel snel doorgespoeld dus ik kan me dat eigenlijk niet voorstellen dat ik dat nog heb gezien. Ik hoor dat wel eens op de radio, jawel op de radio. Maar op tv, nee."

Ook de informatie op de inzamelpunten zelf bereikt de gezinnen niet. Het volgende citaat van Sara geeft dit duidelijk weer:

"Dat is gewoon dat zakje daarin (lacht). [...] Nu staat het misschien omschreven van die en die batterijen mogen daar in. [...] Ik denk ook dat niemand dat leest, allee, ik toch niet."

Rob deelde diezelfde mening over de inzamelpunten. Hij is van mening dat mensen te gehaast zijn om de nodige tijd te nemen en dus extra informatie te vergaren:

"Ja, je steekt dat erin en dat zal er misschien ook opstaan. Ja, daar kijk ik niet naar. [...] Dat bedoel ik dus met mensen zijn soms zo gehaast, omdat dat bijvoorbeeld in een winkelpunt staat. Je komt van het werk, je bent thuis gestopt, je pakt dat dan rap mee omdat dat hier op het zicht ligt. Je bent gehaast, hup daarin. Je kijkt eigenlijk niet, je bent op dat moment niet bezig van: en wat mag hier nog allemaal in? Dit en dat."

Het valt ook in dit opzicht weer op dat gezinnen liever hebben dat de informatie hen aangereikt wordt op een manier waarvoor zij zo weinig mogelijk moeite moeten doen. De manier waarop de informatie uiteindelijk terecht moet komen bij de gezinnen verschilde al wel eens. Toon stelde het volgende voor:

"Ja, borden langs de autostrade misschien. Zo grote reclameborden naast de autostrade. Zoals van de veiligheid daar. Een groot bord langs de autostrade, dat zie je wel."

Lieze stelde dan weer voor om de inzamelpunten zelf wat meer aandacht te laten trekken:

"Ja, of bij de bakken zelf. Grotere afbeeldingen. Maar ik denk dat die bakken na al die jaren niets meer aantrekken. Ik denk dat als ze echt met foto's werken dat dit meer aantrekt dan een gewone afbeelding. Dat is mijn mening [...] Ik denk dat als je puur aan kindjes denkt, als je de kindjes erbij wil betrekken, zal een tekst minder fel aantrekken dan een foto met veel kleurtjes. Dan gaan zij ook rapper de link leggen. Ik denk als je aan Milan vraagt wat is dat die "batterijdingen" dat hij zegt dat hij het niet weet. Wanneer je met foto's werkt, zal hij dat wel begrijpen."

In tegenstelling tot bij de batterijpacks, hebben de gezinnen wel voldoende informatie over wat betreft de recyclage van gewone batterijen. Ze recycleren deze batterijen wel en weten ook waar ze de batterijen allemaal kunnen binnenbrengen. Dit blijkt uit de citaten van Ria en Monique die het hebben over wat ze met de batterijen doen en waar ze die allemaal kunnen binnenbrengen:

"Dat recycleren we ook altijd, de batterijen, dat is juist. Dat gooien we niet gewoon in een vuilzak. [...] Bij de reclame krijg je een of twee keer per jaar zo'n klein zakje geloof ik. [...] Ja, zo iets voor uw batterijen in te steken. En dan kan je die ook binnenbrengen op containerpark dan. [...] Ja, bij ons op het werk staat ook zo'n ton van BEBAT, zo'n groene of zoiets. Daar mogen we ze eventueel ook deponeren want daar komen ze die om de zoveel tijd ook halen. [...] Ik heb die al in de school binnen gedaan."

"Dat steken we in een potje. [...] Containerpark, winkels. [...] Scholen."

7.2.4.2. Waarde toestel

Ten tweede hebben de toestellen waarin batterijpacks zitten vaak een grote waarde voor de gezinnen. Deze waarde is enerzijds emotioneel: ze staan nostalgisch ten opzichte van de toestellen of ze hechten veel belang aan de oudere gsm's bijvoorbeeld of aan de bestanden die er opstaan. Anderzijds hangt er vaak een financiële waarde vast aan de toestellen. Ook deze factor beïnvloedt het recyclageproces van batterijpacks op een negatieve wijze. De gezinnen hadden het in dit opzicht vooral over toestellen als laptops en gsm's.

Wat de emotionele waarde betreft, houden gezinnen de toestellen vooral bij omwille van de nostalgie. Fien vertelde:

"Zolang dat die gsm nog een emotionele waarde voor mij heeft, heb ik zoiets van nee. Het is niet dat ik hem weggooi, ik leg hem gewoon in een doosje in de kast en daar heeft niemand het warm of koud van of ik die heb of niet. En ik denk dat het pas een probleem zou zijn als ik gewoon zou zeggen ik pak die vast en ik gooi die in de vuilbak. Nu heb ik zoiets van: die ligt hier gestockeerd en ooit zal dat wel eens weggaan en dan zal dat ook via de juiste weg weggaan."

Een gsm wordt bijgehouden, omdat hij bijvoorbeeld oud is en nog bepaalde legendarische spelletjes bevat of het eerste toestelletje is dat je van iemand belangrijk gekregen hebt. An en Fien waren ook van die mening:

"Ja, en eigenlijk ook gewoon hoe het allemaal verandert. Vroeger had je de Nokia 3610 ofzo. [...] Dat was echt zo met snake-spelletjes enz. En ik denk dat je daar wel de nostalgie vandaan haalt. Nu is het allemaal touch en dit en dat."

"Ik denk dat dat vooral nostalgie is voor die gsm's zo dat je zoiets hebt van: ik heb daar nog een gsm liggen en dat is de eerste gsm die ik van hem heb gekregen. En dat is zo van: ja."

Niet enkel het toestel zelf, maar ook de bestanden hebben een zekere emotionele waarde voor de gezinnen, waaronder Lieze:

"Die heb ik wel bewaard, omdat daar nog foto's en filmpjes opstaan die ik op dat moment niet overgezet kreeg. Ik heb er een deel overgezet, maar toen was mijn geheugen vol. Ik heb die met die reden bewaard, omdat er nog herinneringen opstaan."

Daarnaast zullen de gezinnen de toestellen eerder doorverkopen of doorgeven, maar dit werd in mindere mate aangehaald. Dit kan verduidelijkt worden met behulp van citaten van Walter en Hans:

"Maar dan nog, ik zou die nog verkocht krijgen voor 100-150 euro."

"Ja. of als we een nieuw kopen en dat ander is nog goed, dat we dat verkopen op Kapaza."

7.2.4.3. Reserve

Ten derde speelt ook het feit dat toestellen kunnen dienen als reserve een rol op het recyclageproces van batterijpacks. De toestellen waarin de batterijpacks zitten, worden immers vaak bijgehouden, omdat ze nog als reserve kunnen dienen.

Het is namelijk zo dat de toestellen vaak nog niet stuk zijn, hoewel de gezinnen zich wel andere, nieuwe toestellen aanschaffen. Er hangt dus nog een functionele waarde vast aan het toestel. Heidi legde uit:

"Maar meestal vervangen wij ook gewoon toestellen zonder dat die echt kapot zijn en is dat misschien ook de reden dat we dat niet gewoon wegdoen."

Bij Kim thuis bijvoorbeeld, worden de gsm's bewaard omdat ze later nog als reserve kunnen dienen:

"Die ligt meestal in de kast. [...] Wij gooien die niet echt weg. Dat blijft ergens liggen (lacht). Je denkt altijd van: als mijne het begeeft, dan heb ik toch nog een reserve gsm."

Ook Bij Luna worden de oude gsm's bewaard, omdat ze nog kunnen dienen als vervangtoestel:

"Dat is een reserve gsm meestal [...] Ja, stel dat uw nieuwe gsm iets aan de hand heeft. Je moet die binnendoen en je krijgt geen vervang gsm, dus ja dan zit je zonder gsm. En je hebt hem wel nodig om bereikbaar te zijn. Meestal zijn dat wel gewone, kleine gsm'etjes van tien jaar geleden bij wijze van spreken."

Ria zou de toestellen en de batterijpacks ook niet binnenbrengen in de school, omdat ze vindt dat ze nog veel te waardevol zijn:

"Maar dat vind ik nu ook wel iets, om dat in de school binnen te geven, vind ik dat iets te waardevol. Allee ja, om in een school binnen te geven."

7.2.4.4. Kinderen

Ten vierde spelen ook hier weer de kinderen een belangrijke rol. Ouders houden hun toestellen, waarin batterijpacks zitten bij, omdat het kan dienen als speelgoed voor de kinderen of omdat de kinderen er zelf gebruik van kunnen maken (nu of in de toekomst). Toch viel het hier op dat er ook gezinnen zijn die batterijpacks net wel gaan recycleren, omdat de kinderen anders de mogelijkheid hebben om in contact te komen met deze – in hun ogen – gevaarlijke batterijen. De invloed die vanuit de kinderen gaat, kan dus zowel positief als negatief zijn.

De gsm wordt dus vaak bijgehouden, omdat de kinderen graag een echte gsm hebben waarmee ze kunnen spelen. Ook al probeerden de ouders het eerst met een speciale speelgoed-gsm, daar nemen de kinderen vaak geen genoegen mee. Zo getuigde Lieze:

"Wij hebben een aantal gsm's die stuk zijn, maar daar spelen de kindjes wel mee. [...] Ja, de kleinste heeft echt, nu wel minder, maar hij heeft echt een tijd zijn "belfase" gehad. Je kocht hem dan wel eentje van V-tech, maar daar nam die geen genoegen mee en wou dan een echte. Dat was een goed alternatief."

Ook Guy vertelde over deze situatie:

"Gho, daar zullen er wel ergens een paar liggen, ja. [...] Jawel, er zullen er wel ergens liggen. Die mannen spelen daar mee."

Daarnaast worden de gsm's die nog functioneren, bijgehouden voor de kinderen zodat zij die, nu of later, in gebruik kunnen nemen. Dit was onder andere het geval bij An, moeder van Mo:

"Jawel. Mo heeft jouw oude."

Ook bij Toon gaat de oude gsm naar de dochter Jinte toe:

"Ofwel kopen we een nieuwe en die oude is voor Jinte."

De positieve beïnvloeding is de volgende: de kinderen krijgen de toestellen zelf wel, maar de batterijen worden eruit gehaald door ouders, aangezien ze toch liever hebben dat de kinderen er niet rechtstreeks mee in contact komen. Lien, leerkrachte, houdt de gsm's ook bij om ze in de school waar zij werkt te gebruiken als speelgoed voor de kinderen. Ze zei dit hierover:

"Ja, of voor in de school, maar dan halen we de batterij er wel uit want hier in de speelkamer ligt eentje. Dat is zonder batterij, ja."

Dat het gevaar hierin een centrale rol speelt, wordt duidelijk aan de hand van het citaat van Jan. Ook bij Jan thuis recyclen ze de batterijpacks uit de gsm's eerst, vooraleer ze de toestellen aan hun kinderen overhandigen:

"Ja, ook omwille van ontploffingsgevaar ook. Zeker voor zo'n kleine."

7.2.4.5. Privacy

Tot slot speelt ook de privacy een rol in wat betreft het recyclageproces van batterijpacks. De bestanden vormen een grote drijfveer om een toestel waarin een batterijpack zit, of de batterijpack zelf, niet te recyclen. Gezinnen zitten met de angst dat de bestanden op de een of andere manier nog achterhaald kunnen worden of ze zijn gewoon te lui om de bestanden eraf te halen.

De angst waarmee gezinnen zitten in deze context werd in grote mate aangehaald door de gezinnen. An bijvoorbeeld, zit zeker en vast met deze schrik:

"En dan bang zijn dat er iets opstaat en dat je dat niet goed eraf gehaald hebt ofzo, allee, dat heb ik."

Maar niet alleen An vertelde over dit mogelijke probleem, maar ook Rob beschreef zijn angst uitvoerig:

"Maar het probleem ermee is, mijn oude laptop bijvoorbeeld, daar staat soms gevoelige informatie op. En ik heb er dan wel een probleem mee om die weg te doen. Ik wil nu niet zeggen over heel confronterende dingen, maar je doet er ook internetbankieren mee, je hebt daar ook mee gechat met mensen, misschien over dingen die anderen niet moeten weten. Ja, ene die daar wat handig mee is, kan daar altijd dingen van terughalen. En dan ben ik niet zo geneigd om zo en dat is met een gsm ook zo."

Sommige gezinnen zouden extra voorzorgen nemen wanneer ze toestellen, waarin batterijpacks zitten, toch zouden gaan recyclen. Ze zouden er zeker voor zorgen dat de bestanden niet teruggehaald kunnen worden. Jo zou het als volgt aanpakken:

"Nee, onze computers hebben we gewoon op zolder gezet. Waar moet je dat? Ja, je kan die naar de kringloop, maar ja, je hebt daar van alle gegevens. Je hebt daar inloggegevens van de bank ofzo staan daar ook op, allee. [...] Eerst nog kapot geklopt dan. Je kan daarmee lachen maar. [...] Ze zeggen toch dat toch altijd."

Daarnaast geeft een laatste groep van gezinnen eerlijk toe dat ze te lui zijn om de bestanden van de toestellen af te halen en dus bijgevolg de toestellen ook niet zullen recycleren. An vertelt hierover:

"Gho. Ik denk ook, omdat daar bestanden opstaan. Te lui zijn om die er eerst af te halen en dan in je nieuwe gsm steken. En dan ja."

8. Discussie en conclusie

Hoofdstuk 8 bestaat uit vier onderdelen, namelijk: bespreking, beperkingen eigen onderzoek en aanbevelingen verder onderzoek, praktische – en beleidsaanbevelingen en conclusie.

8.1. Bespreking

Dit onderzoek heeft als doel een antwoord te geven op de centrale onderzoeksvraag: “Welke link bestaat er tussen de milieu-attitude en het recyclagegedrag van gezinnen met kinderen bij batterijpacks?”

Er werd ten eerste gekeken welke invloeden er aan de grondslag liggen van het algemene recyclagegedrag bij gezinnen met jonge kinderen. Het algemene recyclageproces wordt volgens dit onderzoek beïnvloed door volgende factoren: (i) kinderen, (ii) verplichting, (iii) gewoonte, (iv) financieel, (v) kennis en (vi) eenvoud. Ook kwam er uit de bevindingen naar voor dat het recyclageproces van batterijen bij gezinnen met jonge kinderen beïnvloed wordt door de volgende drie factoren: (i) kinderen, (ii) gevaar en (iii) opslag. Als laatste kan er op basis van dit onderzoek gezegd worden dat (i) kinderen, (ii) kennis, (iii) waarde van het toestel, (iv) reserve en (v) privacy een invloed uitoefenen op het recyclagegedrag van batterijpacks bij gezinnen met jonge kinderen. Wat meteen opvalt, is dat het milieu niet als rechtstreeks beïnvloedende factor gevonden werd, maar dat er eerder praktische dingen aangehaald worden.

Het algemene recyclagegedrag werd in de literatuur al uitvoerig onderzocht. Onderzoek naar het recyclagegedrag van batterijen en het recyclagegedrag van batterijpacks is echter zeer beperkt. Een eerste, vernieuwend inzicht dat naar voor komt uit dit onderzoek, is dat het mogelijke gevaar dat batterijen inhoudt een positieve invloed heeft op de opslag ervan. Het gaat hier vaak over persoonlijk gevaar weliswaar. Gezinnen vinden batterijen gevaarlijk en willen het om die reden zeker gerecycleerd hebben.

Wat de kinderen betreft, werd er ook een beïnvloeding gevonden. Ook dit is een zeer vernieuwend aspect, daar het onderzoek naar de invloed van kinderen op het recyclagegedrag zeer gering is. In tegenstelling tot wat BEBAT ondervond, namelijk dat kinderen een negatieve invloed hebben op het recyclagegedrag, wijst dit onderzoek op de positieve effecten ervan. Volgens dit onderzoek vormen de kinderen een stimulans om te recyclen. Enerzijds doen de ouders het beter, omdat ze een voorbeeldfunctie willen vervullen en omdat ze door het hebben van kinderen meer batterijen hebben dan vroeger en zich dus meer genoodzaakt voelen deze te recyclen. Anderzijds doen de ouders het meer of beter, omdat de kinderen hen er bewust van maken. Ze worden op school immers fel betrokken met het milieu en recyclage. Verder wordt er via campagnes ingespeeld op de kinderen en hun ouders.

Het voorgaande bleek ook uit eerder onderzoek. Ballantyne et al. (2001) ondervonden dat kinderen het recyclageproces van hun ouders beïnvloeden wanneer ze de op school aangehaalde milieuproblemen mee naar huis nemen. Ook de omgekeerde relatie werd eerder aangetoond.

Bandura and McClelland (1977) concludeerden op basis van hun onderzoek dat ouders zich meer bezig houden met recyclage aangezien ze het juiste voorbeeld willen geven.

Campagnes stimuleren de inzameling van batterijen, daar de kinderen of de school er een voordeel uit kunnen halen. Uit eerder onderzoek (Platow et al., 1999) blijkt dat de sociale identiteit een stimulerende factor is wat betreft het 'geefgedrag' van personen. Voor batterijpacks geldt er echter ook een negatieve beïnvloeding vanuit de kinderen: toestellen worden bewaard om te dienen als speelgoed of omdat ze later in gebruik genomen kunnen worden door de kinderen.

Het probleem dat BEBAT erkent, namelijk een vertraagde inzameling van batterijpacks, werd in het verleden in eerdere studies, in andere landen, ook al bewezen. Bij onderzoek van Ylä-Mella, Keiski, and Pongrácz (2015) beweerde 55% van de ondervraagden dat ze nog twee of meerdere gsm's bijhielden. Yin, Gao, and Xu (2014) zagen in hun studie dat 47,1% van de respondenten hun gsm-toestellen thuis bewaarde.

Het zou uiteraard mogelijk zijn dat het effect van kinderen niet groter is dan alle praktische redenen die aangehaald werden om batterijpacks niet te recycleren. Wat zeker vast staat, is dat gezinnen met jonge kinderen meer batterijen verbruiken dan voordien. Het niet hebben van de nodige kennis heeft een invloed op het recyclagegedrag. In het opzicht van batterijpacks betekent dit dat gezinnen niet op de hoogte zijn van alles in verband met batterijpacks. Wat zijn het, hoe herken je ze en in welke toestellen zitten ze, zijn dan ook vragen die onbeantwoord blijven. Mensen weten om deze reden dus ook niet dat BEBAT dit soort batterijen inzamelt. Daarnaast worden de toestellen ook nog bewaard om andere redenen.

Dat kennis een grote rol speelt bij recyclage, werd eerder al aangetoond. Het is mogelijk dat personen bepaald gedrag niet op de juiste manier kunnen stellen, aangezien zij de nodige informatie niet hebben (Thøgersen, 1995). Mee et al. (2004) ondervonden in hun onderzoek dat consumenten informeren naar het belang van recyclage en waar ze juist moeten recycleren ertoe kunnen bijdragen dat mensen effectief recycleren. In het opzicht van batterijen toonden Hansmann et al. (2006) aan dat er een positieve relatie bestaat tussen het hebben van de juiste kennis en het recyclagegedrag. Ook in het eerder aangehaalde onderzoek van Ylä-Mella et al. (2015) werd als reden om batterijpacks niet te recycleren 'ik weet niet waar ik de batterijen moet binnenbrengen' vaak aangehaald. De studie toonde aan dat er vooral op dit luik ingespeeld moet worden door extra informatie te verlenen.

Gsm's kunnen bovendien vaak later nog dienen als vervangtoestel voor wanneer het huidige toestel het begeeft. Gsm's worden dan ook door Cox, Griffith, Giorgi, and King (2013) beschreven als *up-to-date* producten. Deze producten hebben een korte levensduur, maar worden vaak vervangen voor het einde van hun functionele leven. Dit draagt ertoe bij dat de gsm's thuis opgeslagen worden, omdat ze toch nog voldoende functioneel zijn om te dienen als reservetoestel.

Cox et al. (2013) speculeerden dat gsm's gepersonaliseerd worden door de eigenaars en de toestellen, bijgevolg dus een representatie zijn van hun persoonlijkheid. Dit draagt er volgens hen

toe dat er een zekere tijd moet overgaan alvorens de eigenaars afstand kunnen nemen van de toestellen. De speculatie van hen wordt ondersteund in dit onderzoek. Gezinnen brengen hun batterijpacks en toestellen vaak niet binnen aangezien er een bepaalde waarde aan vasthangt die zowel financieel als emotioneel kan zijn. Hiermee gepaard gaand, is er nog de privacy die een invloed uitoefent op het vertraagde recyclageproces van batterijen. Gezinnen zitten immers met de angst dat bestanden teruggevonden kunnen worden en nemen hun voorzorgen door ze niet te recycleren.

Wat het milieu betreft, blijkt uit de bevindingen uit eigen onderzoek dat iedereen er zich bewust van is dat het milieu erop achteruit aan het gaan is. Bijgevolg zijn de gezinnen van mening dat er iets aan gedaan moet worden. De klimaat-enquête van 2013 concludeerde eerder al dat Belgen zeer ongerust zijn wat betreft het milieu (FOD Volksgezondheid, 2014).

Daarnaast bewees de klimaat-enquête ook dat Belgen vinden dat vooral andere sectoren bijdragen aan de klimaatproblematiek en dat de impact vanuit de gezinnen gering is en bijgevolg dus beperkte inspanningen moeten leveren (FOD Volksgezondheid, 2014). Ook dit komt overeen met de bevindingen uit het onderzoek aangezien de gezinnen denken dat hun individuele invloed zeer beperkt is ten opzichte van de invloed die de industrie uitoefent. 'Het milieu' en ' bezig zijn met het milieu' is voor niemand een hoofdprioriteit in het leven. In dit opzicht kan er een link gemaakt worden met rechtvaardiging. Volgens de tweede neutralisatietheorie van Sykes and Matza (1957) ontkent een individu dat er significante schade berokkend wordt aan het milieu door niet deel te nemen aan het recyclageproces. Dit zal uiteindelijk leiden tot het rechtvaardigen van zijn negatieve gedragingen.

Een eenduidige conclusie kan op basis van dit onderzoek gemaakt worden: er bestaat geen directe link tussen de houding ten opzichte van het milieu en het recyclagegedrag van gezinnen met kinderen bij batterijpacks. Er werd immers nergens in dit onderzoek vermeld dat gezinnen recycleren (algemeen of batterijen) uit milieuredenen. Dat er geen of nauwelijks een link tussen beiden te vinden is, werd in de literatuur (Kaiser et al., 1999) al eerder aangetoond.

8.2. Beperkingen eigen onderzoek en aanbevelingen verder onderzoek

Uiteraard heeft ieder onderzoek zijn eigen beperkingen. Bijgevolg zal hier het onderzoeksproces kort geëvalueerd worden.

Eerst en vooral is het zo dat er 14 diepte-interviews uitgevoerd zijn, wat ertoe bijdraagt dat het onderzoek niet erg representatief is. Er kunnen dus eigenlijk geen algemene conclusies getrokken worden die voor alle gezinnen in België gelden. Daarbij sluit aan dat de sample voornamelijk bestond uit gezinnen met kinderen die jonger dan of gelijk aan 6 jaar zijn. Ook bij de ouders zijn de 30+'ers in ruime mate aanwezig. De gezinnen zijn allemaal woonachtig in dezelfde regio. Ook dit zou eventueel een invloed kunnen uitoefenen. Daarnaast betreft het een homogene groep: er zitten enkel respondenten in van dezelfde afkomst, namelijk: Belgisch.

Ten tweede is er de mogelijkheid op interviewbias, tijdens het interview kan een beïnvloeding ontstaan zijn wat uiteindelijk zou kunnen hebben geleid tot vertekening. Het zou in dit opzicht mogelijk zijn dat ik de geïnterviewde onbewust een bepaald soort antwoorden zou hebben aangemoedigd of ontmoedigd. Daarnaast kan het ook zijn dat de geïnterviewde niet voor zijn eigen mening uit durfde komen, maar inspeelde op de verwachtingen die ik als interviewer had.

Om het onderzoek meer uit te breiden naar de gehele Belgische bevolking, zouden er ook meer interviews gedaan moeten worden, waarbij er variëteit zit in de leeftijd van de kinderen en de leeftijd van de ouders. Ook het gebied waaruit de gezinnen komen, zou meer gevarieerd moeten zijn. Het zou namelijk ook kunnen zijn dat er andere linken gevonden zouden worden aangezien het ophalingsmechanisme van afval niet in elk gebied hetzelfde is. Verder zou er voor meer variëteit kunnen geopteerd worden wat betreft de afkomst van de respondenten.

Onderzoek naar de invloed van kinderen op milieuvriendelijk gedrag is zeer gering. De bijdrage die in dit onderzoek geleverd werd, kan echter wel een mooie indicatie zijn voor verder onderzoek. Het zou in dat opzicht dus een *must* zijn, mocht er meer onderzoek gebeuren die deze relatie nagaat. Het is namelijk zo dat er nog maar een beperkt aantal kwantitatieve onderzoeken gedaan is die deze relatie onderzoeken. Kwalitatief onderzoek werd voorheen zelfs nog nooit gedaan. Er zou gekozen kunnen worden voor triangulatie aangezien het de geldigheid van de resultaten verhoogt (Verhoeven, 2007). Data-triangulatie houdt in dat er verschillende databronnen gebruikt worden (Baarda et al., 2009). Dit betekent dat zowel de ouders als de kinderen geïnterviewd worden om na te gaan of effectief hetzelfde gezegd wordt.

Daarnaast zou dit onderzoek in andere landen uitgevoerd kunnen worden. Er kan dan nagegaan worden of deze relaties ook daar naar voor komen. Misschien is het probleem van de batterijpacks er ook in andere landen, of het inzamelingsmechanisme daar zou kunnen verschillen.

8.3. Praktische – en beleidsaanbevelingen

Dit onderdeel geeft aan op welke factoren BEBAT kan proberen in te spelen wanneer ze de recyclage van batterijen, en batterijpacks, willen stimuleren.

BEBAT is op de hoogte van de problematiek in verband met batterijpacks en probeert mensen er dan ook bewust van te maken dat ook deze soort gerecycleerd moet worden. Dit doen ze ten eerste aan de hand van tv- en radiocampagnes. Zo hebben ze bijvoorbeeld een reclamespotje waarin de batterijpacks op het einde vermeld worden. Daarnaast wordt er op de inzamelpunten zelf vermeld dat ook de batterijpacks daar gerecycleerd mogen worden. Het is echter een feit dat gezinnen noch het reclamespotje, noch de informatie bij de inzamelpunten hebben gezien.

De uitdaging waarmee BEBAT geconfronteerd wordt, is dus het feit dat ze meer informatie, of althans op een andere manier, moeten verstrekken aan de gezinnen. Ze zijn vandaag de dag immers niet op de hoogte wat een batterijpack is, hoe ze het moeten herkennen en in welke producten deze batterijpacks allemaal zitten. Dit zou een eerste, cruciale stap zijn, aangezien de

gezinnen de batterijen eerst moeten kennen en herkennen en de batterijen daarna uiteraard pas op de juiste wijze kunnen recyclen, namelijk door binnen te brengen bij BEBAT. Het is immers doordat de mensen het niet weten, dat ze het ook niet kunnen doen.

De manier waarop de informatie aan de gezinnen aangereikt kan worden is verschillend. Er moet wel in het achterhoofd gehouden worden dat de gezinnen een minimale inspanning willen leveren in wat betreft het verkrijgen van bijkomende informatie. Borden langs de autostrade, de inzamelpunten aantrekkelijker maken met foto's, radiospotjes, enz. worden in dit opzicht dan ook vaak aangehaald.

Een van de factoren die ertoe bijdraagt dat gezinnen batterijen recyclen, is het ermee gaande gevaar. Uiteraard kunnen batterijen niet als een gevaarlijk product worden omschreven, aangezien de consumptie ervan dan misschien in het gedrang zou komen. Wel zou het mogelijk zijn om meer informatie te geven over de gevaren, aangezien de gezinnen vaak een tekort aan informatie ervaren. Dit zou dan bijvoorbeeld ook extra informatie kunnen zijn in verband met het recyclageproces. Als de gezinnen hun batterijen sneller binnen zouden brengen, zouden de stoffen beter gerecycleerd kunnen worden en bijgevolg niet meer, of in mindere mate, aangeboden moeten worden (Bernardes et al., 2004). Deze extra informatie kan aangeboden worden via sociale media, bijvoorbeeld aan de hand van een instructiefilmpje.

Het voorgaande houdt verband met de campagnes die de inzameling van batterijen stimuleren. Gezinnen brengen hun batterijen vooral of sneller binnen wanneer ze weten dat het voor een goed doel is of wanneer ze er een voordeel uit kunnen halen. Dit blijkt uit de recente campagne waarmee de school die de meeste batterijen inzamelt een K3-show wint. Deze campagne werd immers vaak aangehaald door de gezinnen als drijfveer om batterijen massaal in te zamelen. BEBAT zou dus meer wedstrijden kunnen organiseren. Wedstrijden zullen echter enkel zorgen voor een tijdelijke piek in wat betreft de inzameling van batterijen. Nadat de wedstrijd afgelopen is, zullen de gezinnen hun batterijen terug binnenbrengen zoals voorheen, namelijk 'wanneer het bakje vol is'. Uiteraard moeten de gezinnen dan op de hoogte zijn van het feit dat ook batterijpacks net zoals de gewone batterijen binnengebracht mogen worden bij BEBAT.

Een andere, en zeer grote factor, zijn de kinderen. Het is dus voornamelijk belangrijk dat BEBAT de kinderen betreft. Dit zou onder andere kunnen vanuit de school. Als de school een bepaalde hoeveelheid batterijen binnenbrengt, en uiteraard ook batterijpacks, de school een bepaalde stimulans geven of bijvoorbeeld een budget geven waarmee ze speelgoed kunnen kopen voor de kinderen. Daarnaast kunnen de kinderen ook nauwer betrokken worden door hen op een educatieve manier in contact te laten komen met batterijpacks en de nodige informatie. Achteraf, wanneer de kinderen naar huis gaan, zou het mogelijk kunnen zijn dat ze deze informatie delen met hun ouders. Ten slotte zouden er ook informatiebrochures aan de kinderen uitgedeeld kunnen worden, die ook de ouders achteraf te lezen krijgen.

8.4. Conclusie

Het doel van dit onderzoek is informatie verzamelen in verband met het recyclagegedrag van gezinnen met jonge kinderen om vervolgens te kijken of er een relatie bestaat tussen de houding ten opzichte van het milieu en het recyclagegedrag. Het onderzoek werd uitgevoerd aan de hand van 14 diepte-interviews die tot doel hadden meer inzicht te verkrijgen in het recyclagegedrag.

Uit de bevindingen kan geconcludeerd worden dat het algemene recyclageproces bij gezinnen met jonge kinderen wordt beïnvloed door de volgende zes factoren: (i) kinderen, (ii) verplichting, (iii) gewoonte, (iv) financieel, (v) kennis en (vi) eenvoud. Al deze factoren beïnvloeden het recyclagegedrag op een positieve manier.

Daarnaast kwam er uit de bevindingen naar voor dat het recyclageproces van batterijen bij gezinnen met jonge kinderen beïnvloed wordt door de volgende factoren: (i) kinderen, (ii) gevaar en (iii) opslag. Ook hier oefenen de kinderen een positieve invloed uit op het recyclagegedrag van batterijen. Het mogelijke gevaar dat batterijen met zich mee brengt, zorgt ook voor een positieve beïnvloeding. De opslag echter, beïnvloedt het recyclagegedrag van batterijen bij gezinnen met jonge kinderen op een negatieve manier.

Het recyclagegedrag van batterijpacks bij gezinnen met jonge kinderen vervolgens, wordt beïnvloed door: (i) kinderen, (ii) kennis, (iii) waarde van het toestel, (iv) reserve en (v) privacy. De invloed die vanuit de kinderen uitgaat, is zowel positief als negatief. De factor kennis speelt positief in op het recyclagegedrag van batterijpacks bij gezinnen met jonge kinderen. De 'waarde van het toestel', de factor 'reserve' en de factor 'privacy' vormen alle drie een barrière in wat betreft het recycleren van batterijpacks.

Kinderen zijn dus een zeer belangrijk factor in wat betreft recycleren. Ouders willen immers het voorbeeld geven aan hun kinderen en gaan daarom meer of beter om met recyclage. Verder worden de kinderen bewust betrokken met milieu en recyclage door de scholen. Op die manier stimuleren zij het recyclagegedrag van hun ouders ook nog eens. Er is dus sprake van een wederzijdse beïnvloeding. Voor batterijpacks is de invloed vanuit de kinderen echter zowel positief als negatief. Gezinnen bewaren de toestellen met batterijpacks aangezien de kinderen er nog gebruik van kunnen maken. Wat de positieve invloed hieromtrent inhoudt, is het volgende: gezinnen met jonge kinderen recycleren de batterijpacks net wel, om te vermijden dat de kinderen er anders mee in contact zouden kunnen komen bij gebruik als speelgoed.

Het mogelijke gevaar dat batterijen met zich meebrengt, zorgt ervoor dat gezinnen batterijen recycleren. De reden waarom gezinnen met jonge kinderen batterijen gevaarlijk vinden, is omdat ze in het verleden te maken kregen met een – in hun ogen – gevaarlijke situatie met batterijen. Anderen vinden batterijen gevaarlijk voor zowel milieu als voor de kinderen, maar kunnen het precieze gevaar niet omschrijven. Dat brengt ons tot een grote uitdaging wat betreft het verspreiden van kennis. Gezinnen hebben niet altijd de juiste informatie, waardoor ze gefrustreerd raken en onjuist recycleren. Daarnaast zorgt het niet hebben van de juiste informatie in het opzicht

van batterijpacks ervoor dat gezinnen dat soort batterijen niet recycleren. Ze zijn immers niet op de hoogte van wat batterijpacks zijn, hoe ze dat soort batterijen moeten herkennen en in welke toestellen dat soort batterijen zich bevinden. Het probleem van vertraagde inzameling van batterijpacks is dan ook vooral te wijten aan dit informatietekort.

Op basis van dit onderzoek kan er geconcludeerd worden dat er geen directe link bestaat tussen de houding ten opzichte van het milieu en het recyclagegedrag van batterijpacks bij gezinnen met kinderen. Nergens werd het milieu immers als grote drijfveer aangegeven, hoewel de gezinnen wel vinden dat het milieu aandacht vereist aangezien het erop achteruit aan het gaan is.

Lijst van geraadpleegde werken

- Aarts, K., Pellikaan, H., & Van der Veen, R. (1995). *Sociale Dilemma's in het Milieubeleid*: Amsterdam: Het Spinhuis.
- Ackaert, L., Swyngedouw, M., & Brussel, K. (1998). Milieubesef en milieuedrag van de Vlaming. *Ministerie van de Vlaamse Gemeenschap (1998), Vlaanderen gepeild*, 127-154.
- Ajzen, I. (1991). The theory of planned behavior. *Organizational behavior and human decision processes*, 50(2), 179-211.
- Ajzen, I., & Fishbein, M. (1977). Attitude-behavior relations: A theoretical analysis and review of empirical research. *Psychological bulletin*, 84(5), 888.
- Ajzen, I., & Fishbein, M. (2005). The influence of attitudes on behavior. *The handbook of attitudes*, 173, 221.
- Baarda, D., De Goede, M., & Teunissen, J. (2009). *Basisboek kwalitatief onderzoek: handleiding voor het opzetten en uitvoeren van kwalitatief onderzoek*: Stenfert Kroese.
- Ballantyne, R., Fien, J., & Packer, J. (2001). Program effectiveness in facilitating intergenerational influence in environmental education: Lessons from the field. *The Journal of Environmental Education*, 32(4), 8-15.
- Bandura, A., & McClelland, D. C. (1977). Social learning theory.
- Bebat. (2011). Deelnemer worden. Retrieved from <http://www.bebat.be/deelnemer-worden-0>
- Bernardes, A., Espinosa, D. C. R., & Tenório, J. S. (2004). Recycling of batteries: a review of current processes and technologies. *Journal of Power Sources*, 130(1), 291-298.
- Bratt, C. (1999). The impact of norms and assumed consequences on recycling behavior. *Environment and Behavior*, 31(5), 630-656.
- Brekke, K. A., Kverndokk, S., & Nyborg, K. (2003). An economic model of moral motivation. *Journal of public economics*, 87(9), 1967-1983.
- Calliope. (2015). Codebomen. Retrieved from <http://uahost.uantwerpen.be/osc/Academic/index.php/resultaten-kwalitatief-theorie/37-resultaten-kwalitatief/resultaten-kwalitatief-theorie/125-codebomen>
- Clark, C. F., Kotchen, M. J., & Moore, M. R. (2003). Internal and external influences on pro-environmental behavior: Participation in a green electricity program. *Journal of environmental psychology*, 23(3), 237-246.
- Cook, A. J., Kerr, G. N., & Moore, K. (2002). Attitudes and intentions towards purchasing GM food. *Journal of Economic Psychology*, 23(5), 557-572.
- Corbin, J., & Strauss, A. (2014). *Basics of qualitative research: Techniques and procedures for developing grounded theory*: Sage publications.
- Cox, J., Griffith, S., Giorgi, S., & King, G. (2013). Consumer understanding of product lifetimes. *Resources, Conservation and Recycling*, 79, 21-29.
- Davis, G., Phillips, P. S., Read, A. D., & Iida, Y. (2006). Demonstrating the need for the development of internal research capacity: Understanding recycling participation using the Theory of Planned Behaviour in West Oxfordshire, UK. *Resources, Conservation and Recycling*, 46(2), 115-127.

- do Valle, P. O., Reis, E., Menezes, J., & Rebelo, E. (2004). Behavioral determinants of household recycling participation the Portuguese case. *Environment and Behavior*, 36(4), 505-540.
- Dubois, M. (2012). Extended producer responsibility for consumer waste: the gap between economic theory and implementation. *Waste Management & Research*, 30, 36-42.
- Eichner, T., & Pethig, R. (2001). Product design and efficient management of recycling and waste treatment. *Journal of Environmental Economics and Management*, 41(1), 109-134.
- Ellemers, N., Spears, R., & Doosje, B. (2002). Self and social identity*. *Annual review of psychology*, 53(1), 161-186.
- Ernst, A. M. (1997). *Ökologisch-soziale Dilemmata: Psychologische Wirkmechanismen des Umweltverhaltens*: Beltz, Psychologie-Verlag-Union.
- Directive 2006/66/EC of the European Parliament and of the Council of 6 September 2006 on batteries and accumulators and waste batteries and accumulators and repealing Directive 91/157/EEC, (2006).
- EU. (2008). Directive 2008/98/EC of the European Parliament and of the Council of 19 November 2008 on waste and repealing certain directives.
- EU. (2013). DIRECTIVE 2013/56/EU OF THE EUROPEAN PARLIAMENT AND OF THE COUNCIL of 20 November 2013 amending Directive 2006/66/EC of the European Parliament and of the Council on batteries and accumulators and waste batteries and accumulators as regards the placing on the market of portable batteries and accumulators containing cadmium intended for use in cordless power tools, and of button cells with low mercury content, and repealing Commission Decision 2009/603/EC.
- European Portable Battery Association. The Collection of Waste Portable Batteries in Europe in View of the Achievability of the Collection Targets Set by Batteries Directive 2006/66/EC, 2013.
- Europese Commissie. (2015). Batteries & Accumulators. Retrieved from <http://ec.europa.eu/environment/waste/batteries/>
- FOD Volksgezondheid, V. v. d. V. e. L. (2014). *Klimaatenquête 2013*. Retrieved from http://www.klimaat.be/files/2314/0022/6478/enquete_klimaatverandering_2013_-_eindrapport-besluiten.pdf
- Greenslade, J. H., & White, K. M. (2005). The prediction of above-average participation in volunteerism: A test of the theory of planned behavior and the volunteers functions inventory in older Australian adults. *The Journal of Social Psychology*, 145(2), 155-172.
- Grob, A. (1995). A structural model of environmental attitudes and behaviour. *Journal of environmental psychology*, 15(3), 209-220.
- Grønhoj, A., & Thøgersen, J. (2012). Action speaks louder than words: The effect of personal attitudes and family norms on adolescents' pro-environmental behaviour. *Journal of Economic Psychology*, 33(1), 292-302.
- Hansmann, R., Bernasconi, P., Smieszek, T., Loukopoulos, P., & Scholz, R. W. (2006). Justifications and self-organization as determinants of recycling behavior: The case of used batteries. *Resources, Conservation and Recycling*, 47(2), 133-159.
- Hogg, M. A. (2006). Social identity theory. *Contemporary social psychological theories*, 13, 111-1369.
- Jeanine Evers. (2007). *Kwalitatief interviewen: kunst én kunde*.

- John, D. R. (1999). Consumer socialization of children: A retrospective look at twenty-five years of research. *Journal of consumer research*, 26(3), 183-213.
- Kaiser, F., Wölfling, S., & Fuhrer, U. (1999). Environmental attitude ecological behaviour. *Journal of environmental psychology*, 19(1), 1-19.
- Koninklijk besluit inzake het op de markt brengen en de informatie voor de eindgebruikers van batterijen en accu's, en tot opheffing van het koninklijk besluit van 17 maart 1997 inzake batterijen en accu's die gevaarlijke stoffen bevatten (2009).
- Klößner, C. A., & Blöbaum, A. (2010). A comprehensive action determination model: Toward a broader understanding of ecological behaviour using the example of travel mode choice. *Journal of environmental psychology*, 30(4), 574-586.
- Klößner, C. A., & Oppedal, I. O. (2011). General vs. domain specific recycling behaviour—Applying a multilevel comprehensive action determination model to recycling in Norwegian student homes. *Resources, Conservation and Recycling*, 55(4), 463-471.
- Knussen, C., & Yule, F. (2008). "I'm Not in the Habit of Recycling" The Role of Habitual Behavior in the Disposal of Household Waste. *Environment and Behavior*, 40(5), 683-702.
- Kuczynski, L., & Parkin, C. M. (2007). Agency and Bidirectionality in Socialization: Interactions, Transactions, and Relational Dialectics.
- Lindqvist, T., & Lidgren, K. (1990). *Modeller för förlängt producentansva*. Retrieved from
- Mannetti, L., Pierro, A., & Livi, S. (2004). Recycling: Planned and self-expressive behaviour. *Journal of environmental psychology*, 24(2), 227-236.
- Matthies, E., Selge, S., & Klößner, C. A. (2012). The role of parental behaviour for the development of behaviour specific environmental norms—The example of recycling and re-use behaviour. *Journal of environmental psychology*, 32(3), 277-284.
- Mee, N., Clewes, D., Phillips, P. S., & Read, A. D. (2004). Effective implementation of a marketing communications strategy for kerbside recycling: a case study from Rushcliffe, UK. *Resources, Conservation and Recycling*, 42(1), 1-26.
- Miles, M. B., & Huberman, A. M. (1984). *Qualitative data analysis: A sourcebook of new methods*.
- Mortelmans, D. (2007). *Handboek kwalitatieve onderzoeksmethoden*: Acco Leuven/Voorburg.
- Ovam. (g.d.-a). Batterijen. Retrieved from <http://www.ovam.be/batterijen>
- Ovam. (g.d.-b). Producentenverantwoordelijkheid. Retrieved from <http://www.ovam.be/producentenverantwoordelijkheid-samen-besturen>
- Ovam. (g.d.-c). Selectief inzamelen van verpakkingsafval via de terugnameplicht. Retrieved from <http://www.ovam.be/selectief-inzamelen-verpakkingsafval-terugnameplicht>
- Park, J., & Ha, S. (2012). Understanding pro-environmental behavior: A comparison of sustainable consumers and apathetic consumers. *International Journal of Retail & Distribution Management*, 40(5), 388-403.
- Platow, M. J., Durante, M., Williams, N., Garrett, M., Walshe, J., Cincotta, S., . . . Barutchu, A. (1999). The contribution of sport fan social identity to the production of prosocial behavior. *Group Dynamics: Theory, Research, and Practice*, 3(2), 161.
- Saphores, J.-D. M., Ogunseitán, O. A., & Shapiro, A. A. (2012). Willingness to engage in a pro-environmental behavior: An analysis of e-waste recycling based on a national survey of US households. *Resources, Conservation and Recycling*, 60, 49-63.

- Schwartz, S. H. (1970). Moral decision making and behavior. *Altruism and helping behavior*, 127-141.
- Schwartz, S. H. (1973). Normative explanations of helping behavior: A critique, proposal, and empirical test. *Journal of Experimental Social Psychology*, 9(4), 349-364.
- Schwartz, S. H. (1977). Normative Influences on Altruism1. *Advances in experimental social psychology*, 10, 221-279.
- Sekaran, U., & Bougie, R. (2003). Research methods for business: A skill building approach. *John Wiley and Sons Inc., New York*.
- Stern, P. C., Dietz, T., Abel, T. D., Guagnano, G. A., & Kalof, L. (1999). A value-belief-norm theory of support for social movements: The case of environmentalism. *Human ecology review*, 6(2), 81-97.
- Strauss, A., & Corbin, J. (1990). *Basics of qualitative research* (Vol. 15): Newbury Park, CA: Sage.
- Sun, M., Yang, X., Huisingh, D., Wang, R., & Wang, Y. (2015). Consumer behavior and perspectives concerning spent household battery collection and recycling in China: a case study. *Journal of Cleaner Production*, 107, 775-785.
- Sykes, G. M., & Matza, D. (1957). Techniques of neutralization: A theory of delinquency. *American sociological review*, 664-670.
- Tellegen, E., & Wolsink, M. (1992). *Milieu en samenleving: een sociologische inleiding*: Stenfert Kroese Leiden/Antwerpen.
- Thøgersen, J. (1995). Understanding of consumer behaviour as a prerequisite for environmental protection. *Journal of consumer policy*, 18(4), 345-385.
- Tonglet, M., Phillips, P. S., & Read, A. D. (2004). Using the Theory of Planned Behaviour to investigate the determinants of recycling behaviour: a case study from Brixworth, UK. *Resources, Conservation and Recycling*, 41(3), 191-214.
- Triandis, H. C. (1977). *Interpersonal behavior*: Brooks/Cole Publishing Company Monterey, CA.
- Turaga, R. M. R., Howarth, R. B., & Borsuk, M. E. (2010). Pro-environmental behavior. *Annals of the New York Academy of Sciences*, 1185(1), 211-224.
- United Nations Environment Programme. (2005). Advancing sustainable lifestyles through marketing and communication. <http://www.unep.fr/shared/publications/pdf/DTIx0763xPA-TalkWalk.pdf> Retrieved from <http://www.unep.fr/shared/publications/pdf/DTIx0763xPA-TalkWalk.pdf>
- Van Dael, M., Lizin, S., Hoogmartens, R., & Van Passel, S. (2015). Drivers and Barriers to Battery Pack Collection by Belgian Households. *SuMMa Report*, 16, 1-47.
- Verhoeven, N. (2007). Wat is onderzoek. *Praktijkboek methoden en technieken voor het hoger*. Decreet betreffende het duurzaam beheer van materiaalcringlopen en afvalstoffen, (2011).
- Wester, F. P. J., Renckstorf, K., & Scheepers, P. L. H. (2006). *Onderzoekstypen in de communicatiewetenschap*: Alphen aan den Rijn: Kluwer.
- Whitmarsh, L., & O'Neill, S. (2010). Green identity, green living? The role of pro-environmental self-identity in determining consistency across diverse pro-environmental behaviours. *Journal of environmental psychology*, 30(3), 305-314.
- Yin, J., Gao, Y., & Xu, H. (2014). Survey and analysis of consumers' behaviour of waste mobile phone recycling in China. *Journal of Cleaner Production*, 65, 517-525.

Ylä-Mella, J., Keiski, R. L., & Pongrácz, E. (2015). Electronic waste recovery in Finland: Consumers' perceptions towards recycling and re-use of mobile phones. *Waste Management, 45*, 374-384.

Bijlagen

Bijlage 1: het interview

Inleiding

Situëren van doel van het onderzoek, nl.: inzicht verwerven in het recyclagegedrag van gezinnen met kinderen waarvan het oudste kind jonger dan 12 jaar is. Factoren die ertoe bijdragen dat er wel gerecycleerd wordt (of niet). Ik ga hierbij dus toetsen naar redenen, drijfveren, motivaties waarom men (al dan niet) recycleert.

We zullen ongeveer een uur lang het recyclagegedrag bespreken om uiteindelijk ook meer inzicht te krijgen in het recyclagegedrag. Naast u/jullie, zullen er nog een dertiental koppels/alleenstaanden geïnterviewd worden.

Alles wat hij/zij vertelt, blijft vertrouwelijk. Er zullen dus nergens namen vernoemd worden. Daarbij vraag ik aan deze persoon of hij ermee akkoord gaat dat ik het gesprek zal opnemen aangezien dit noodzakelijk is voor de verdere uitwerking van mijn masterthesis. Daarbij zal ik ook vermelden dat de geïnterviewde(n) achteraf mijn getypte versie kunnen nalezen, indien ze dit wensen.

Ook zal ik vragen of tot nu toe alles duidelijk is, of dat de respondent al vragen heeft. Zo niet, kan ik van start gaan met het interview. Indien hem/haar er achteraf nog iets te binnen schiet, kan hij mij er achteraf nog over aanspreken.

Korte voorstelling van de respondent(en) en de kinderen. Het interview is anoniem, dus er wordt gebruik gemaakt van pseudoniemen: "*Hoe hebt u altijd al willen heten?*" Daarnaast ook vragen naar leeftijd, werksituatie, gezinssituatie, kinderen, enz.

Midden

1A. Algemeen recyclage

- Hoe zou u uw houding ten opzichte van het milieu omschrijven? Wat is uw/jullie houding ten opzichte van het milieu?
- waaraan denk je in de eerste plaats aan denken als ze het over het milieu hebben (opwarming aarde, vervuiling, uitsterven dieren)
 - Hoe belangrijk is het milieu voor u/jullie?
 - Is het milieu een grote bekommernis in jullie leven?
 - Doen jullie vaak activiteiten in open lucht "*outdoor activities*" bv.: fietsen, wandelen, lopen, vissen, paardrijden, dieren spotten, picknicken, kamperen, enz.?
 - Als ze ja antwoorden: kun je mij vertellen hoe die gingen?
 - In welke omgeving doen jullie dit graag? 'doorheen landschappen, parken, bossen, enz.'
- Vindt u/ vinden jullie het belangrijk om zelf actief met het milieu bezig te zijn? Waarom vindt u/ vinden jullie dit wel of niet belangrijk?
- Hebt u/ hebben jullie het gevoel dat jullie zelf een invloed hebben op het milieu?

- Zo ja: op welke manier?
- Wordt er binnen het gezin met de kinderen gesproken over het milieu? Of leren de kinderen hier elders over?
 - Kan u dit aantonen aan de hand van voorbeelden?

1B. Algemeen recyclage

- Hoe probeert u dit? Hoe bewust/ actief zijn jullie bezig met recycleren?
 - Hoe wordt er gerecycleerd? Hoe ziet het recyclageproces er uit?
 - Hoe wordt er bijvoorbeeld omgegaan met papier en karton?
 - Hoe wordt er bijvoorbeeld omgegaan met elektrische apparaten?
 - Als er verschillen zijn: hoe komt het volgens jullie dat jullie op een andere manier omgaan met papier en karton, dan met elektrische apparaten?
 - Waarom?
 - Heeft het niet-recycleren volgens u/jullie een invloed op het milieu? Zo ja, welke? Van waar weten jullie dit, waar hebben jullie dit geleerd?
 - Hoe voelen jullie zich persoonlijk voelen bij recycleren/ als je bezig bent met recycleren? Ervaart u dat als iets positief? of eerder een opdracht? Of eerder frustrerend?
 - ❖ Frustraties: is het eenvoudig of moeilijk om te recycleren? Waarom?
 - ❖ Aantonen aan de hand van een voorbeeld?
- Vinden jullie het goed dat mensen gestimuleerd worden om te recycleren?
 - Als ze het belangrijk vinden: hoe staan jullie dan ten opzichte van mensen die dit niet doen? Wat vinden jullie hiervan? Zeggen jullie hier iets van?
 - Begrijpen jullie mensen die niet recycleren? (niet vragen als ze zelf niet recycleren)
- Is het voor u/ voor jullie eenvoudig om te recycleren? Of eerder moeilijk? Waarom?
- Hoe tracht je/ trachten jullie hier mee om te gaan met de kinderen?
 - Wie leert het de kinderen aan want ook zij moeten dit van ergens leren?
 - Geven jullie het de kinderen mee of leren zij dit elders?
 - Als jij/ jullie merken dat jullie kinderen slecht omgaan met recycleren, hoe gaan jullie hier dan mee om? Hoe reageren jullie hier op?
 - Kunnen jullie dit uitleggen aan de hand van een voorbeeld?
- Hoe gingen jullie om met recyclage voordat jullie kinderen hadden? Heeft het feit dat jullie kinderen hebben een invloed gehad op jullie recyclagegedrag?
 - Welke redenen zijn er volgens jullie aan te halen?
- Eventueel: welke nadelen zijn er verbonden aan niet recycleren?
- Denkt u/ jullie dat het nog beter kan? Voelen jullie jezelf soms schuldig om het feit dat jullie niet/onvoldoende/ nog beter kunnen recycleren?
- Waarom voelen jullie jezelf schuldig? Of waarom voelen jullie jezelf juist niet schuldig?
- Zien jullie oplossingen die ervoor zouden kunnen zorgen dat jullie het beter doen? Welke zijn deze oplossingen?

2A. Batterijen

- Is het belangrijk om batterijen te recycleren? Waarom is dat volgens u/ jullie zo?

- Wat als batterijen niet gerecycleerd worden? Zijn hier volgens u/jullie nadelen mee verbonden?
- Vanwaar haal je deze informatie? Hoe weet je dat het belangrijk is om te recyclen?
- Ervaart u/ervaren jullie een tekort aan informatie?
 - Op welke manier zou u die informatie het liefst krijgen?
- Hebt u een duidelijk zicht op welk soort batterijen er allemaal in het zakje/ bakje mogen worden opgeslagen om vervolgens binnen te brengen?
- Hebt u een duidelijk zicht op waar je de batterijen allemaal kan binnenbrengen?
 - Welke punten bevinden zich het dichtst bij jullie?
 - Waar brengen jullie de batterijen het vaakst binnen?
- Heeft er zich ooit al een situatie voorgedaan met batterijen die u gevaarlijk vond (en welk effect heeft dat gehad)? / Of, vindt u batterijen gevaarlijk?

2B. Batterijen

- Welk soort batterijen bevinden zich er allemaal in uw/ jullie huis?
- In welke soorten van producten bevinden batterijen zich?
- Hoe worden batterijen gerecycleerd binnen jullie gezin?
- Wie is er verantwoordelijk voor de recyclage van batterijen binnen jullie gezin?
 - Hoe voel je je bij deze verantwoordelijkheid?
 - Wat houdt deze verantwoordelijkheid in? Wat doe je allemaal?
- Waar liggen de batterijen bij jullie thuis? Zijn ze bereikbaar voor de kinderen?
- Wat gebeurt er met de batterijen van een afstandsbediening als deze leeg zijn?
 - Wie neemt nieuwe batterijen? Wat gebeurt er met de oude batterijen?
- Stel: de batterijen van het speelgoed van uw kind zijn op, wat gebeurt er dan?
 - Neemt het kind zelf andere batterijen? Nemen jullie deze? Vervangt het kind de batterijen dus zelf of niet?
 - Wat gebeurt er met de oude, lege batterijen?
 - Worden deze meteen binnen gebracht, meteen opgeslagen in het zakje/bakje of liggen ze eerst nog even op de kast?
 - Van wat hangt dit af (of je ze eerst op de kast laat liggen of meteen in het bakje/zakje opslaat)?
- Stel: de batterijen van uw horloge zijn leeg, wat gebeurt er dan?
 - Wat gebeurt er met de oude batterijen?
 - Worden deze meteen binnen gebracht, meteen opgeslagen in het zakje/bakje of liggen ze eerst nog even op de kast?
- Waar bevindt zich het zakje/bakje om de oude batterijen in te steken?
- Hoe gebeurt dit praktisch?
 - Hoe vaak worden deze batterijen binnengebracht en waar brengt u/ brengen jullie deze batterijen binnen? Wanneer brengt u/ jullie ze binnen? Wie brengt ze binnen?
 - Vergeten jullie het soms niet? Of hoe zorgen jullie er voor dat jullie het niet vergeten?
 - Of wat zou er gedaan kunnen worden zodat jullie het minder snel vergeten?
- Hoe gingen jullie om met recyclage van batterijen voordat jullie kinderen hadden? Heeft het feit dat jullie kinderen hebben een invloed gehad op jullie recyclagegedrag van batterijen?

- Stel: je ziet iemand gewoon batterijen weggooien, wat doe je dan? Zeg je hier iets van?

3A. Batterijpacks

- Naast de "gewone batterijen", heeft ieder huishouden ook nog batterijpacks in huis: Gsm's, laptops, enz.
 - Wanneer was de laatste keer dat u/jullie bv. een Gsm vervangen hebben?
 - Wat gebeurde er toen met u/jullie oude Gsm?
 - Wat gebeurde er met de batterij?
 - Brachten jullie de batterij binnen in de winkel of werd de batterij gerecycleerd? Om welke redenen? (misschien omdat zij hier geld voor krijgen?)
 - Maar wat indien jullie hier geen geld/korting voor zouden krijgen, wat zouden jullie er dan mee doen?
 - Wist u/ wisten jullie dat ook GSM-batterijen gedeponeerd mochten worden in een ophaalpunt?
 - Zo ja: van waar weet u/ weten jullie dit?
- Wanneer was de laatste keer dat u/jullie bv. een laptop vervangen hebben?
 - Wat gebeurde er toen met u/ jullie oude laptop?
 - Wat gebeurde er met de batterij in de laptop?
 - Wist u/ wisten jullie dat je de batterij eruit mocht halen en deze in een ophaalpunt deponeren?
 - Als ze het wel wisten: van waar weten jullie dit? Vanwaar halen jullie deze informatie?
 - Als ze het niet wisten: Zijn er kanalen via welke jullie informatie opzoeken hierover? Zo ja, welke kanalen/middelen gebruiken jullie om informatie op te zoeken hierover?
 - Als ze het niet wisten: Is het u/ jullie niet opgevallen dat BEBAT de batterijen uit een laptop expliciet vermeld in hun reclamefilmje?
 - Als ze het niet wisten: Is het u/ jullie niet opgevallen dat dit op de inzamelpunten zelf ook vermeld staat?
- Vindt u/ vinden jullie het uw taak om dit soort baterijen in te zamelen?
 - Zo ja: waarom?
 - Zo nee: waarom niet?
- Is het duidelijk in welke toestellen verwijderbare batterijpacks zitten?
 - waarom wel, waarom niet?
- Is er een verandering ontstaan in de recyclage van batterijpacks sinds jullie kinderen hebben?
 - Op welke manier is dit veranderd? Kan je hier een voorbeeld van geven?
- Denkt u/ jullie dat het nog beter kan? Voelen jullie jezelf soms schuldig om het feit dat jullie deze batterijpacks niet/onvoldoende/ nog beter kunnen recycleren?
 - Waarom wel of waarom niet?
- Wat zou u kunnen motiveren om batterijpacks wel in te zamelen? Welke oplossingen ziet u? welke stimulansen ziet u?

Slot

Vragen of de geïnterviewde(n) nog iets wil(len) meedelen waarover ik niets heb gevraagd of iets dat niet ter sprake is gekomen. Zo niet, bedank ik deze persoon/personen voor zijn/haar tijd en zijn/haar deelname aan mijn onderzoek.

Auteursrechtelijke overeenkomst

Ik/wij verlenen het wereldwijde auteursrecht voor de ingediende eindverhandeling:

Batterijen recycleren, waarom doen we het?

Richting: **master in de toegepaste economische wetenschappen-beleidsmanagement**

Jaar: **2016**

in alle mogelijke mediaformaten, - bestaande en in de toekomst te ontwikkelen - , aan de Universiteit Hasselt.

Niet tegenstaand deze toekenning van het auteursrecht aan de Universiteit Hasselt behoud ik als auteur het recht om de eindverhandeling, - in zijn geheel of gedeeltelijk -, vrij te reproduceren, (her)publiceren of distribueren zonder de toelating te moeten verkrijgen van de Universiteit Hasselt.

Ik bevestig dat de eindverhandeling mijn origineel werk is, en dat ik het recht heb om de rechten te verlenen die in deze overeenkomst worden beschreven. Ik verklaar tevens dat de eindverhandeling, naar mijn weten, het auteursrecht van anderen niet overtreedt.

Ik verklaar tevens dat ik voor het materiaal in de eindverhandeling dat beschermd wordt door het auteursrecht, de nodige toelatingen heb verkregen zodat ik deze ook aan de Universiteit Hasselt kan overdragen en dat dit duidelijk in de tekst en inhoud van de eindverhandeling werd genotificeerd.

Universiteit Hasselt zal mij als auteur(s) van de eindverhandeling identificeren en zal geen wijzigingen aanbrengen aan de eindverhandeling, uitgezonderd deze toegelaten door deze overeenkomst.

Voor akkoord,

Geerdens, Sofie

Datum: **1/06/2016**